

- 19e jaargang, nummer 1
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Johan Slok

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
W. Brands, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
D.J. Bouwhuis
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
H. Henzen
J.M.J. Pilon

Secretariaat:

Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal,
telefoon 0318 513650

Ledenadministratie:

Mevr. H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Werkgroepen en commissies:

D.J. Bouwhuis, Bezaan 1, 3904 PA Veenendaal,
telefoon 0318 528830

Postbank:

Nr. 4043117, t.n.v. Historische Vereniging Oud
Veenendaal

De contributie bedraagt € 15,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 3,40.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met
het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór
het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Druk: Grafisch Bureau Steitner, Veenendaal
Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

2	Om te beginnen De redactie
3	Wij wensen in Ede te sterven F.G. van Oort
13	Bijzonder belicht H. Henzen
16	Back to the Fifties: de bouw van het Franse Gat J. Huibers
18	Niet langer luieren en sigaretjes roken M.J. Helder
22	Uitgelezen G.C. Groenleer
30	Bevlogen door bijen G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
32	Jaarverslag 2003 W. Brands
34	Financieel verslag 2003 R. Ottens
36	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Voor u ligt het eerste nummer van het jaar 2004. Zoals u van onze vereniging gewend bent, vindt u hier het verslag van de secretaris met een overzicht van de verenigingsactiviteiten van het afgelopen jaar en legt de penningmeester rekening en verantwoording af van de inkomsten en uitgaven in 2003.

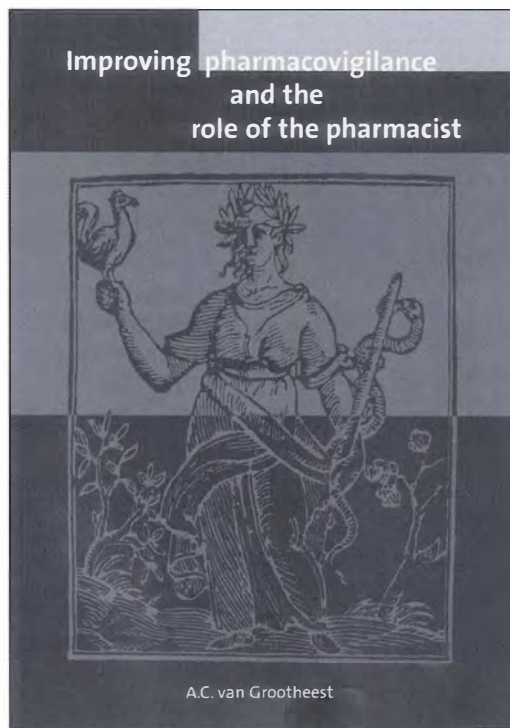
DOOR DE REDACTIE

Het is al weer enige tijd geleden dat de oprichting van de Historische Vereniging Oud Veenendaal een feit werd. Aan de wieg van de vereniging stond onder anderen Kees van Grootheest, die ook jarenlang de rol van voorzitter vervulde. In juni 1994 gaf hij het voorzittersstokje door aan Gert Verhoef en de tijd die toen tot zijn beschikking kwam, heeft hij uitermate nuttig besteed. Afgelopen november promoveerde hij namelijk op het proefschrift *Improving pharmacovigilance and the role of the pharmacist*. Pas nadat een geneesmiddel op de markt is gekomen, blijkt vaak dat er risico's op het optreden van bijwerkingen bestaan. In zijn onderzoek pleit Van Grootheest ervoor dat de veiligheid van geneesmiddelen goed wordt bewaakt en wijst hij op de belangrijke bijdrage die de apotheker daaraan kan leveren. Namens de vereniging feliciteren wij Kees van harte met zijn promotie.

Ongetwijfeld is het u niet ontgaan dat november en december bij uitstek de maanden van de nieuwe uitgaven over Veenendaal zijn geweest. De Beatrixschool bracht een herdenkingsboek uit naar aanleiding van haar honderdjarig bestaan, Martin Brink liet zich niet onbetuigd met maar liefst drie nieuwe uitgaven, de HVOV droeg haar steentje bij met *Wij groeiden op in Veenendaal* en de Leggers van de Morgentalen, de Utrechtse Fortenstichting nam afscheid met een boekje over de Grebbelinie en Patrimonium Woonstichting publiceerde een fotoboek ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van het Franse Gat. Verderop in het blad treft u een verkorte versie aan van de toespraak die Johan Huibers hield tijdens de feestelijke bijeenkomst in de Salvatorkerk, evenals de boekbesprekingen van

bovenstaande uitgaven.

Frans van Oort en Margreet Helder vertellen respectievelijk over de grenswijzigingen van Veenendaal en een knutselclub uit de magere jaren dertig van de vorige eeuw. Voeg daarbij de populaire rubriek Bijzonder belicht en u bent weer verzekerd van enige uren lees- en kijkplezier.

Het proefschrift van Kees van Grootheest. Niet weinig prikkelend is zijn twaalfde stelling: "Het gebrek aan kennis terzake bij ambtenaren van gemeenten en provincies is de belangrijkste reden van de teloorgang van cultuurhistorische waarden als landschapsstructuur en historische bebouwing."

Wij wensen in Ede te sterven

Bij het woord gemeentegrens denkt bijna iedereen aan mooie stenen palen met een prachtig in reliëf uitgevoerd gemeentewapen of een tekst erop. Soms zijn er redenen om de gemeentegrens te wijzigen. Dat gaat meestal niet zonder slag of stoot. Dat blijkt ook bij de wijziging van de grens tussen Veenendaal en Ede. Daarover werd in de negentiende en twintigste eeuw vele malen gesproken, alvorens het daadwerkelijk kwam tot een aanpassing die leidde tot de vereniging van Stichts en Gelders Veenendaal.

DOOR FRANS VAN OORT

De nederzetting in het uitgestrekte veengebied ten noorden van de stad Rhenen waaruit het dorp Veenendaal was ontstaan, ontwikkelde zich in de loop der jaren niet alleen op het grondgebied van de gemeente Rhenen maar ook in het aangrenzende gedeelte van de gemeente Ede. Veenendaal was derhalve vanouds door een administratieve grens formeel in tweeën gedeeld. Het ene gedeelte heette Stichts en het andere Gelders Veenendaal.

Stichts Veenendaal werd in 1795 zelfstandig. In dat jaar werd Stichts afgescheiden van Rhenen. Sindsdien werden herhaaldelijk pogingen gedaan om tot vereniging van de beide Veenendalen te

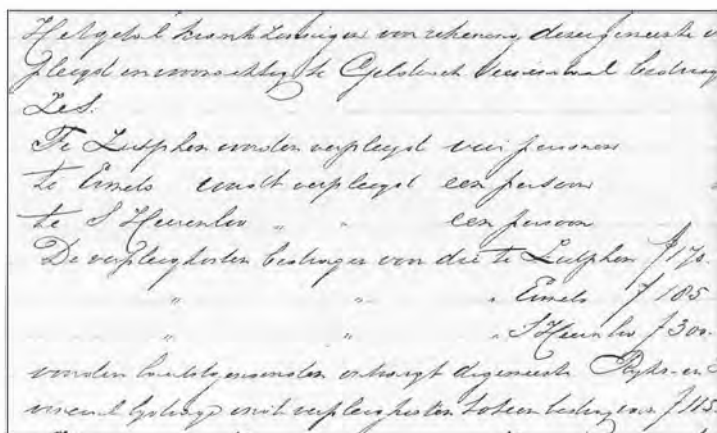
komen. Zo waren er in 1902 serieuze besprekingen over de mogelijkheid het gebied met onder meer Gelders Veenendaal te laten overgaan naar Stichts Veenendaal. Na de conferentie verzocht de gemeente Stichts Veenendaal de gemeente Ede een groot aantal vragen te beantwoorden teneinde bij de eventuele overgang een goed inzicht te verkrijgen in de vermoedelijke inkomsten en uitgaven van de kadastrale gemeente Gelders Veenendaal.

Krankzinnigen

Er diende een groot aantal gegevens boven water te komen betreffende de openbare school aldaar.

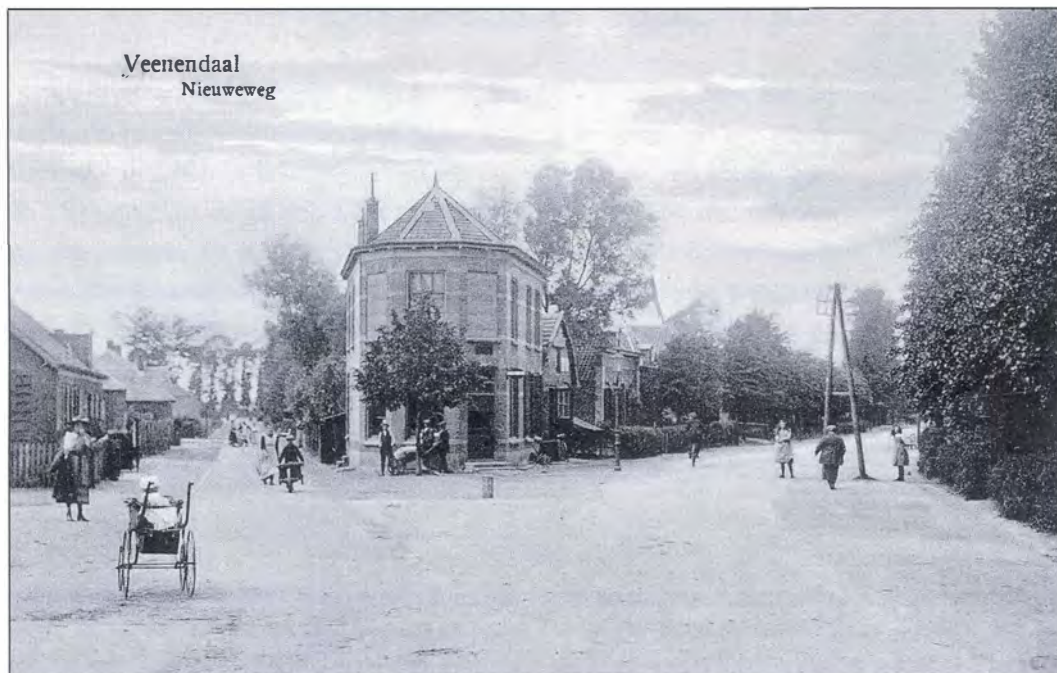
Naast het aantal onderwijzers, hun jaarwedde, de hoogte van de rijksbijdrage alsmede de kosten van het schoolonderhoud, wilde men ook weten wat de schoonmaakkosten van de lokalen waren en hoe de schoonmaak was geregeld. Het aantal leerlingen in 1901 bedroeg 355. Daarnaast werd verzocht de bedragen op te geven omtrent de laatstelijk aangeschafte leermiddelen, schoolbehoeften en schoolmeubelen.

Ten aanzien van de openbare ruimten waren er vragen over de eigendom en het beheer van

Handwritten document from 1902, likely a list of names and amounts related to the school expenses mentioned in the text. The text is written in cursive and includes names like 'Zutphen', 'Ermelo', and 's Heerenloo' along with monetary values.

In 1902 kwamen zes krankzinnigen uit Gelders Veenendaal voor rekening van de gemeente Ede. Ze werden verpleegd in Zutphen, Ermelo en 's Heerenloo. (Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 283, Gemeentearchief Veenendaal.)

Rechts de Nieuweweg, de grens tussen Stichts en Gelders Veenendaal, omstreeks 1920. Links de Vendelseweg. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

wegen, duikers, bruggen, vaarten en het aanwezige bomenbestand. Ook het aantal straatlantaarns (62 stuks) moest worden vermeld, alsmede de regeling van het onderhoud en het aansteken ervan. Was dit geregeld door door het bestuur aangestelde personen of was het aanbesteed?

Verder werd gevraagd hoeveel krankzinnigen uit Gelders Veenendaal ten laste van de gemeente Ede kwamen. Dit bleken er zes te zijn. Ten slotte was er de vraag hoeveel geld de uitgegeven vergunningen opleverden. Het ging om f 437,50.

De gemeente Stichts Veenendaal stelde naar aanleiding van de door de gemeente Ede verstrekte gegevens een begroting op. Volgens Stichts zou de overgang van Gelders naar Stichts Veenendaal een nadelig saldo van maar liefst f 1958,90 opleveren. En dat was aanleiding om bij brief van 23 september 1902 toch maar, zij het "voorlopig", van grenswijziging af te zien.

Protesten

In 1918 benoemde de raad van Veenendaal een commissie uit zijn midden met de opdracht te rapporteren omtrent het grenswijzigingsvraagstuk. Naar

aanleiding van het rapport besloot de raad in mei 1924 aan Gedeputeerde Staten van Utrecht te vragen hun medewerking te verlenen om te komen tot grenswijziging met de gemeente Ede. Het betrof de annexatie van het gedeelte Gelders Veenendaal met De Klomp en De Kade.

Als reactie op het raadsbesluit klom een aantal bewoners van het gebied in de pen. Zij boden burgemeester en wethouders van Ede een petitie aan met 500 handtekeningen. Als hoofden van gezinnen spraken zij de hartgrondige wens uit aan dit besluit geen medewerking te verlenen. Zij wilden per se ingezetenen van Ede blijven, ondanks het feit dat de gemeentelijke belastingen hoger waren en de fabrieksarbeiders die in Stichts Veenendaal werkten bovendien nog forensenbelasting moesten betalen. En de afstand tussen Gelders Veenendaal en Ede was voor hen wel groot (1,5 uur), maar toch geen bezwaar. Vele ondertekenaars spraken zich in zeer besliste termen uit, zoals: "We zijn in Ede geboren en wensen er ook te sterven."

Een positieve ontwikkeling was het feit dat de burger door de jaren heen wat mondiger was geworden en bij dit soort ingrijpende veranderingen duidelijk zijn

stem liet horen. Of het in dit geval direct van invloed is geweest is niet bekend, maar in ieder geval werd het weer stil rond de grenswijziging.

In 1940 kwam er weer leven in de brouwerij. Gedeputeerde Staten van Utrecht en Gelderland trokken gezamenlijk op en lieten een onderzoek instellen naar de uit stedenbouwkundig oogpunt gewenste grens tussen onder meer Ede en Veenendaal.

Omstreeks 1950 lag Veenendaal in twee provincies en drie gemeenten. (Collectie Frans van Oort.)

Het dorp Veenendaal had zich in de loop der jaren naar alle zijden tot over de gemeentegrenzen uitgebreid. Een gedeelte van het dorp lag thans op het grondgebied van de gemeente Ede. Het onderzoek kwam met nieuw ontworpen grenzen die deze bezwaren zouden opheffen. De nieuwe grenslijn werd zo getrokken dat het zogenaamde Gelders Veenendaal bij Stichts Veenendaal werd gevoegd. Er zou een gebied van 675 hectare overgaan. Voorts werd berekend wat de gemeente Veenendaal de overgang zou kosten.

Uiteindelijk kwam in het voorjaar van 1942 een ontwerpbesluit tot stand die op 1 mei van dat jaar

zou moeten ingaan, ware het niet dat de ruilverkavelingsplannen intussen vrij ingrijpend waren gewijzigd waardoor de voorgestelde nieuwe gemeentegrens alle betekenis had verloren. Dus ging men op zoek naar een andere grens die behoorlijk in het terrein zou zijn terug te vinden.

Drankvergunning

Medio 1951 vroegen Gedeputeerde Staten de gemeente Ede om commentaar op een door de planologische diensten van de provincies Gelderland en Utrecht opgesteld rapport omtrent de grenswijzigingen. Nieuw hierin was dat nu ook het Gelders deel van de Bisschop Davidsgrift overging naar de provincie Utrecht (dus deels naar de gemeente Rhenen en deels naar de gemeente Veenendaal), aangezien het onderhoud van dit kanaal geheel bij de provincie Utrecht lag.

Annexatieplannen van Stichts- en Gelders-Veenendaal duiken weer op.
BIJNA EEN HALVE EEUW DUURT DEZE TOESTAND AL.

We zijn echter niet veel opgeschoten
 (eigen berichtgeving)

Met de opkomst en uitbreiding van de plaats Veenendaal, welke thans is uitgegroeid tot een centrumplaats van handel en industrie, liggende in het district „De Gelderse Vallei“, heeft ook de opkomst van het Gelderse gedeelte (gemeente Ede) gelijke tred.

Veenendaal telt momenteel met Gelders en inwonertal van ongeveer 20.000, waarvan het Gelderse gedeelte er plus 5500 telt. Voor de verdeling, die een bezoek aan Veenendaal brengt is echter niet te constateren, dat de plaats eigenlijk in twee gedeeltes is gesplitst.

In vroeger jaren werd de plaats Veenendaal in twee gedeelten gemeenten door de Bisschop Davidsgrift, lopende van het Be-

van Rhenen. Dit werd gedaan omdat in Veenendaal een voetbalveld op Zondag bestaat en in Rhenen niet. Thans moet de voetbalver. de vermakelijkheidsbelasting van Rhenen betalen en krijgt Veenendaal, daar een klein gedeelte van mee, via de gemeentekas van Rhenen.

Veenendaal moet nu eenmaal als handels- en industrie centrum, we denken h.v. nu weer aan de vestiging van de Kugellagerfabriek „SKF“, expansie zoeken en met het bovenstaand: plan was 't Veen aardig gered.

Voor de laatste 25 jaren doken telkens geruchten op over de annexatieplannen, doch deze verdwenen weer, zoals ze gekomen waren.

Na de bezijding echter kwam weer zo'n oplevering en vooral de nieuwe burgemeester scheen zich er voor te interesseren, zo ook vele Raadsleden en men wilde toch wel een resultaat zien, want in de nabije toekomst kan 't aan toch niet blijven.

De Veenendaalsche Courant zag de uitbreiding wel zitten. (Collectie A.P. de Kleuver, inv.nr. 827, Gemeentearchief Veenendaal.)

Het college van Ede ging per autobus naar Gelders Veenendaal om de nieuw voorgestelde gemeentegrens in ogenschouw te nemen. In de raadsvergadering van 11 september 1951 werden nogal wat bezwaren geopperd. Zo zat er uitsluitend een planologische visie in het rapport. Terwijl er diverse facetten waren die niet noodzakelijkerwijs in de richting van een grenswijziging wezen. Ook ontbrak het aan gefundeerde argumentatie als het ging om de in het rapport genoemde gemeentelijke samenwerking met Veenendaal. Deze zou veel moeilijkheden en verwarring met zich meebrengen, zou aanleiding zijn tot ontduiking van wettelijke bepalingen en zou tot onnodig hoge kosten leiden. Er ontstonden ook

wel eigenaardige toestanden. Zo had men in Stichts Veenendaal een zondagssluiting voor hotels enzo-voort – alleen vreemdelingen hadden toegang – en in het aangrenzende Gelders niet. Stichts had maar enkele drankvergunningen, terwijl Gelders het dubbele aantal had en omdat de sluitingstijd in Gelders later was, wipte de "Stichtse liefhebber" na sluiting nog even over naar Gelders.

Ook van landbouwszijde bestonden grote bezwaren, daar in de toekomst de goede cultuurgronden aan stadsuitbreiding ten offer zouden vallen. Verder had het merendeel van de bevolking van Gelders Veenendaal zich nooit voor aansluiting bij Veenendaal uitgesproken. De lust hiertoe was minimaal. Ook een beschrijving van de historie van Gelders Veenendaal ontbrak. Tenslotte was al in een eerder stadium een hulpsecretarie in het Gelders gebied gevestigd die aan de bestaande behoeften tegemoetkwam.

UTRECHTSCH NIEUWSBLAD

26 Oct. 1951 CXXIV

PROVINCIAAL NIEUWS

Ede's Raad tegen grenswijziging met Veenendaal

De gemeenteraad van Ede liet het liefst alles bij het oude.
(Collectie A.P. de Kleuver, inv.nr. 827, Gemeentearchief Veenendaal.)

Samenvattend stelde de raad van Ede vast dat de bestaande grenslijn uiteindelijk geen bezwaar zou opleveren voor een planologisch verantwoorde ontwikkeling van het gehele gebied. De Edese Courant van 27 oktober 1951 ging eveneens op de annexatieplannen in, getuige het gedicht *Grondafstand*. Naast de gemeente Ede lag het tevens in de bedoeling om een groot deel van de gemeente Renswoude via annexatie te laten overgaan naar Veenendaal. De gemeenteraad van deze plaats moest zich ook uitspreken over het rapport van de provinciale planologische diensten. Daarbij was het logisch dat de gemeenten die uitzicht hadden op

GRONDAFSTAND

Plannen maken planologen
Voor het welzijn van ons land.
Ze kijken met hun plannen-ogen
Steeds maar naar de plannenkant!

Zo maakten nu dan deze heren
Voor Veenendaal het volgend plan:
Daar trekken we Ede uit haar veren,
En haar cultuurgrond gaat eran!

Misschien, dat deze lieden dachten:
Er is nu geen burgemeester daar,
Dus nu vooral niet langer wachten,
Dan boksen we dat voor elkaar!

Maar onze burgervader-loco
Met al zijn wethouders erbij
Die zeiden: dat gaat vast niet door zo
"J'y suis, j'y reste", zo roepen zij!

De raad kwam fluks toen bij elkander,
Vond dat plan een grof schandaal,
Want in "ons Veen" wenst men geen ander,
Ze houden van Ede; allemaal!

Eenstemmig werd 't besluit genomen:
"De handen af van Ede's rijk
Als ze aan onze gronden komen
Dan toch alleen over ons lijkt!"

Dat planologen plannen maken
Is mooi, is nuttig, enzovoort,
Maar dat ze aan Ede willen raken,
Is bar en boos en ongehoord!

gebiedsuitbreiding zich ontpopten als warme voorstanders der grenscorrecties, terwijl zij die een veer moesten laten zich als tegenstanders lieten kennen. De waarheid van het gezegde dat het zaliger is te geven dan te ontvangen was blijkbaar betrekkelijk – en dat scheen ook bij het Renswouwse gemeentebestuur zo te zijn. Vandaar dat de raad besloot dat, nu er afstand van grond gedaan moest worden, Renswoude er ook wat behoorlijks, dus compensa-

[illegible]

Ook Renswoude moest inleveren.
(Collectie A.P. de Kleuver, inv.nr. 829,
Gemeentearchief Veenendaal.)

Ambtelijke molens

Op 15 november 1952 werden de plannen van Gedeputeerde Staten van Gelderland en Utrecht bij de minister van Binnenlandse Zaken ingediend. Maar ambtelijke molens bleken ook in die tijd al traag te werken, want pas op 30 november 1955 verzocht de minister de colleges van GS van beide provincies een ontwerp-regeling tot grenswijziging, inclusief het benodigde kaartmateriaal en de toelichting, aan de betrokken gemeenten voor te leggen.

Vanaf dat moment werkte Ede aan een inventarisatie om na te gaan welke gemeentelijke zaken (zowel roerende als onroerende) naar Veenendaal zouden overgaan. Onder meer werd duidelijk dat de door Veenendaal te annexeren oppervlakte ongeveer 365 hectare zou bedragen en dat 4323 personen de overstap zouden aangaan.

Bij de bestudering van de ontwerpregeling in oktober 1956 bleek dat Gedeputeerde Staten van Utrecht en Gelderland vrijwel geheel bij hun oorspronkelijke

voorstellen waren gebleven. Overeenkomstig de Gemeentewet diende het ontwerp 30 dagen ter inzage te worden gelegd op de secretarieën van de betrokken gemeenten. Daarna moesten de verschillende gemeenteraden het ontwerp nog eens behandelen, waarna uiterlijk 15 december 1956 hun standpunten, vergezeld van de desbetreffende notulen, naar de Interprovinciale Commissie Grenswijziging verstuurd moesten worden.

In het kort kwam de regeling op het volgende neer. Zij ging uit van een wijziging van de grenzen per 1 juli 1958, omdat in dat jaar ook gemeenteraadsverkiezingen werden gehouden. Bij de bepaling van de nieuwe grenzen werd uitgegaan van een aantal planologische grondslagen. Veenendaal had een sterk industrieel karakter, in tegenstelling tot Ede

TROUW *5 feb 1957* *XXXXX*

Ede, Veenendaal, Rhenen, Renswoude
Gemeentebesturen verdedigen stand-
punt inzake grenswijzigingen

OPENBARE SAMENKOMST IN
UTRECHTSE STATENZAAL

In de openbare vergadering van de interprovinciale grenswijzigingscommissie hedenachtend onder voorzitterschap van jhr. G. G. C. Quarles van Ufford in het Provinciehuis gehouden, heeft de burgemeester van Ede, de heer H. M. Oldenhoff er op gewezen, dat de moeilijkheden voor Veenendaal zijn ontstaan doordat bij de afsplitsing van deze gemeente van Rhenen in 1795 een te klein grondgebied is toegewezen aan Veenendaal.

penzeel toch een stukje grond (met 120 luwrenten plus de ambteloning van de burgemeester) moesten afstaan. Het zou dus zeven en nemen zijn.

Aan het slot van zijn toespraak bond hij deze de voorzitter aan met de verzuchting, dat hij hoopte dat de drie trofse hanen in het vapel van Wouwerobben niet woude drie gekultke lipen zaulden zijn.

De wijziging tussen Stoubergen en Barneveld kan — na het bevredigend begin — ook niet tot beider voldoende woulen opegnen. Burgemeester De Rooy.

Ede ging terug tot 1795. (Collectie A.P. de Kleuver, inv.nr. 829, Gemeentearchief Veenendaal.)

waar juist het agrarisch element vrij sterk vertegenwoordigd was. Daarom zou niet meer landbouwgrond naar Veenendaal gaan dan voor een redelijk te achten ontwikkeling noodzakelijk was. Alleen die gedeelten van het landelijk gebied werden toegevoegd, die voor hun verzorging (sociaal en economisch) op Veenendaal waren aangewezen. In feite werd dus het plan opgegeven om de gehele kadastrale gemeente Gelders Veenendaal, inclusief De Klomp en De Kade, bij Veenendaal te voegen. Het over te dragen gebied werd zo beperkt mogelijk gehouden.

Aan de noordkant kwam de grens voor een groot deel aan de zuidzijde van de A12 te liggen. Het kruispunt A12 met de op- en afritten bij de Nieuweweg werd volledig Veens, en dat gold ook

voor de bebouwing langs de Nieuweweg. Hierdoor kwam de rooms-katholieke begraafplaats, die in toenemende mate gebruikt werd door het katholieke volksdeel en een streekfunctie moest gaan vervullen, onder bestuur van Veenendaal. Aan de oostzijde liep de grens midden door de daar gelegen weterring, die aan de zuidzijde door afbuiging met een rechte hoek in westelijke richting aansluiting gaf op de Grift.

Een andere vrij intensieve bebouwing betrof het Benedeneind, gelegen aan de oostzijde van de Bisschop Davidsgrift en voor het grootste gedeelte bestaande uit boerderijtjes en woningen van landarbeiders. Vanwege het uitgesproken agrarische karakter verdiende het de voorkeur het gebied niet bij Veenendaal te voegen.

In hetzelfde ontwerp werd de aangepaste grens langs het Valleikanaal (de Bisschop Davidsgrift) geregeld. Het gevolg was dat het gehele kanaal, dat reeds in onderhoud was bij de provincie Utrecht, binnen die provincie zou komen te liggen.

reiniging, bouw- en woningtoezicht, brandweer, politie en vleeskeuring. Van een "dorp" Gelders Veenendaal kon trouwens, gezien de ontstaansgeschiedenis van de plaats Veenendaal, niet worden gesproken.

Ongerustheid

Het was tijd voor de verschillende bij de grenswijziging betrokken gemeenteraden zich te buigen over de voorgestelde ontwerpregeling. De Veenendaalse gemeenteraad kon zich verenigen met de overgang van de aangegeven delen van Renswoude en Ede, maar vond de annexatiegronden vanuit de gemeente Rhenen beneden alle peil. In deze situatie zouden het Julianaziekenhuis en het Bergbad niet mee overkomen en dat was voor de raad een pijnlijke gewaarwording. Echter, het op de spits drijven van de zaak hield in dat waarschijnlijk het gehele plan op de lange baan geschoven zou worden. Dus liet de raad het verstand prevaleren boven het gemoed en besloot toch in te stemmen met het voorstel.

In de gemeenteraad van Renswoude lagen de kaarten enigszins anders. De grenswijziging leverde de gemeente een verlies op van ongeveer 25 procent van haar inwoners en een groot deel van haar grondgebied. Vandaar dat de raad het voorstel van burgemeester en wethouders steunde om wederom te pleiten voor toevoeging van de buurtschap Ederveen inclusief De Klomp. Feitelijk lagen die op slechts 2,5 kilometer van Renswoude, terwijl de

afstand naar de kern van Ede tien kilometer bedroeg. Zonder compensatie zou men zich niet met het voorstel kunnen verenigen.

Ook de raad van Ede kwam niet verder dan het handhaven van de al eerder geuite bezwaren. De bestuurlijke grens dwars door de bebouwing van Veenendaal was voor Ede geen bezwaar en daaromtrent bestonden ook geen reële moeilijkheden. Wel was er begrip voor het gemeentebestuur van Veenendaal dat zich geplaagd zag voor onvoldoende uitbreidingsmogelijkheden, maar naar Edese overtuiging kon dat probleem opgelost worden door

Nalder
24 feb. 1959
C.X.X.V.

GRENSWIJZIGING

Ede, Renswoude, Rhenen, Veenendaal

IS THANS EEN FEIT

Er is een einde gekomen van de slepende ruzie der wijziging van de provinciegrens tussen Utrecht en Gelderland, waarbij ook Veenendaal ten nauwste was betrokken en zeer veel belang had.

De Tweede Kamer heeft in een woensdagmiddag gehouden zitting zonder hoofdelijke stemminst het wetsontwerp goedgekeurd en op 1 januari 1960 zal de grenswijziging worden uitgevoerd.

De behandeling van het wetsontwerp, die in Veenendaal zeker historie zal maken, nam ruim een uur in beslag, a.l. van tien over vier tot tien over vijf. Verschillende gemeentebestuurders brachten de zitting bij o.a. het volksoog.

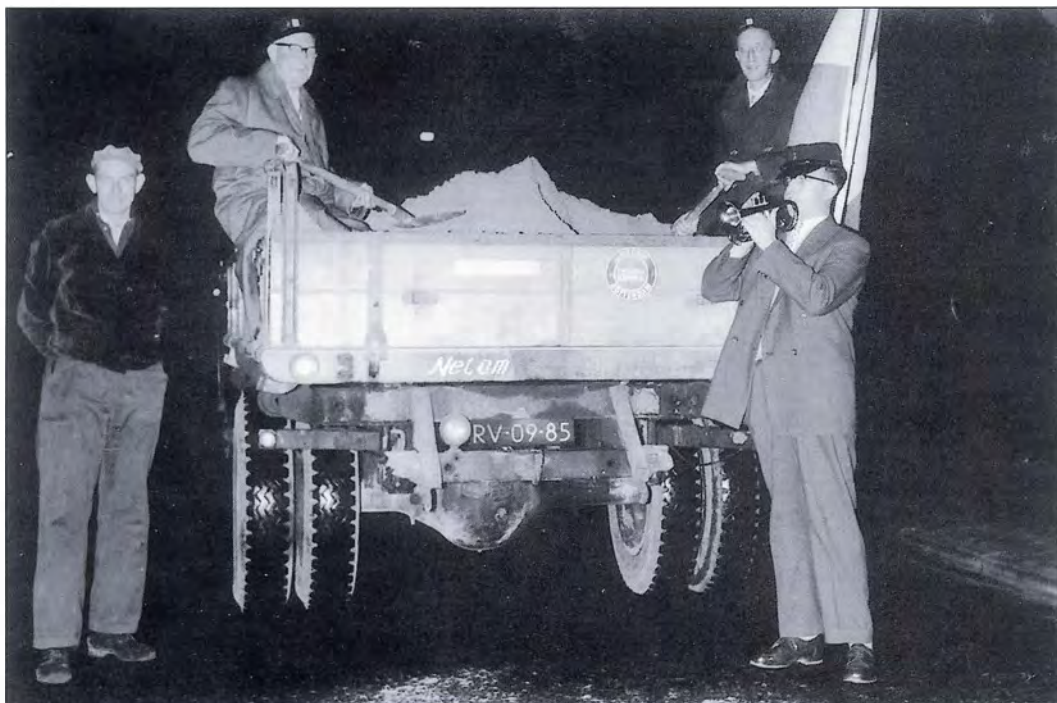
collegie van burgemeester en wethouders van Veenendaal met de gemeentesecretaris.

Enkele van de voornaamste gevolgen voor Veenendaal zijn: vermeerdering van het aantal inwoners tot rond 23.500 (Veenendaal heeft thans bijna 18.000 inwoners), een nietonaanzienlijke uitbreiding van het grondgebied der gemeente en uitbreiding van de gemeenteraad tot 19 leden.

Wat dit laatste betreft zal nog vóór 1 jan. a.s. wederom een verkiezing voor de gemeenteraad worden gehouden. De juiste datum daarvan wordt bepaald door de gekozen staten van Utrecht. Edelhoofteigen madverkiezing te houden, maar mag het huidige aantal raadsleden handhaven tot de verkiezing in 1962.

Uiteindelijk trok Veenendaal aan het langste eind. (Collectie A.P. de Kleuver, inv.nr. 829, Gemeentearchief Veenendaal.)

De ontwerpregeling ging ook nog in op de door de gemeente Ede geopperde bezwaren. Geconcludeerd werd dat Ede voorbijgang aan de argumentatie dat het gebied, grotendeels gevormd door de kadastrale gemeente Gelders Veenendaal, in sociaal-cultureel, economisch en stedenbouwkundig opzicht deel uitmaakte van de gemeente Veenendaal. Door de bestaande grenzen werd deze eenheid bestuurlijk gesplitst. Er waren tal van voorzettingen die tot nu toe door de afzonderlijke gemeenten werden getroffen. Hierbij viel te denken aan de uitvoering van openbare werken, gemeente-

Met een zandauto met de vlag halfstok en de Last Post als laatste groet ging Gelders Veenendaal in de nacht van 31 december 1959 op 1 januari 1960 over naar Stichts. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Burgemeester Albert Bakker van Veenendaal op bezoek bij zijn petekind Albert Bouman, 2 januari 1960. De kleine Albert was Bakkers eerste boreling in het vroegere Gelders Veenendaal. Links de vrouw van de burgemeester, rechts de ouders van het kind. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

GEMEENTE

VEENENDAAL

Nr 7574

r bijlage

Veenendaal, 2 januari 1960

Aan onze nieuwe burgers

Welkom!

Nu u (met uw eventuele gezinsleden) gisteren is opgenomen in de gemeente Veenendaal, achten wij ons als gemeentebestuur geroepen tot u allen een hartelijk woord van welkom te richten. Een prettige kennismaking met onze nieuwe inwoners lijkt ons nl. van uitermate groot belang voor een goede wederzijdse verstandhouding.

Het stemt ons tot bijzondere vreugde, dat onze pogingen om dié gedeelten van de gemeenten Ede, Renswoude en Rhenen, welke voorheen met de gemeente Veenendaal in alle opzichten reeds een onverbrekkelijk geheel vormden, bij onze gemeente gevoegd te krijgen, eindelijk met succes zijn bekroond.

De vervulling van onze wensen schept zekere verplichtingen. Wij zijn ons hiervan bewust. U kunt er zich, wat dit betreft, van overtuigd houden, dat wij — voor zoveel dat althans in ons vermogen zal liggen — uw belangen op eenzelfde wijze zullen behartigen als wij dit in het verleden steeds deden voor onze toenmalige „eigen” inwoners.

Dit laatste betekent evenwel niet, dat u te allen tijde zult mogen verwachten, dat wij u **altijd** kunnen helpen op een wijze, zoals u zich dat zult wensen. Ook wij zijn in vele zaken nu eenmaal gebonden aan de vele voorschriften, die in een geordende maatschappij bestaan en waaraan een ieder — dus ook het gemeentebestuur — is onderworpen.

Laten wij allen, staande aan het begin van een geheel nieuwe periode en aan het begin van een nieuw jaar, gezamenlijk de hand aan de ploeg slaan, daarbij het oog gericht houdend op de belangen van onze gemeente.

Moge Gods zegen uw en ons werk in 1960 vruchtbaar maken.

Tenslotte menen wij niet te mogen nalaten u bijgaand enkele gegevens te verstrekken, welke voor u wellicht van belang kunnen zijn, wanneer u zich om enigerlei reden tot een gemeentelijke instantie zou willen of moeten wenden.

Burgemeester en wethouders van Veenendaal:
de secretaris, de burgemeester,

(D. Blankespoor)

(A. Bakker)

bij de gebiedsverdeling een groter deel van de gemeente Rhenen te laten overgaan, wat in feite in 1795 al was verzuimd. Verder zou men om historische redenen het verlies van Gelders Veenendaal, dat zo lang deel uitmaakte van de gemeente Ede, ernstig betreuen.

Ten slotte verzocht de raad een spoedige beslissing in een voor Ede positieve zin te bevorderen en het omstreden gebiedsdeel niet de dupe te laten worden van de al jaren bestaande annexatieplannen. Dit verzoek werd vooral ingegeven door het beleid van Gedeputeerde Staten van Gelderland, die praktisch alle openbare werken voor Gelders Veenendaal van het urgentieplan hadden geschraapt. Bij de bevolking was een zekere ongerustheid ontstaan over het uitblijven van de vele in haar ogen noodzakelijke voorzieningen.

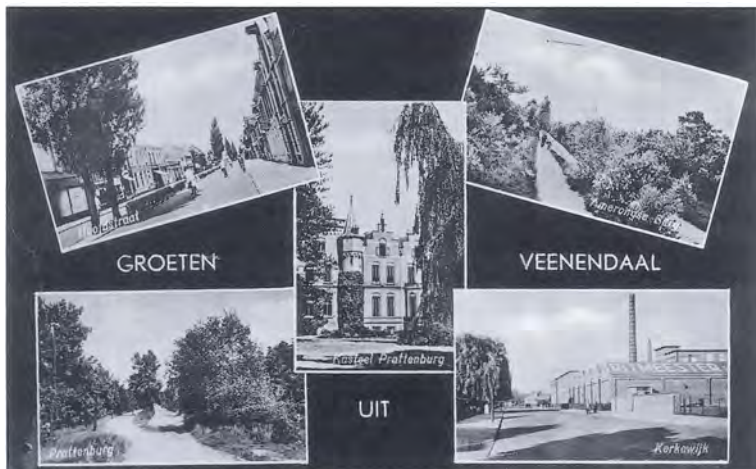
Bittere ervaringen

Alle bij de grenswijziging betrokken gemeenten moesten vervolgens hun antwoord indienen bij de Interprovinciale Commissie Grenswijziging Gelderland-Utrecht, die het geheel coördineerde. Volgens de Gemeentewet moest deze commissie een openbare vergadering uitschrijven waarin de verschillende gemeenteraden nogmaals hun gevoelens nader konden toelichten.

Burgemeester Oldenhof van Ede legde in deze vergadering nog eens uit welke bezwaren Ede had tegen de plannen. In zijn betoog gaf hij aan dat geen enkele gemeente met vreugde afstand deed van een deel van haar gebied, maar het woord "grenswijziging" had voor de Edese vroedschap wel een bijzonder onaangename klank gekregen daar zij reeds eerder op het punt van gebiedsafstand enkele bittere ervaringen had opgedaan. Zo was enkele jaren geleden onverwachts zo'n slordige 500 hectare van het territoire naar de gemeente Arnhem gegaan om redenen waarover de gemeente Ede wel altijd in het onzekere zou blijven.

Voorts werd in de bezettingsjaren als noodmaat-

regel een voor de gemeente Ede ongunstige wijziging van de gemeentegrens met Barneveld geforceerd en deze volkomen onlogische penetratie in Edes grondgebied werd, ondanks herhaalde aandrang daartoe, nog steeds gehandhaafd. Ook bij deze grenswijziging lag de fout in het grijze verleden, namelijk in 1795, toen de gemeente Veenendaal bij de afsplitsing van Rhenen een te klein stuk werd toebedeeld. Realisering van de huidige uitbreidingsplannen van Veenendaal gaf als groot nadeel dat cultuurgronden aan de stadsuitbreiding geofferd

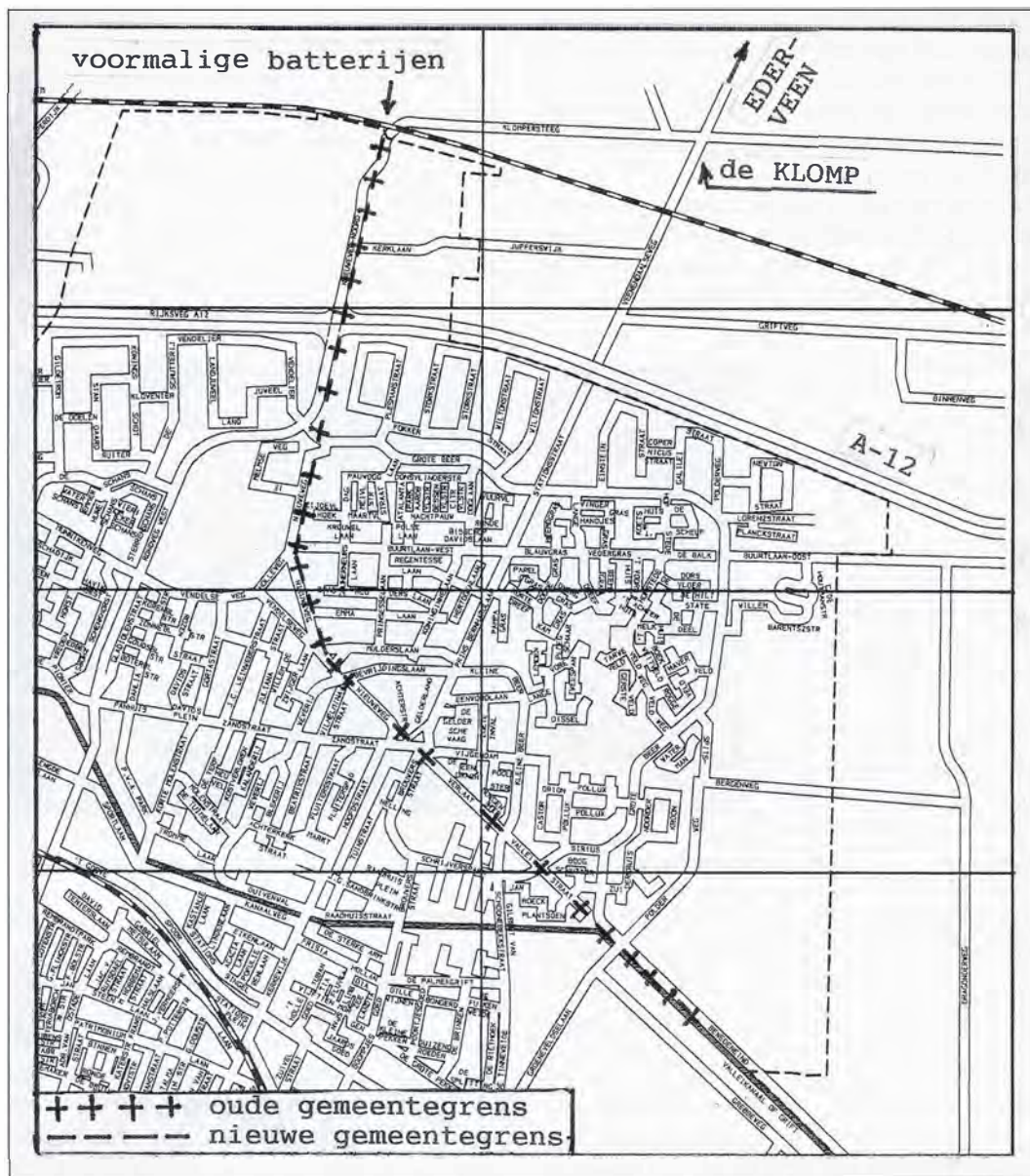

Een ruimdenkende gemeente: in 1960 rekende Veenendaal er gemakshalve ook Prattenburg en de Amerongse Berg maar bij. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

zouden worden, waarmee het landbouwbelang niet was gediend.

Maar het gemeentebestuur van Ede ging zich bepaald onbehaaglijk voelen als ook nog de wensdroom van de gemeente Renswoude zou worden gehonoreerd, namelijk de toevoeging van De Klomp en Ederveen aan haar grondgebied. Ten slotte merkte de burgemeester op dat met het oog op de verlamme werking op de bestuurskracht, die door de grote onzekerheid ten aanzien van de grenswijziging bestond, een spoedige oplossing zeer wenselijk was.

De oplossing kwam op 25 februari 1959. Op die dag ging de Tweede Kamer akkoord met de voornoemde grenswijzigingen. Als ingangsdatum werd 1 januari 1960 aangehouden. Het bestuur van de gemeente Ede bracht zijn gelukwensen over aan de gemeente Veenendaal, die op haar beurt telegrafisch antwoordde.

De oude en nieuwe grens met Ede in het Stadskaartenboek van Veenendaal, 1995. Het nieuwe gebied is al bijna volgebouwd. (Collectie Frans van Oort.)

Bronnen

A.M. Molen, De gemeentegrens/Geodesia 1988
 Archief Kadaster, Arnhem
 Gemeentearchief Ede
 Edese Courant
 Gemeente Ede, afdeling Realisatie

Naschrift redactie

Deze tekst is een bewerking van een artikel dat de auteur in maart 2001 publiceerde in *De Zandloper*, het kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede.

Bijzonder belicht

Historische foto's zijn waardevol. Ze vormen een tastbare herinnering aan mensen, gebeurtenissen of voorwerpen. Oude foto's krijgen extra betekenis als we ook weten wie of wat wordt afgebeeld en wanneer ze zijn genomen. De Historische Vereniging Oud Veenendaal heeft een omvangrijke fotocollectie. Daarin zitten ook afbeeldingen waarvan we niet alle gegevens hebben. In het blad plaatsen we er steeds een paar. Met uw hulp kunnen we het plaatje compleet maken.

DOOR HENNIE HENZEN

De foto's in het decembernummer leverden weer een aantal reacties op van lezers. We beginnen met de foto op pagina 105. Die plaatsten we ook al in het juninummer. Dat leverde gegevens op over de

school (Nieuwewegse school) en de meester rechts (Prins). Nu weten we ook hoe de juffrouw rechts heet: Sien van Hardeveld. Voluit heette ze Arzina Jeannetta van Hardeveld. Ze overleed op 9 april 1924 toen ze drieëndertig was aan tbc. Mevrouw Marie Offereins-van Leeuwen weet zich nog te herinneren dat zij en haar zusje Ida achter de baar liepen.

Bert ter Haar is geboren en getogen in Veenendaal. Hij weet meer te vertellen over de middelste en onderste foto op pagina 107. Vermoedelijk zijn ze in juni 1957 genomen tijdens de Avondvierdaagse. Op de middelste foto staan onder meer Jan van Binsbergen, Jaap van Dijk, Henk Roks, Jan van Schoonhoven, Gijs Versteeg, Eep van Burken, Dick Zieleman (?), Gijs Diepeveen, Jan de Koning en

Kees Anbeek. Een andere lezer herkende als mid-denvoor Wim van de Glind, oud-directeur van Boers Veenendaal BV.

Op de onderste foto zien we onder meer Janny Nijhof, Koosje van de Kuinder, Jenny van Zuthem, Ina van der Poel en Thea van Bruggen. Zij is de dochter van politiemann Wout van Bruggen en woonde vroeger aan de Patrimoniumlaan. Achteraan en bijna onzichtbaar loopt de heer Augusteijn (leraar Duits).

De zeventigjarige Albert van Essen uit Tiel werd geboren in Veenendaal. Zijn vader was leraar op de Ulo. Volgens hem staat op de foto bovenaan pagina 108 de gymnastiekvereniging Advendo met een aantal leerlingen van de Ulo. Rechts op de rug zien we het hoofd van de Ulo, de heer Thoomes. Tegenover hem staat sportleraar Eef van Asselt. De foto is waarschijnlijk in het voorjaar van 1950 genomen. Want de heer Geerlings, die de Ulo in de loop van dat jaar verliet, staat er nog op.

Ook Jaap van Kesteren uit Nieuwegein reageerde op deze foto. Hij herkent op de bovenste rij van de linkervlag tot de vlaggen rechts zichzelf en een aantal klasgenoten: Klaas Diepeveen (inmiddels overleden), Sander de Kleuver, Joop van de Haar, Ties van Offeren, Jaap van Kesteren, Kees Heikamp, Henk Boers en Joop de Fluitier. Van de vier leraren uiterst rechts herkent hij de heren Vink (Duits), Van Loo (Frans) en Thijs (wis-kunde).

Over het jongetje bij Sinterklaas (pagina 108) lopen de meningen uiteen. Genoemd werden de namen van Jan van de Wolf en Ton Meijer.

Ook deze keer hebben we weer een aantal foto's voor u waar we het fijne nog niet van weten. We beginnen met een prachtige plaat uit het eerste kwart van de vorige eeuw. Een idyllische foto van een gezin voor een door veel groen omgeven boerderijtje. We vermoeden dat het de familie Woudenberg van de Munnikenweg is, maar we weten het niet zeker. U wel?

Van deze boerderij weten we niets.
Waar staat of stond dit pand? Wie
woonde er?

Wie zijn deze man en vrouw
die zo vriendelijk lachend in
de camera kijken?

Of er in Veenendaal ooit een echte schandpaal
heeft gestaan, weten we niet. Maar zo'n paal doet
het altijd goed tijdens een historisch feest.
Vermoedelijk is de foto genomen in 1949, toen het
dorp zijn 400-jarig bestaan vierde. Wie liet zich toen
lijdzzaam aan de schandpaal nagelen? Wie is de zo
prachtig gekostumeerde wachter? En waar is de
foto genomen? Op de achtergrond is het pand van
C. Diepeveen zichtbaar, die volgens het gevelbord
in 'ongeregelde goederen' deed. Of betrof dit een
decorstuk?

Wie het weet, mag het zeg-
gen. Bel Gert Groenleer
overdag (0318 538203) of
's avonds (0318 518204),
Johan Slok 's avonds (0318
518764).

Back to the Fifties: de bouw van het Franse Gat

Op 5 november 2003 organiseerde Patrimonium Woonstichting een bijeenkomst in de Salvatorkerk aan de Adriaen van Ostadelaan omdat het vijftig jaar geleden was dat de bouw van het Franse Gat een aanvang nam. Onder grote belangstelling nam de in Veenendaal geboren journalist Frits Wester het eerste exemplaar van een fotoboek in ontvangst. Architect Johan Huibers hield een toespraak, waarvan we hieronder een verkorte versie weergeven.

DOOR JOHAN HUIBERS

Als Veenendaler van origine heb ik met veel plezier een kort onderzoekje gedaan naar de ontstaansgeschiedenis van de wijk 'Het Franse Gat'. Als we vanmiddag een muziekfestijn hadden gehouden, zou het ongetwijfeld het thema "Back to the Fifties" meegeregen hebben. Een soort revival van de stedenbouw uit de jaren vijftig en zestig is het nu geworden. Als architect met een Delftse achtergrond intri-

geerden mij vooral de totstandkoming van de stedenbouwkundige opzet en de invloed van het bureau van ir S.J. van Embden.

Uitbreidingsplan

In een brief van 26 januari 1955 deden burgemeester en wethouders van Veenendaal de raad het volgende voorstel tot vaststelling van een herziening

De Rembrandtlaan, de Frans Halslaan, de Meindert Hobbemastraat, de Jacob van Ruysdaelstraat en de Adriaen van Ostadelaan: het Franse Gat in aanbouw, omstreeks 1955. Op de voorgrond het spoor, op de achtergrond de Heuvelrug. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

van het uitbreidingsplan in onderdelen 'Veenendaal Zuid-West': "Bij besluit van 13 augustus 1946, 2^e afdeling, nr. 1804/1243, van Gedeputeerde Staten der provincie Utrecht, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 5 juni 1948, nr. 11, werd vastgesteld een uitbreidingsplan in hoofdzaak voor de gehele gemeente en onder meer een plan in onderdelen voor Veenendaal-Zuid. Dit laatste plan omvat het deel van de gemeente, gelegen ten zuiden van de spoorlijn Amersfoort-Rhenen en ten westen van de Kerkewijk." Ook 'Het Franse Gat' was in dit plan begrepen.

De eerste flat aan de Rembrandtlaan, 1954. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Exact duizend woningen werden in een tijdsbestek van tien jaar toegevoegd aan de gemeentelijke woningvoorraad. Zowel het ontwerp als de bouw werden gedictieerd door principes van rationalisatie en standaardisatie. Hoewel door het principe van de noord-zuidverkaveling in de hoofdrichting van de bouwblokken en de toegepaste zadeldaken de zon-collectoren van vandaag niet goed geïntegreerd kunnen worden, voldoen de woningen wel aan een ander belangrijk thema van duurzame bouw. Ze hebben gedurende een halve eeuw de veranderingsprocessen tengevolge van tussentijdse vernieuwde stedenbouwkundige inzichten overleefd. Het wonen in straten die uitgelegd zijn in een duidelijk gestructureerd stratenplan met een herkenbare hoofdstructuur, heeft zijn bestaansrecht bewezen. Van Embden en zijn medewerker ir Roorda van Eysinga hebben veel aan het Veenendaalse 'gezicht' bijgedragen. In 1940 wees het provinciebestuur het bureau aan om het uitbreidingsplan Zuid-West, waarvan het Franse Gat deel uitmaakte, te ontwerpen. De uitleg van de wijk werd gedictieerd

door strenge voorschriften en bepalingen omtrent grond- en woningoppervlakten. Uiteindelijk werden het circa veertig woningen per hectare.

Dit aantal werd pas gehaald, toen bleek dat het grote aandeel van de grondgebonden woningen te duur werd voor de uiteindelijke realisatie. Ter vergelijking: de jongste wijk Dragonder-oost telt dertig woningen per hectare. De relatief hoge kosten in het Franse Gat waren ook het gevolg van de zeer matige tot slechte kwaliteit van de ondergrond. Toevoeging van onder meer de Rembrandt- en Westersingelflats zorgden voor de definitieve haalbaarheid van het plan.

Diepe achtertuinten

Een van de hoofdkenmerken van het plan is het principe dat de straten noord-zuid verkaveld zijn, identiek aan de richting van het grondpatroon dat de geschiedenis van Veenendaal voor een belangrijk deel heeft gevormd. De woningen beschikten niet over een garage, maar hadden wel diepe achtertuinten. Nauwkeurig werden de hoofdafmetingen en het aantal vertrekken bepaald. Van een woning met twee slaapkamers en een totale oppervlakte van 53 vierkante meter voor een klein gezin tot een woning met zeven slaapkamers en een totale oppervlakte van 101 vierkante meter voor een groot gezin.

Van de duizend woningen is 66 procent een eengezinswoning en 34 procent een etagewoning. De discussie met de provincie en het ministerie over de realisatie spitste zich toe op de dichtheid van het plan en het aandeel van de etagewoningen. Het aantal etagewoningen werd in een laat stadium nog uitgebreid met de zogenaamde proefblokken aan de Westersingel. Als de etagewoningen aan het Rembrandtpark niet zouden aanslaan, gaf Van Embden de gemeente in overweging de Westersingelflats niet te bouwen. Uiteindelijk bedroeg de grondprijs per gerealiseerde woning f 3.000,-.

Het Franse Gat is voor velen zo buitengewoon, omdat hier tastbaar – en voor Veenendaal op grote schaal – de destijds gangbare opvattingen over volkshuisvesting gestalte kregen. Een dorp werd een stad.

Niet langer luieren en sigaretjes roken

Wat doen werkloze jongens in hun gedwongen vrije tijd? En hoe kan deze jongens bezigheid of werk verschaft worden waardoor zij hun tijd niet in ledigheid behoeven door te brengen? Deze twee vragen werden in het voorjaar van 1935 gesteld door de arts J.P. Vergouwen, de architect E.H. van Kreele en de gemeentearchitect Tj. Jarings. Zij hadden een commissie gevormd die iets wilde doen aan de bestrijding van de jeugdwerkloosheid.

DOOR MARGREET HELDER

De eerste vraag was snel beantwoord. De meeste jongens fietsten doelloos rond of slenterden in groepen langs de straten. Een enkeling maakte zich nuttig door zijn moeder met haar werk te helpen of zijn vader op het land. Op de tweede vraag was een antwoord niet zo snel gevonden. Het was midden in de crisistijd en in Veenendaal waren er per maand

gemiddeld 640 werklozen. Vooral voor jongens die net van school kwamen was het moeilijk om werk te vinden.

Vervolgonderwijs

De commissieleden besloten allereerst te proberen meer jongens een vakopleiding te laten volgen aan de Ambachtschool in Wageningen. In het magazijn van het Groene Kruisgebouw belegden zij op 12 maart 1935 een informatieavond voor ouders van werkloze jongens. Ongeveer dertig ouders kwamen daar bij elkaar. Zij bleken het nut van vervolgonderwijs zeker in te zien, maar vonden het bezwaarlijk dat hun kinderen door het volgen van een driejarige opleiding lange tijd geen werk konden zoeken om bij te dragen aan het gezinsinkomen. Daarnaast zouden ze hun ouders geld kosten omdat er school- en reisgeld betaald moest worden. De commissieleden legden uit dat het schoolgeld afhankelijk was van het inkomen van de ouders en minimaal f 3,- per jaar bedroeg. De ouders mochten dit bedrag in maandelijkse termijnen betalen. Aangezien de meeste leerlingen op de fiets gingen, was er van reisgeld eigenlijk geen sprake.

Na afloop van deze avond besloten vier ouders hun zoons alsnog naar de Ambachtschool te sturen. De directeur had zich inmiddels bereid verklaard nieuwe leerlingen toe te laten, alhoewel het schooljaar al voor ruim de helft verstreken was. Twee jongens hadden geen fiets. Het Veenendaalse crisiscomité schonk de commissie echter een bedrag van f 30,-, waarvan twee fietsen gekocht konden worden.

In 1935 ging de Roessingh failliet. (Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 1983, Gemeentearchief Veenendaal.)

NATIONAAL CRISIS-COMITÉ. C. 88.

Secretariat :
Knoetdijk 30.
Tel. 180770.

's-GRAVENHAGE, 29 Mei 1935.

Aan
den Heer Burgemeester der Gemeente
Veenendaal.

Betreft: Extra-hulp aan werklozen 1935 (uitkering eerste halfjaar).

Naar aanleiding van de door U ingezonden verklaringen ter beantwoording van onze circulaire dd. 30 Maart 1935 C. 87 betreffende het verlenen van extra-hulp aan werklozen in gemeenten, waar een van Rijkswege gesubsidieerde steunregeling en/of werkverschaffing toepassing vindt, hebben wij de eer U mede te deelen, dat wij ueden opdracht geven aan den Ontvanger Uwer Gemeente over te maken de eerste helft onder bijdrage voor bovengenoemd doel over het jaar 1935, zijnde een bedrag van f 116.---

(elfhonderd vijftienzig gld. vijftentwintig ct.)

Rekening en verantwoording omtrent de besteding der bijdragen van Rijk en Gemeente zal moeten worden afgelegd overeenkomstig de voorschriften, gesteld in bovengenoemde circulaire, waarvan wij U bijgaand een exemplaar doen toekomen ter kennisname van het Comité B.

Wij verzaken U op bijgaand formulier de ontvangst van bovengemeld bedrag te bevestigen aan Kantoor H. J. Voorren, accountants, Korte Vijverberg 2A, 's-Gravenhage.

Namens het Nationaal CrisisComité :

[Handtekening]
Secretaris.

Bijlage.

De gemeente Veenendaal kreeg in 1935 extra hulp van het Nationaal Crisiscomité. (Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 1983, Gemeentearchief Veenendaal.)

Repareren en fabriceren

Toen rees de vraag wat er gedaan kon worden voor de overblijvende jongens. De commissieleden besloten na enig overleg hen kapot speelgoed, kleine meubels en andere houten voorwerpen te laten repareren. Wanneer er niet voldoende spullen waren om te herstellen, zouden de jongens nieuw houten speelgoed kunnen maken.

Om dit alles te kunnen uitvoeren was een ruimte nodig en die werd gevonden in de grote benedenzaal van de Teekenschool aan de Kerkewijk. Het gemeentebestuur stelde een werkloze timmerman uit de werkverschaffing, G.J. Vink, beschikbaar om leiding te geven aan het project. Het plaatselijk crisiscomité gaf geld en nadat daarvan gereedschap gekocht was van de drie Knutselkursus, zoals het initiatief van de drie Veense ingezetenen intussen was genoemd, beginnen.

Werkloze jongens van veertien tot twintig jaar waren welkom. Veel animo hadden de jeugdige werklozen in eerste instantie niet. Op 8 mei, de openingsdag, waren er nog maar drie ingeschreven. Dit verander-

de snel: na een week waren er twaalf cursisten en in de tweede week van augustus meldde de veertigste deelnemer zich aan. Zeventien jongens hadden de Knutselkursus inmiddels weer verlaten omdat ze werk hadden gevonden. Regelmatig klopten directeuren van grote fabrieken bij de commissieleden aan met de vraag of zij een geschikte jongen voor hen hadden.

De jongens werkten van acht tot twaalf uur en van half twee tot half vijf. Niet alleen repareerden zij kapot speelgoed en huishoudelijke voorwerpen, ook maakten zij, al of niet op bestelling, nieuw speelgoed en zaken als een hondenhek, een tuinbank, tafeltjes, voetenbankjes en handdoekenrekjes. Al deze artikelen werden verkocht. De jongens gingen ermee langs de huizen van de beter gesitueerden, die artikelen kochten om het werk van de Knutselkursus te steunen. In het nieuwsblad *De Vallei* stond wekelijks te lezen wat er te koop was. De deelnemers aan de cursus ontvingen elke week een beloning van f 0,20.

Giften en subsidie

De commissieleden bemerkten al snel dat veel inwoners van Veenendaal het werk van de Knutselkursus een warm hart toedroegen. Van enkele bedrijven en van het gemeentebestuur ontvingen zij hout. Zuivelfabriek Wilhelmina gaf elke dag een fles melk

BEGROTING VAN DE INKOMSTEN VAN DE Z.G. "KNUTSEL-CURSUS VOOR WERKLOZE JONGENS VOOR HET 4e KWAARTAL 1935.

Deze begroting is berekend op 20 ingeschreven werkloze jongens.	
1. Salaris van den leider	f. 325.--
2. Gereedschappen	" 50.--
3. Te verwerken materiaal	" 200.--
4. Afschrijving werkplaats	" 10.--
5. Onderhoud werkplaats	" 5.--
6. Verwarming werkplaats	" 16,25
7. Sanitaire verzorging	" 3,25
8. Huishoudelijke artikelen	" 5.--
9. Verbandtrommel	" 2,50
10. Schoeiisel en werkkleding van de jongens. "	60.--
11. Consumptie van de jongens	" 15.--
12. Administratie-koeten	" 20.--
13. Onvoorziene uitgaven.	" 25.--
f. 737.--	
dus voor 4 kwartalen 4 x f. 737.-- is f. 2948.--	
Hierbij komen nog de premies, verschuldigd voor den leider, inzake Ziektewet en Ongevallenwet.	
Momenteel zijn 25 jongens werkzaam.	

TOEGESCHRIJVEN NR 574 - 1935

De op 22 november 1935 verstuurde begroting aan Sociale Zaken. (Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 1983, Gemeentearchief Veenendaal.)

voor de koffie die de jongens 's morgens kregen. In het Bergbad mochten zij elke week een keer gratis zwemmen en op een terrein van de firma De Haas, naast hotel De Roskam, konden zij voetballen. Ook ontving de commissie verschillende giften, zowel van bedrijven als van particulieren. Dat geld had zij hard nodig, want elke cursist kostte f 2,50 à f 3,- per week. In dat bedrag waren begrepen de kosten van verwarming, verlichting, zaalhuur, materiaal en gereedschap en het salaris van de leider.

Na enkele maanden bleek dat er niet voldoende geld binnenkwam en besloot de commissie subsidie aan te vragen bij het ministerie van Sociale Zaken. Volgens de bijgevoegde begroting had zij jaarlijks f 2.948,- nodig had. Het grootste deel van dit bedrag ging op aan het salaris van Vink, namelijk f 1.300,- per jaar (1). Het ministerie was bereid subsidie te verlenen op voorwaarde dat Vink's salaris verlaagd werd van f 25,- tot f 20,- per week (2). De commissie ging daarmee akkoord, waarna het ministerie voor 1936 een financiële bijdrage van f 1.200,- toekende (3).

Voor het zover was moest de commissie een ander probleem het hoofd bieden, want per 1 september

1935 moest zij de Teekenschool verlaten. De lessen begonnen weer en de school had de benedenzaal zelf nodig. De commissie besloot na enkele vergeefse pogingen ergens anders een ruimte te huren, een werkplaats te bouwen op het grasveld achter de Teekenschool. Daar was slechts plaats voor vijftwintig jongens. In 1936 overwoog de commissie de werkplaats uit te breiden, maar het is niet bekend of dat ook gebeurd is.

Einde oefening

Tot en met 31 december 1938 kon het werk van de Knutselkursus doorgaan. Omdat het ministerie van Sociale Zaken niet bereid was voor 1939 subsidie te verlenen, besloten de commissieleden met het werk te stoppen. In totaal hadden ruim tweehonderd jongens deelgenomen aan het project. Zij hadden de beginselen van het houtbewerken geleerd en goed gereedschap leren hanteren. Verschillende jongens hadden door de ervaring die zij tijdens de cursus opgedaan hadden, een baan kunnen vinden. Anderen hadden alsnog besloten zich op te geven als leerling van de Ambachtschool of de Teekenschool. Het was jammer dat door het weg-

De werkplaats van de Knutselkursus achter de Teekenschool. In de deuropening een aantal cursisten. Verder van links naar rechts de initiatiefnemers E.H. van Kreel, E.P. Vergouwen en Tj. Jarings. (*Collectie Gemeentearchief Veenendaal*.)

Het interieur van de werkplaats. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

vallen van de subsidie de werkplaats zijn deuren moest sluiten, maar de oprichters van de Knutselkursus hadden in ieder geval bewerkstelligd dat veel jongens niet langer “langs de straat [wild]en luieren en sigaretjes roken” (4), maar nuttig bezig waren geweest.

Noten

1. Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 1983, brief van 22 november 1935
2. Idem, brief van 16 december 1935
3. Idem, brief van 27 januari 1936
4. M. Brink, Crisis in de jaren dertig, deel twee, in: *Oud Veenendaal*, 1987, nr. 2, p. 38

Bronnen

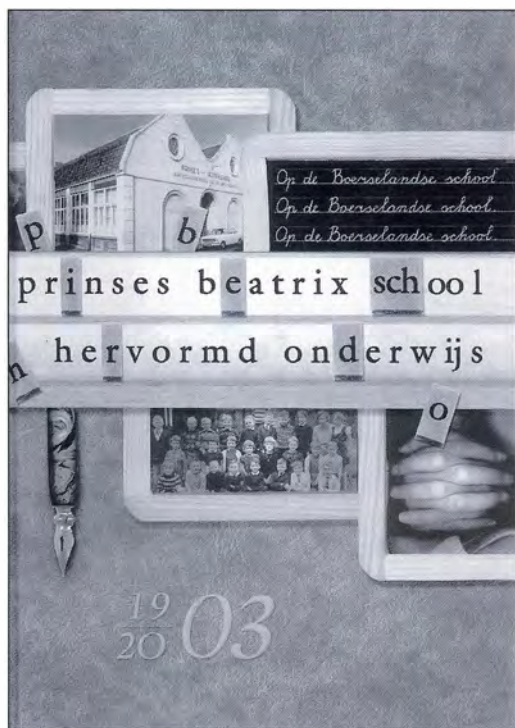
1. Gemeentearchief Veenendaal, Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 1983
2. M. Brink, Crisis in de jaren dertig, deel twee, in: *Oud Veenendaal*, 1987, nr. 2, p. 33-40

Uitgelezen

Veenendalers zijn zakenlui. Nieuwe boeken over het ouwe Veen geven ze uit aan het eind van het jaar. Sinterklaas en de kerstman doen de rest. Sinds december 2003 kunnen kijkers en lezers hun hart ophalen. De geschiedenis van Veenendaal boeit en bloeit.

DOOR GERT GROENLEER

Prinses Beatrix school & Hervormd onderwijs 1903-2003 door Dick Minderhoud. Geïll., 112 p., Veenendaal, ISBN 90-9017058-8, € 15,-.

Stemmig en speels heeft Sander de Bruijn de inhoud op de omslag gezet. We zien de Boerselandse-school, de Prinses Beatrixschool, het hervormd onderwijs, meesters, juffen, leerlingen, gebouwen, een leesplank, leien, een kroontjespen, computers en gevouwen handen. De gestrikte Trix, het model voor de schoolgaande kinderen, komt verkleind terug op de oneven pagina's. Een uitgekiend ontwerp.

Als jubileumuitgave is het een boek voor de betrokkenen bij de Beatrixschool en het hervormd onderwijs in Veenendaal. Bij hen, de ingewijden, roepen de teksten van Dick Minderhoud en zijn medeauteurs herinneringen op uit de schooltijd van weleer. Waar "de overbekende kastanjeboom" (p. 28) heeft gestaan, is voor hen geen vraag. Voor leken wel. Wat moeten zij zich voorstellen bij "onderwijs, op Hervormde leest geschoeid" (p. 45)? Het heeft te maken met het kerkelijk karakter en met de Statenvertaling.

Aan de eerste dertig jaar van de school zijn vier pagina's gewijd. De schets van het onderwijs tot 1903 is langer. Helaas zijn voor de beginperiode alleen de weinig informatieve kerkenraadsnotulen geraadpleegd. Het archief van de gemeente had veel kunnen toevoegen, zeker na de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs in 1920. En over financiën gesproken: de stichting van de school was meer te danken aan het kabinet-Kuyper (1901-1905) dat de subsidiekraan voor het christelijk onderwijs verder opendroeg dan aan de leerplichtwet van 1901 die de confessionelen aanvankelijk als een onaanvaardbare inbreuk op de ouderlijke macht beschouwden. In welke mate het verschil tussen hervormden en gereformeerden meespeelde, is mij niet duidelijk geworden.

Taalkundig is het boek geen uitschieter – en dat met al die onderwijzers. Op pagina 14 lezen we over "te veel afwezigheid van de schoolmeester" en op pagina 39 zijn de renovatie- en aanpassingskosten groter dan het bouwen van een nieuwe school. "Na de laatste keer geharkt te hebben, stond op zaterdagmiddag ds. Vroegindeweij bij Bets en Roel voor het raam", zo vernemen we op pagina 90. Als je het zo

formuleert, heeft dominee Vroegindewij staan harken. Maar het was Roel van Kooten, de conciërge. Veel aandacht is er voor bouwperikelen. Op pagina 29 is sprake van "het vigerende bestemmingsplan" en "het onderhavige gebied". Zo mogen zelfs ambtenaren niet meer schrijven. Een schoolvoorbeeld van een warrige verteltrant vinden we op pagina 48. Van 1978 gaat het naar 1953 en van 1953 terug naar "het begin van dit hoofdstuk" (= paragraaf) voor een citaat van dominee Vroegindewij (= Vroegindewij). Ook de herhaling is storend. "We lazzen het in hoofdstuk 5" (p. 55). Juist.

Er zit humor in. D. Dillingh van de Patrimoniumschool kreeg op 27 oktober 1949 in de bijbelse geschiedenisles bezoek van het schoolbestuur. "Hij behandelde Hizkia's krankheid tot groot genoegen der broeders", aldus de notulen (p. 58). In de terugblik van juffrouw R. Wilzing over de periode 1934-1947 staan de kinderen centraal. Sommigen zagen tijdens de mobilisatie van 1939 Goliath op een loopgraaf, anderen verbonden het reveilleblazen met het omvallen van de muren van Jericho (p. 23). Of de aanpak van de meesters Nijhoff en Blanken op uw lachspieren werkt, weet ik niet. In de jaren dertig lieten zij stoute kinderen even op hun kont vallen. Stuiters noemden ze dat (p. 79).

De geschiedenis van de hervormde scholen in Veenendaal is het verhaal van bestuurders en leerkrachten, met de nadruk op de laatste tientallen jaren. Vijftien pagina's zijn er voor de herinneringen van oud-leerkrachten en andere personeelsleden, vier voor die van oud-leerlingen. Het eindigt met een serie groepsfoto's van leerlingen van vroeger en nu. Druktechnisch is het een fraaie uitgave. Dik papier, een heldere letter, scherpe foto's. Naar aanleiding van haar eeuwfeest heeft de Prinses Beatrixschool ook een reünie georganiseerd en een tentoonstelling ingericht. Beide waren succesvol en velen hebben er plezier aan beleefd. Het boek blijft.

Veenendaal van boven bekeken 1924-1991 door Martin Brink. Geïll., Hoogeveen, ISBN 90 5978 0051, € 14,95.

Beter één foto uit de lucht dan tien van het land, moet Martin Brink ditmaal gedacht hebben. Brink stelde een luchtfotoboek van Veenendaal samen en

koos dertig opnamen uit van de KLM, de vliegende fotograaf van de Veenendaalse fabrikanten en de gemeente. Ze staan er allemaal in: de Scheepjeswol, de VSW, de Frisia, de Hollandia, de NeWo, de Roessingh, de Wolka, de Ritmeester, de Panter, de Boxal, de gasfabriek, het gemeentehuis, de flats, de Scheepjeshof en de A12. De foto's zijn thematisch gerangschikt en voorzien van bijschriften.

Op luchtfoto's zie je de grote lijnen en de context. Indrukwekkend is de groei en de neergang van met name de traditionele industrie, de textiel. De fabrieken zijn gesloopt. De Scheepjeswol werd Scheepjeshof. Alleen de Hollandia staat er nog, gedeeltelijk. Die maakt straks deel uit van het Cultuurplein. Luchtfoto's laten ook details zien. Wie er voor gaat zitten, ontdekt er steeds meer. Martin Brink wijst het wasgoed aan, de groentetuinen, de schoolkinderen, de arbeiders. Een aansprekende foto is nummer 25222 uit 1949, waarop je een paar auto's, fietsen, een paard en wagen en de viezigheid in de Vaart ziet. Ook de volgende foto is in zijn soort prachtig. Hier zien we de schroothoop van De Ruiter. Een mooie schroothoop is niet lelijk. En wie maalde er in 1953 om bodemverontreiniging?

Op de tekst bij nummer 41395 is wel wat aan te merken. Volgens de scribent kwam de SKF naar Veenendaal "omdat Veenendaal ver genoeg van de zee lag om invloed te hebben op het staal waaruit de kogellagers werden gefabriceerd". Dat begrijp ik niet. Bovendien vestigde het bedrijf zich niet ten zuidwesten, maar ten zuidoosten van Veenendaal. Verder was Jelle Zijlstra ten tijde van de opening geen president van De Nederlandsche Bank, maar minister van Economische Zaken. De leerzame bijschriften zijn niet vrij van grammaticale ongemak-

ken. De Mussenfabriek heette naar het godsvruchtige karakter van de directie (nr. 28105), een geres-taureerd blokje arbeiderswoningen werd tot Prilhof gedoopt (nr. 21709) en Ede had ook wat melk in de pap te brokkelen (nr. 62403). Een cabaretier die Advocaat laat zeggen dat ook de spelers een vinger in de pap te brokkelen hebben is leuk, maar melk in de pap brokkelen in een serieus fotoboek moest niet mogen.

Een mens heeft niet alleen brood, maar ook lucht en ruimte nodig. In dit Veense fotoboek kan hij nog alle kanten op. Tegenwoordig is de bebouwing veel dichter en de drukte veel groter. Brink laat zien hoe wezenlijk de verte is. Wie over zijn schouder meekijkt, komt niet van een koude douche thuis. De uit-gave werd mogelijk gemaakt door Boekhandel Jac. van Hardeveld, tevens het enige verkooppunt.

Het Franse Gat. Veenendaal door Hans Scholten. Geïll., 64 p., Veenendaal, € 19,50.

Weer een fotoboek. Directeur Piet de Vrije van Patrimonium Woonstichting opent het met een klare uiteenzetting over de ontwikkeling van het Franse Gat vanaf 1952. Hij memoreert de explosieve groei van de Veenendaalse bevolking in de jaren vijftig, de woningnood, de bouw van sociale huurwoningen in de wijk, de honkvaste bewoners, de moestuinen en de natte voeten. Volgens De Vrije stralen de tuinen nu een sfeer uit van "troosteloosheid en groeiende onverschilligheid voor de woonomgeving" en vol-doen de portiekflats niet meer aan de huidige woon-wensen (p. 5).

Naar de geschiedenis van de wijk heeft architect Johan Huibers archiefonderzoek gedaan. In de jaren zestig fietste hij van de Bergweg door het Franse Gat naar zijn school aan de Geerseweg. De straat-lengte in het Franse Gat bedraagt 6400 meter en het aantal woningen 1000, en dat zijn leuke weetjes. Naar de naamsoorsprong kan ook Huibers slechts gissen. Op pagina 10 tekent hij een portretje van S.J. van Embden, in 1944 de ontwerper van het Veense uitbreidingsplan. Af en toe verliest hij zich in vaktal. Wie gaat er schuil achter de H.I.D. en wat is een straatafstand van 55 meter hart op hart (p. 9)? Ook "de noordzijde van de Patrimoniumlaan aan de zuidkant" zie ik niet voor me (p. 11).

De hoofdmoot wordt gevormd door drieënveertig zwart-wit foto's van Hans Scholten. Scholten heeft in het Franse Gat geen mensen gefotografeerd, wel veel achtertuintjes en rotzooi. "Er is een aangename rommeligheid die ontstaat als een overheid even niet oplet en reguleert", zegt hij zelf (p. 60). En: "Mooi om dit nu nog vast te leggen" (p. 61). En mooie foto's zijn het. Maar het einde van de rommel is dus nabij. Boudewijn de Groot zong in 1966:

"De wijk wordt gesaneerd en de huizen moeten plat En de mensen staan te kijken en ze zeggen: Zie je dat?"

Hopelijk blijft het Franse Gat, om de fotograaf nog eens te citeren, "een wijk waarin geleefd wordt". Daar horen wat mij betreft een beetje "schijnbare chaos" en een paar "rommelige gebiedjes" bij. En mag Hans Scholten dan weer foto's komen maken? Zijn boek is te koop bij Patrimonium Woonstichting.

Leggers van de Morgentalen der Geldersche en Stichtsche Veenen. Deel 1 1618-1722 door J. van Doorn, J. Drost, E. van Engelenburg e.a. Geïll., 176 p., Historische Vereniging Oud Veenendaal, leden: € 12,50, niet-leden: € 15,- exclusief verzendkosten.

De zevenkoppige werkgroep Genealogie heeft weer een belangrijke én omvangrijke bron ontsloten. Onder leiding van Adri en Corrie van Silfhout is een bewonderenswaardig monnikenwerk verricht. En er komt nog meer. Dat het boek geïllustreerd is, is veel gezegd. Op pagina 5 staat één plaatje, een afbeel-ding van de legger van de morgentalen van 1638. Wat zijn leggers van de morgentalen? Corrie van

Leggers van de Morgentalen

der Gelderse en Stichtse Veenen

Deel 1

1618-1722

Werkgroep Genealogie

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Silfhout legt het uit in de inleiding. Het zijn registers van eigenaren en pachters van veengrond. Opgetekend zijn de namen en de morgens. Een morgen is een oude oppervlaktemaat, namelijk zoveel land als op een ochtend geploegd kon worden. In zekere zin zijn de leggers van de morgentalen de voorlopers van de kadastrale leggers.

Vanwege de mutaties was een legger na verloop van tijd aan vervanging toe. Drie leggers, van 1618-1638, 1681 en 1722, heeft de werkgroep volledig en volgens de daarvoor geldende regels getranscribeerd of vertaald. De transcripties zijn perfect. In de oudste legger staan de namen van de eigenaren en pachters van de vrije Gelderse en Stichtse venen, waaronder de Eder Witte venen, de Maander venen en het Ruisseveen. De leggers komen uit het oudste door het Gemeentearchief van Veenendaal beheerde archief, dat van het Veenraadschap. De inleiding, tevens verantwoording, verwijst keurig naar de originele stukken en zet ook uitstekend de door de werkgroep gevolgde methodiek uiteen.

Achterin, en daar kunnen genealogen en andere onderzoekers hun winst mee doen, staan indexen op voornamen, familienamen, geografische namen en namen van instellingen. Je vindt er bekende

Veense namen als Budding, Diepeveen, Drost, Van Engelenburg, Gaasbeek, Gerritsen, De Gooijer, Van Hardeveld, Van Manen, Van Ravenswaaij, Slok, Van Stempvoort, Stip, Van Stuijvenberg, Sukkel, Van Wakeren en Van de Weerthof. Veel Veensen hadden dus al een achternaam toen Napoleon nog geboren moest worden. De veronderstelling dat de Fransen in Veenendaal de achternamen hebben ingevoerd, is onjuist.

In een tijd dat de geschiedschrijving van Veenendaal zich goeddeels beperkt tot de twintigste eeuw, is deze publicatie over de zeventiende en achttiende eeuw een verademing. Het is geen leesboek. Het is een naslagwerk voor ieder die zijn wortels heeft in 't Veen. Voorouders zijn niet alleen geboren, getrouwd en overleden, ze kunnen ook grondeigenaar of pachter geweest zijn. Voor het boek moet u zijn bij de administrateur van de vereniging.

Wij groeiden op in Veenendaal. Herinneringen aan een samenleving die voorgoed voorbij is door Teus van Beek. Geïll., 104 p., Historische Vereniging Oud Veenendaal, ISBN 90-800580-8-4, € 9,95.

Hij heeft het allemaal meegemaakt: de school, de crisis, de oorlog, de wederopbouw. Veel voorvallen en uitspraken heeft hij onthouden en veel foto's, brieven en andere documenten verzameld. Teus van Beek is gaan schrijven en debuteert als tachtigjarige met een boek over Veenendaal. Een goed boek. Een boek voor de vrienden van vroeger, de nieuwkomers en de jeugd van tegenwoordig. Geen moralistisch boek, wel een boek met een moraal. Wij moeten toch verder leven.

Het boek is goed omdat het met gevoel geschreven, voortreffelijk geïllustreerd en met zorg opgemaakt is. Een egodocument in de vorm van een doorlopend verhaal van 1911 tot 2003, waarbij de eigen geschiedenis steeds summier is ingebed in de wereldgeschiedenis en de meeste aandacht uitgaat naar de jaren dertig en veertig, de jonge jaren van Van Beek en zijn vrienden in Veenendaal.

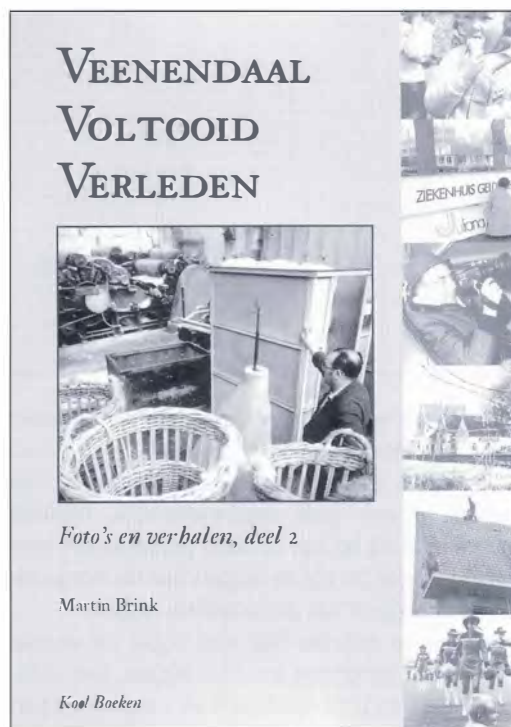
Hoewel de auteur nauw betrokken is bij zijn onderwerp, treedt hij zelf maar weinig op de voorgrond – en dat is knap. Als hij zichzelf noemt, zit er meestal iets van relativering of zelfspot in de tekst. Op pagina 47 vat hij zijn kennismaking met de schouwburg als volgt samen: "De Veenendaler gedroeg zich als een kat in een vreemd pakhuis." Komisch is de passage waarin hij als onderduiker bij boer Schimmel in Renswoude op de fiets achter een losgebroken paard aan moest. "Wat kon je in één dag veel leren" (p. 49).

Teus van Beek vertelt genuanceerd en houdt afstand, maar hij is niet neutraal of onbewogen. Als het over de Duitsers en de Jappen gaat, laat hij na meer dan een halve eeuw de emotie de vrije loop en heeft hij het over moffen, moffenmeiden, boeven en spleetogen. Met plezier geeft hij een understatement door: "Ik geloof dat ze schieten", zei de stokdove buurman Bouman tijdens een hevig bombardement in april 1945 (p. 79). De hagenpreek in de tropen ontroert (p. 86) en bij het opmaken van de balans laat Van Beek zich in het hart kijken: "Is er iets treuriger dan een oorlogskerkhof?" (p. 91).

Hier spreekt niet de angry old man die omziet in wrok. Als hij op pagina 99 besluit met een beschouwing over het moderne Veenendaal, is hij niet klagerig en kritisch maar open en optimistisch en hooguit een beetje weemoedig. Een boek dus over de oorlog en de opeenvolgende generaties, maar meer nog over datgene wat bindt en hoopt geeft. "Wij

moeten toch verder leven", zei de bejaarde Kroaat met de alpinomuts toen hij vele jaren na de oorlog door Van Beek gevraagd werd naar zijn houding tegenover Duitse toeristen (p. 93 en 94).

Veenendaal Voltooid Verleden. Foto's en verhalen, deel 2 door Martin Brink. Geïll., 224 p., Kool Boeken, Veenendaal - Ederveen, ISBN 90 6423 182 6, € 30,- (€ 55,- voor deel 1 en 2 samen).

In zijn gele jas ziet deel twee van Martin Brinks serie er schitterend uit. De kijkers zijn met vierhonderdvijftig foto's urenlang zoet en de lezers kunnen er ook voor gaan zitten. Omdat de meeste foto's uit de tweede helft van de vorige eeuw dateren, is de herkenbaarheid maximaal. Brink kiest voor de mensen. Zes thema's behandelt hij: Veenendaal dat verandert, de Buurtsteeg, de sport, het onderwijs, groepen en personen, brandweer en ambtenaren. Veel licht hij toe in de bijschriften, maar voor de liefhebbers heeft hij ook wat zoekplaatjes afgedrukt.

De foto's zijn met kennis van zaken geselecteerd en zorgvuldig gescand. Het merendeel is niet eerder vertoond – en dat maakt het boek waardevol. Dat op

pagina 116 dezelfde foto staat als op pagina 109, zie ik graag door de vingers. De samensteller heeft zich beijverd de foto's van historisch correct commentaar te voorzien en in die opzet is hij geslaagd. Er zijn echter ook taalwetten. En daar wordt vrijwel doorlopend tegen gezondigd. Het begint al met de eerste zin achter op de omslag: "Opnieuw brengt de auteur de lezer mee naar het recente verleden van Veenendaal." Nee, hij *neemt* hem mee. De tweede zin is niet veel beter: "De vele positieve reactie op deel I van dit fotoboek, brachten hem er toe..." Vanwaar die slordigheden? De koper betaalt toch niet alleen kijkgeld?

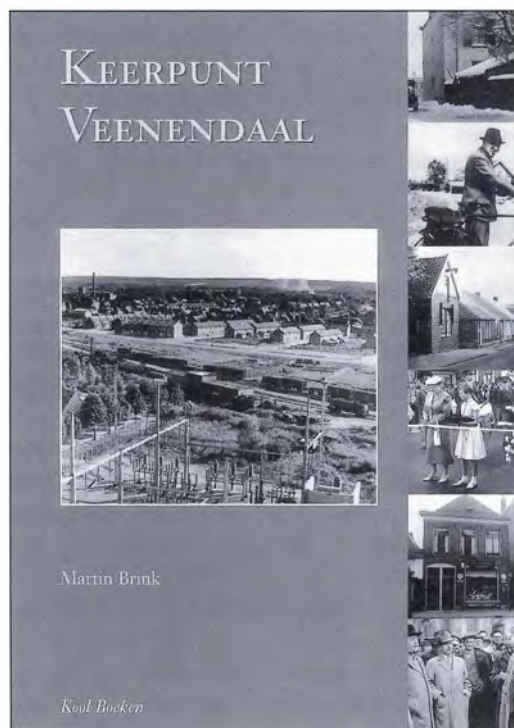
De inwoners van Gelders Veenendaal leunen op twee gedachten (p. 5). Op pagina 11 wordt gewaagd van een stevige aanpak dat behoorlijk veel energie vergt en van een klusje dat niet in een paar uurtjes voor elkaar wordt gemaakt. Grrr. In de jaren twintig en dertig verdiende Krakie een aardige grijpstuiver bij (p. 25) en in de jaren zestig leed de eiermarkt een kwijnend bestaan (p. 41). Door sport kun je helder van geest en gezondheid blijven (p. 85) en op klas-senfoto's zien we altijd weer die uitgestreken gezichtjes met de armen keurig over elkaar (p. 128). Kinderen als koppotigen? Op pagina 139 dreunen soldatenkreten en op pagina 172 doet het bestuur van de carnavalsclub een noodkreet. Alaaf. Een fraaie tuin geeft ambtenaren een rustgevend geheel (p. 197), maar leegstaande fabriekspanden vormen een prachtig doelwit om er een brandje in te steken (p. 207). Genoeg.

Want het boek heeft ook veel goeds te bieden. Op pagina 13 en 14 somt Brink panden op die tussen 1980 en 1986 moesten wijken voor de vernieuwing. Hij citeert uit een schriftje van Kees van Voskuilen – en de lijst is lang: de Patrimoniumschool, de VSW, de Hollandia Tricotage, Suzie Q, de voormalige bioscoop, het arbeidersblokje aan het Kostverloren, buurthuis Sam Sam, hotel De Korenbeurs, de huizen aan de Molenstraat. Slachtoffers van de vooruitgang. Dan liever vrij wonen aan de Buurtsteeg met de familie Stomphorst (p. 75 t/m 84). Een idyllisch verhaal met idyllische plaatjes uit de jaren dertig en veertig. Of even terug naar het postkantoor dat dienst deed van 1935 tot 1975 of naar zijn voorganger uit de negentiende eeuw (p. 22 t/m 25). Een schot in de roos is de foto op pagina 91 van het wandelende politiekorps en het jongetje op de melkbus, begin

jaren zestig. Ook de foto van burgemeester P. de Wijs (1880-1884) is bijzonder (p. 212). En wat kon de bestemming van een gebouw veranderen. In de Vrije Christelijke School werden later brillendoekjes bedrukt (p. 127).

Minder geslaagd is de fotoverantwoording op pagina 221. We moeten het doen met een rij namen van personen en instellingen, maar waar komen de foto's nu *precies* vandaan? Welke zijn afkomstig uit een particuliere collectie en welke uit een openbare? Wie wil nabestellen kan het wel vergeten en een onderzoeker is ook niet echt geholpen. Noem man en paard. Daar heeft de lener recht op en de kijker gemak van. Maar waar staan zoveel verdwenen gebouwen? Waar zie je zoveel bekenden? Waar kom je, als je geluk hebt, ook jezelf tegen? Het is in dit boek. Blader, kijk, lees en geniet. Martin Brink toont van oude én jonge mensen in 't Veen de dingen die voorbijgaan.

Keerpunt Veenendaal. Beeld van een groeiende gemeente tussen 1953-2003 door Martin Brink. Geïll., 80 p. (+ 140 p. Adresboek), Kool Boeken, Veenendaal - Ederveen, ISBN 90 6423 197 4, € 25,-.

Deze bruine broeder lijkt in veel opzichten op de gele van hierboven. Hard kapt, zelfde formaat, zelfde auteur, zelfde uitgever, zelfde periode, zelfde prijsklasse. Er zijn ook verschillen. *Keerpunt* is niet zo dik en bevat meer tekst en minder foto's. Het grootste verschil is de kwaliteit. Die valt tegen.

De inhoud strookt niet met de titel. Nergens wordt aannemelijk gemaakt dat in 1953 in Veenendaal een beslissende verandering heeft plaatsgevonden. Ik geloof niet zo in keerpunten. Zelfs de betekenis van *Keerpunt 1972* is discutabel. Als 1953 een keerpunt was voor Veenendaal, dan waren 1945 (einde van de Tweede Wereldoorlog), 1960 (vereniging van Stichts en Gelders) en 1973 (gevolgen van de oliecrisis voor de Veense industrie) het ook. In ieder geval groeide de gemeente vóór 1953 net zo goed als daarna en kwamen de revolutionaire veranderingen, net als in de rest van Nederland, pas in de jaren zestig. Jammer dat de groei niet verklaard wordt. Misschien is Veenendaal van hogerhand aangewezen als groei- of opvangkern?

Aan de basis van deze uitgave staat het gemeentelijk adresboek van 1953. Het is bijna helemaal herdrukt. We missen alleen pagina 3 en daarmee onder meer de namen Aalbers en Achterberg. Slordig.

Als introductie op het adresboek dient een viertal hoofdstukken over uiteenlopende onderwerpen als gezin, middenstand, beroepen, woningnood, grensincidenten, onderwijs en naamsveranderingen. De compositie is weinig strak en meer dan eens moet de auteur zichzelf dan ook tot de orde roepen: "Terug naar het jaar 1953" (p. 27); "Terug naar het Adresboek 1953" (p. 30). En dan de herhaling. Drie keer dat gedoe met die grenspaal (p. 26, 44 en 50) is irritant. Foto's van personeelsreisjes, de bedrijfsauto van Panter en schoolklassen kennen we uit andere fotoboeken van Brink, maar ze komen hier terug. En wat raar dat de foto's zo slecht gescand zijn. Er hangt een naargeestige waas over.

Leuk is een kroniek van 1953 aan de hand van berichten uit *De Valleï* en de *Veenendaalsche Courant*. De politie waarschuwde tegen bedenkelijke evangelisatie (p. 46), vijftien inwoners ontvingen een koninklijke onderscheiding (p. 52), de bejaarden gingen op stap (p. 57) en J.G. Thoomes vierde zijn zilveren onderwijsjubileum (p. 59). Ook aardig is het hoofdstuk Middenstand in advertenties (p. 63 t/m 76). Op pagina 68 repareert veldbioloog en "kenner

van het oude Veenendaal" Adriaan de Kleuver een schoen. Intussen vertelt hij over de oorsprong van Lampegietersavond en maakt hij reclame voor de beschuitjes van Verkade. Een veelzijdig man.

Het adresboek zelf is een rijke bron. Alle inwoners van Veenendaal, of ze nu behoren tot de gemeente Veenendaal, Ede of Renswoude, staan er in alfabetische volgorde in. Behalve het adres wordt ook steeds het beroep vermeld. Stamboomonderzoekers kunnen het boek gebruiken als vervolg op het in Veenendaal jongste openbare bevolkingsregister, dat van 1921-1940.

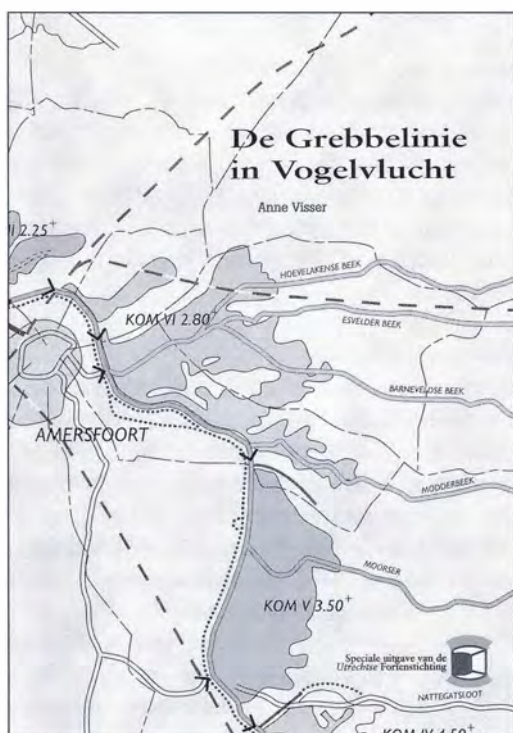
Hoofd- en bijzaken worden onvoldoende gescheiden. Bijzaken zijn de andere adresboeken en gidsen (p. 30 t/m 33 en 36) en ook het hoofdstuk Zo groeide Veenendaal (p. 77 t/m 79) valt grotendeels buiten het bestek van het boek. Wat zeggen de Veense inwoneraantallen van 1900 tot 2003 zonder landelijk en provinciaal vergelijkingsmateriaal? Veenendaal was een sterke groeier, maar wanneer precies en in hoeverre? De bespiegeling over de getalsmatige inbreng van de Belgische vluchtelingen in 1914 is onzinnig, want vluchtelingen zijn geen inwoners. Toch komen ze in het archief van de gemeente wel degelijk voor. Zoekt en gij zult vinden.

Als ik het boek een onrijpe vrucht noem, is dat onderdeel mede gebaseerd op de vele taal- en tikfouten. Wie publiceert, moet weten dat een zelfstandig naamwoord een geslacht heeft. *Het* college en *haar* inspanningen kan niet (p. 16). Het onderwerp en de persoonsvorm moeten congrueren. *Grenscorrecties* kan de gemeente dus niet groter maken (p. 25). En beeldspraak moet je niet verhaspelen. Je kunt de bevolkingsgroei niet aflezen uit de barometer vanaf 1900 (p. 37) en je kunt ook geen plan in de koelkast zetten (p. 43). Of solliciteert de samensteller zelf naar de vrolijke rubriek Geknipt voor u in *Vrij Nederland* (p. 36)? Onaangenaam is het bericht op pagina 58 naar aanleiding van het verscheiden van de wolfabrikant J.L. Feitz: "Tot januari 1950 was de overledene directeur, daarna tot aan zijn overlijden commissaris." Op pagina 73 vond ik: "Bij de firma De Haas is een wagenwasser welkom. kunnen ze nog best een wagenwasser gebruiken." Het toppunt van slordigheid. Ik kan me niet voorstellen dat iemand de drukproef bekeken heeft.

In de vierde klas van de lagere school schreef een door ieder geliefde meester onder een knoeiles taal

met rode balpen: "Over!" Als kind schrok je daar van. Op de ulo heeft een geduldige en wijze leraar zelfs mij enige wiskundige principes bijgebracht. Zijn stelregel was: "Niet het vele is goed, maar het goede is veel." Zelf had hij er geen boodschap aan, want behalve meetkunde gaf hij ook algebra, natuurkunde, scheikunde en muziek – en hij deed dat allemaal goed. Kwaliteit.

De Grebbelinie in Vogelvlucht door Anne Visser.
Geïll., 44 p., Utrechtse Fortenstichting, € 9,95.

De Utrechtse Fortenstichting heeft de strijd gestaakt. Als blijk van waardering voor hun betrokkenheid hebben de donateurs bij de opheffing een boekje over de Grebbelinie gekregen. De Grebbelinie werd aangelegd in het midden van de achttiende eeuw en opgedoekt in 1926. Na de aanleg van het Valleikanaal in de jaren dertig trok de linie opnieuw de belangstelling van de militairen. In de Valleistelling werd in mei 1940 zwaar gevochten. In 1951 had de Grebbelinie definitief afgedaan. Het was een waterlinie, maar voor inundaties was de

geringe toevoer vanuit de Neder-Rijn steeds hét probleem. Nu is de linie landschappelijk en cultuurhistorisch van belang.

Het boekje bevat een korte geschiedenis van de Grebbelinie én overzichten van de verschillende verdedigingswerken tussen Spakenburg en Rhenen. Naast kleurige kaarten uit 1879 staan in kleur afgedrukte luchtfoto's van Henk Bol. Klasse. De foto's van de drie bastions op de uiterwaard bij de Grebbeberg (p. 22, 23 en 42) zijn magnifiek. Interessant voor Veenendaal zijn het Fort aan de Buursteeg (p. 36 en 37) en het Werk aan den Rooden Haan (p. 38 en 39). Als het zo uitkomt, zet de auteur achter het woordje *de* een ouderwetse *n*. "De Gelderse Vallei werd tegen hoge Rijnstanden beschermd door den Grebbedijk", schrijft hij op pagina 24. Vaktermen verklaart hij niet altijd. Wat is getenaillleerd en wat is een lunet met een open keel (p. 29)? Voor de rest leest het boekje bijzonder prettig. U kunt het telefonisch bestellen: 030 2582226. Over de Grebbelinie is ook veel te vinden op internet. Voorzitter Anne Visser van de Stichting Grebbelinie zal u met genoegen als 'Vriend' noteren.

Bevlogen door bijen

Op een goed bezochte ledenbijeenkomst op 20 november 2003 heette voorzitter Henk van 't Veld de aanwezigen hartelijk welkom, in het bijzonder de leden van de werkgroep Genealogie, de heer Teus van Beek en de heer Henk Kok, die sprak over de bijenteelt.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Allereerst vond de overhandiging plaats van de eerste van drie uitgaven van de werkgroep Genealogie, de *Leggers van de Morgentalen*. Deze uitgave bevat het register van eigenaren en pachters van veengronden in de periode 1616-1638, 1681 en 1722. Een morgen was een oppervlaktemaat, de hoeveelheid grond die op één morgen geploegd kon worden. Een morgental was het aantal morgens waarvoor contributie betaald moest worden.

De voorzitter vroeg zich af hoeveel morgens (hoewel het vaker avonden zullen zijn geweest) de werkgroep in deze uitgave heeft gestoken. Het zullen er niet weinig zijn geweest. Hij bedankte de werkgroep, bestaande uit Jan van Doorn, Jaap Drost, Elleke van Engelenburg, Jaap van Hardeveld, Cor Huurnink en Adri en Corrie van Silfhout, zeer hartelijk. Adri en Corrie verlaten de werkgroep, maar blijven zich wel

inzetten voor de volgende delen.

Vervolgens kreeg Jaap van Hardeveld het woord. Hij bevestigde dat er honderden uren transcriberen in de *Leggers* zitten en dat ook de grondige controles de nodige tijd hebben gekost. Het deed hem daarom genoeg vijf jaar werk te kunnen afsluiten en voorzitter Van 't Veld het resultaat daarvan te mogen aanbieden.

Van auwer op auwer

Maar het was niet de enige publicatie van deze avond. Het tweede boek dat onder auspiciën van de Historische Vereniging is verschenen, betreft *Wij groeiden op in Veenendaal* van Teus van Beek. Het boek verhaalt over de crisisjaren 1930-1940 en de oorlog van 1940-1945, die ook in Veenendaal diepe sporen nalieten. Veel ongepubliceerde foto's heb-

ben ter illustratie van de verhalen, die de schrijver zo smeuïg weet te vertellen, een plaatsje in dit boek gekregen. Het is een plekje in de boekenkast van iedere echte "van auwer op auwer Veense" meer dan waard.

Voorzitter Van 't Veld gaf het woord graag aan Teus van Beek. Na het overlijden van diens vader in 1956 kwamen uit allerlei laden en doosjes veel spullen tevoorschijn, zoals familiefoto's, Ansichtkaarten, een lidmaatschapskaart van 'De Lofstem' en nog veel meer. Na zijn pensionering in 1988 vond Van Beek dat al dit materiaal niet ongebruikt kon blijven liggen en *Wij groeiden op in Veenendaal* werd het uiteindelijke resul-

Kinderen op de bijenmarkt aan de Nieuweweg, 1948. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

taat. Het eerste exemplaar was voor Gert Groenleer, die tekstueel zijn medewerking heeft verleend. Vervolgens ontvingen Hennie Henzen, die veel inspanning heeft geleverd om het boek daadwerkelijk het licht te doen zien, en voorzitter Henk van 't Veld een exemplaar uit handen van de auteur.

Kasten en korven

Waren de werkgroep Genealogie en Teus van Beek bevlogen door hun respectievelijke uitgaven, de spreker was dat niet minder door zijn hobby. Hij is bevlogen door bijen. De bijenvereniging bestond honderd jaar en daar viel veel over te vertellen. Aan de hand van een powerpointpresentatie nam Henk Kok ons mee op een tocht door de geschiedenis van de bijenwereld. Hij vertelde over de verschillende kasten en korven waarin bijenvolken gehuisvest zijn. De bijenmarkt van Veenendaal ontstond in de Franse tijd en heeft altijd een belangrijke rol in de bijengeschiedenis gespeeld. Door de bevolkingsgroei was er niet voor iedereen werk. Bijenhouders waren vaak ongetrouwde mannen, die inwoonden bij een broer of zuster en die bijen gingen houden om wat bij te verdienen. Rond 1800 verdubbelden de prijzen van honing en werd de kiem gelegd voor een markt.

Er bestaat een sterke relatie tussen het aantal bijen en het landbouwgewas boekweit. Dit gewas werd voor het eerst genoemd in 1441. Het werd veel verbouwd in de Gelderse Vallei. Het was goedkoop om te zaaien en diende, voordat de aardappel op grote schaal werd geteeld, tot voedsel van de armen. De bloeitijd was in juli en augustus en de markt vond plaats vlak voor de bloei. Schapenmest maakte het land vruchtbaar. De bijenteelt is steeds afhankelijk geweest van de boekweit.

Bijenmarkt

De bijenmarkt werkt met een marktmeester, een marktbestuur en een keuringscommissie. Leden van de familie Hupkes waren behalve hotelhouder ook marktmeester aan De Klomp en leden van de familie Van Kessel waren marktmeester pur sang aan de Nieuweweg. Een Van Kessel kocht al in 1750 bijenvolken op in Brabant. Op dit moment is Ab van Kessel marktmeester. De keuringscommissie functioneert sinds 1904. Het doel van de keuring is het bevorderen van goed vakmanschap. De imkers wer-

den onder meer beoordeeld op de sterkte van de volken, op de toestand van de kasten of korven, op het aantal darren in een volk en op de geaardheid van de bijen.

De eerste foto van de markt aan De Klomp is van 1903. Tegelijkertijd werd ook de markt aan de Nieuweweg gehouden. Van beide markten is voor het eerst sprake in 1809. Wegens financiële problemen vond de markt in 1963 plaats bij het OCB-gebouw en in 1969 week men wegens plaatsgebrek uit naar het Panhuis.

Er is een groot verschil in de aanvoer van bijenvolken vroeger en nu. In 1851 bijvoorbeeld werden 7.000 volken aangevoerd, in 2003 waren dat er 150 à 200. Toch is ook heden ten dage de markt nog een belangrijke ontmoetingsplaats voor imkers. Sinds 1980 zijn er veel meer kramen te vinden met aan de imkerij gerelateerde producten, maar er worden ook oude ambachten gedemonstreerd.

Handel op de bijenmarkt aan de Nieuweweg, 1948. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

De lezing van Henk Kok werd onderbroken door de pauze, waarin gretig gebruikt werd gemaakt van de gelegenheid het boek van Teus van Beek aan te schaffen. Na de pauze was ook de heer Stoter, directeur van De Meent, aanwezig. Het was het bestuur van de HVOV ter ore gekomen dat bewoners van de somatische afdeling veel plezier beleven aan het lezen en bekijken van boeken over Veenendaal. Met genoegen overhandigde de voorzitter een stapel boeken aan de heer Stoter, die ze met evenveel genoegen in ontvangst nam. Henk Kok vervolgde zijn lezing met veel foto's van andere door bijen bevlogen Veenendalers. Henk van 't Veld bedankte hem ten slotte voor zijn leerzame lezing.

Jaarverslag 2003

Oud Veenendaal was ook in 2003 weer een actieve vereniging waarvan veel leden zich bezighielden met het verleden en heden van 't Veen. Het is goed om vast te stellen dat er niet alleen door het bestuur en de werkgroepen veel werk is verzet. Ook andere verenigingsleden waren actief, onder andere in het verzorgen van publicaties, of gewoon door het aanreiken van relevante informatie over de plaatselijke historie. We mogen gerust stellen dat het verleden bij velen leeft. Het is een actueel onderwerp, met verbindingslijnen naar het heden.

DOOR WOUT BRANDS

De meest in het oog springende activiteiten van de Historische Vereniging Oud Veenendaal zijn wel het uitgeven van het verenigingsblad en het beleggen van de bijeenkomsten. In de Binnentuin van verpleeghuis De Meent, waar wij al sinds jaar en dag gastvrij onthaald worden, werd een viertal lezingen gehouden.

Dr A.P. den Hartog schetste ons op 20 maart een levendig beeld van *Honderdvijftig jaar eten en drinken: tekorten, overvloed en onbehagen*. Recenter, maar daarom niet minder interessant, is de geschiedenis van de SKF. Ons lid en tevens redacteur van dit blad Johan Slok hield op 12 juni een boeiende lezing onder het thema: *De SKF: misschien wel de beste werkgever van Veenendaal*. Amateur-historicus en voormalig Commissaris der Koningin in de provincie Utrecht jhr drs P.A.C. Beelaerts van Blokland sprak op 18 september over het onderwerp *Uw paard, uw kasteel en koning: het kasteel Amerongen*. Dat de heer H.S. Kok iets te vertellen heeft, bleek uit zijn verhaal op 20 november onder de titel: *Bevlogen door bijen: het fokken van zwermen voor boekweit en heide*. Elders in dit blad vindt u een verslag.

Publicaties

Voorafgaande aan de interessante en vooral ook gezellige bijeenkomsten verscheen steeds een nummer van het blad *Oud Veenendaal*. De redactie is er ook dit jaar in geslaagd boeiende onderwerpen bijeen te brengen in een viertal uitgaven.

De werkgroep Genealogie publiceerde een voor 'gevordeerde' onderzoekers belangrijk naslagwerk onder de titel *Leggers van de Morgentalen der Geldersche en Stichtsche Veenen (deel 1)*, waarvan het eerste exemplaar op 20 november aan voorzitter

De vier zusters Van Beek, Wiet, Elmo, Tine en Tine, uit het Achterkerk. Met Kees Kroes (half zichtbaar), Jan en Sander de Kleuver en Tine van Beek aan het drumsel.

Nederland had volle pakhuizen. De vemen en de entrepots waren goed gevuld. We zouden wel even vooruit gekund hebben.

Maar al spoedig begonnen de treinen te rijden richting Duitsland, want daar werd alleen voor de oorlogsindustrie op volle toeren gewerkt. De rijke voorraden in ons land verdwenen oostwaarts. Daar had men al een tijdlang bijna geen boter meer op brood. Eerst werden onze voorraden weggevoerd, later vergreep men zich aan de mensen. Het begon met het uitreiken van een persoonsbewijs met foto en vingerafdrukken.

De schooltijd was voorbij. Wat nu? Mer de trein naar de handelsschool in Amersfoort? "Veel te gevaarlijk," zei vader Van Beek, "koop maar een stoffasen kom maar in de zaak." En dat gebeurde. Dus mee naar de Jaarbeurs in Utrecht en naar de uitpakkingen in een zaal van Hotel Noord-Brabant aan het Vredenburg, waar de inkoopvereniging ook haar vergaderingen hield. En samen met Sander de Kleuver en Gijs van Veldhuizen achter de toonbank. Maar als het even kon gauw er een poosje tussenuit naar het Bergbad. Jong Veenendaal probeerde er in het algemeen het beste van te maken.

Bergbad (1941) Links: Sander de Kleuver, Sander de Kleuver, Stekelenburg en Kees Kroes. Rechts: Tine van Beek, Gijs van de Waard en Jan de Kleuver. Rechtsaan met vlag: Dirk Meijer

Een bladzijde uit het rijk geïllustreerde boek van Teus van Beek.

Henk van 't Veld werd overhandigd. Diezelfde avond mocht het redactielid van *Oud Veenendaal* Gert Groenleer uit handen van auteur Teus van Beek het eerste exemplaar in ontvangst nemen van het boek *Wij groeiden op in Veenendaal*.

Leden van de werkgroep Industriële Geschiedenis en bestuurslid Ineke van Schuppen hebben veel onderzoek gedaan voor jubileumboeken over respectievelijk de vijftigjarige SKF en de honderdjarige Stichting Oranjedag. De boeken zullen dit jaar verschijnen.

Deel 2 van het boek *Geschiedenis van Veenendaal* krijgt langzamerhand steeds meer gestalte. De uitgave volgt in het jubileumjaar 2005.

Medio 2004 hopen wij onze website gereed te hebben. We zullen dan belangstellenden in de historie van Veenendaal nog beter, en vooral sneller, kunnen informeren.

Ledenwerving en representatie

Wij waren met de stand aanwezig op de introductiebijeenkomst voor nieuwe inwoners in De Lampegiet, op de 55+ Beurs, tijdens de jaarlijkse presentatie van culturele instellingen *Veenendaal Artistiek* en tijdens een feestweek in De Meent. Een ledenwerfactie in de Corridor leverde veel nieuwe leden op.

In de loop van 2003 verloren wij 28 leden door opzegging. Twee leden zijn overleden en twee zijn verhuisd zonder een nieuw adres op te geven. Helaas moesten wij 12 leden royeren wegens het niet betalen van de contributie. In de loop van het verslagjaar hebben zich 43 nieuwe leden aangemeld. Op 1 januari 2004 telde de vereniging 730 leden.

De vereniging is vertegenwoordigd in de plaatselijke Monumentencommissie en het Comité Open Monumentendag Veenendaal.

Wij werden door de gemeente Veenendaal in de gelegenheid gesteld te reageren op het conceptrapport *Centrumvisie Veenendaal: een cultuurhistorische inventarisatie*, ook wel het Raaprapport genoemd. Onze kritische opmerkingen werden gewaardeerd en grotendeels verwerkt in het definitieve rapport.

Wergroepen

Behalve de werkgroepen Genealogie en Industriële Geschiedenis, waarover eerder in dit verslag werd

geschreven, was ook de werkgroep Dialect, Veldnamen, Straatnamen en Bijnamen actief. De werkgroep Documentatie verzette vooral veel werk in het belang van de realisatie van het documentatiecentrum.

Documentatiecentrum

De invulling van het centrumplan Veenendaal vordert gestaag. Een voor ons belangrijk onderdeel is de realisatie van het Cultuurplein. Daartoe werken we nauw samen met de Openbare Bibliotheek, het Historisch Museum Het Kleine Veenloo, de Stichting Muziekschool De Muzen en de Stichting Cursusproject Veenendaal maakt Veenendaal wijzer. Naar het zich laat aanzien zullen vrijwel al onze wensen met betrekking tot de totstandkoming van het documentatiecentrum gerealiseerd kunnen worden.

Het bestuur is al bezig fondsen te werven waaruit aankleding en inrichting van het centrum bekostigd kunnen worden. Verrast werden we met een schenking van ruim € 8.000,- door de Stichting Veenendaal Promotie. Wij ontvingen het bedrag in verband met opheffing van de stichting.

Hoewel het zeer de vraag is of dit jaar al gestart wordt met de bouw, zullen we in de komende tijd veel voorbereidende werkzaamheden moeten verrichten. Wij houden u op de hoogte.

Het Cultuurplein in een brochure van de gemeente Veenendaal, 2002.

Financieel verslag 2003

Nationaal en internationaal zat de economie in het slop, maar in Veenendaal deed de Historische Vereniging het niet slecht. Overtuig uzelf aan de hand van de cijfers.

DOOR ROLAND OTTENS

	Resultatenrekening per 31-12-2003		Begroting
	Werkelijk	Begroot	2004
BATEN			
A. Contributies en donaties	12.063,69	10.500,00	11.000,00
B. Sponsorbijdragen	8.325,14	0,00	0,00
C. Boekverkoop	1.841,37	454,00	450,00
D. Bankrenten/kosten	358,10	340,00	350,00
	22.588,30	11.294,00	11.800,00
LASTEN			
E. Blad Oud Veenendaal	7.850,65	8.350,00	9.150,00
F. Aanschaf boeken derden	0,00	227,00	200,00
G. Lezingen/bijeenkomsten	384,07	454,00	550,00
H. Vakgroepen/commissies	160,85	454,00	550,00
I. Administratiekosten	1.075,24	454,00	450,00
J. Bestuurskosten	564,92	545,00	550,00
K. Contributies/lidmaatschappen	150,08	340,00	150,00
L. Diversen	3,31	113,00	100,00
	10.189,12	10.937,00	11.700,00
RESULTAAT BOEKJAAR	12.399,18	357,00	100,00
M. Dotatie voorz. documentatiecentrum	8.325,14		
N. Dotatie algemene reserve	4.074,04		
SALDO	0,00		

Toelichting resultatenrekening

- A. Het minimum contributiebedrag over 2003 was € 15,00. Het gemiddeld ontvangen bedrag in 2003 was € 16,56 tegenover € 15,41 in 2002.
- B. Ontvangen bij de opheffing van de Stichting Veenendaal Promotie.
- C. Betreft Geschiedenis van Veenendaal, Wij groeiden op in Veenendaal, De ramp en De Morgentalen.
- I. Inclusief incidentele kosten opzetten website en aanschaf enveloppen.
- M. Zie onder B; voorstel om dit bedrag te reserveren voor op te zetten documentatiecentrum in nieuwe bibliotheek in Veenendaal.
- N. Voorgesteld wordt om het resultaat toe te voegen aan de algemene reserve.

Balans per 31-12-2003

	2003	2002
ACTIVA		
VASTE ACTIVA		
Depot PTT-Post	68,07	68,07
VLOTTENDE ACTIVA		
Vorderingen		
Nog te ontv. bedragen	5.004,05	929,05
Nog te ontv. contributies	0,00	272,26
Vooruitbetaalde kosten	0,00	0,00
	5.004,05	1.201,31
Liquide middelen		
Kas	273,88	194,29
Rabobank rek.courant	15.647,47	4.185,35
Rabobank rendement	15.507,34	12.143,05
Postbank	8.894,09	9.683,51
	40.322,78	26.206,20
	45.394,90	27.475,58
PASSIVA		
Eigen vermogen		
Eigen vermogen	5.244,47	5.244,47
Algemene reserve	9.158,95	5.084,91
	14.403,42	10.329,38
Voorzieningen		
Voorziening lustrumboek	4.537,80	4.537,80
Voorziening documentatiecentrum	8.325,14	0,00
	12.862,94	4.537,80
Schulden		
Nog te betalen	9.980,54	3.977,44
Vooruitontv. contributies	8.148,00	8.630,96
	18.128,54	12.608,40
	45.394,90	27.475,58

Het laatste woord

De vorige ledenbijeenkomst stond in het teken van een eeuwfeest: de bijeenvereniging van Veenendaal vierde in 1903 haar honderdjarig bestaan. Zij was echter niet de enige: in 2003 bestond de Oranjevereniging eveneens een eeuw en hetzelfde geldt voor de firma Jan van Schuppen en het tuincentrum Van Ginkel. Als Historische Vereniging laten we onze leden graag meegenieten van een terugblik op die geschiedenissen. Op de bijeenkomst van donderdag 25 maart brengt bestuursvoorzitter N. van Wakeren de Stichting Oranjedag Veenendaal voor het voetlicht. En op de bijeenkomst van donderdag 17 juni zal J. van Schuppen dat doen voor de firma Van Schuppen en vertelt E. van Ginkel de geschiedenis van de Koninklijke Van Ginkel Groep.

DOOR HET BESTUUR

In april zal bij iedere inwoner van Veenendaal het boekje *Met vlag en wimpel*, samengesteld door ons bestuurslid Ineke van Schuppen en uitgegeven door de Stichting Oranjedag Veenendaal, in de brievenbus vallen. Te lezen valt, hoe een eeuw lang, elk jaar opnieuw, programma's rond de Oranjedagen zijn georganiseerd. De afhankelijkheid van de Veense burgerij voor ons vorstenhuis is altijd groot geweest en zal dat ook blijven als Koninginnedag in de toekomst Koningsdag gaat heten.

Tallose vragen roept zo'n eeuwfeest op. Waar werden de Oranje feesten gehouden en wie namen er nog meer aan deel dan de schooljeugd en de muziekverenigingen? Wie waren de sprekers en wat hadden ze te zeggen? Wat werd er gezongen? Hoe groot was de belangstelling van de bevolking en hoe was het dorp versierd? Wat was de rol van de gemeente, de kerken, de politie, de buurtverenigingen, de winkeliers? Was er sprake van samenwerking, van concurrentie? Hoe kwam de vereniging de oorlogsjaren door? Had men na de oorlog ook een rol bij de dodenherdenking en op de bevrijdingsdag? Mocht Veenendaal zich in die eeuw verheugen in koninklijk bezoek?

Antwoorden op vele van die vragen zal men vinden in het boekje, maar er valt nog zoveel meer te vertellen... Kom luisteren en voorproeven en haal uw Oranjarah op als een toegewijd voorzitter aspecten van de rijke historie de revue laat passeren.

U bent van harte welkom op:

- Donderdag 25 maart
- De heer N.B. van Wakeren
- Met vlag en wimpel
- De Meent, Grote Beer 10
- Aanvang: 19.45 uur
- Toegang gratis

Vereniging „ORANJEDAG“.
ZATERDAG 13 Sept.
a.s. des namiddags half 3:
**GROOT
KINDERFEEST**
op het terrein nabij de Vaartbrug.
**Poppenkast, Goochelen,
Buikspelen en**
**SIEM NIEUWENHUIJZEN met zijn
dolvermakelijke kluchten**
BRAMMETJE BULLEBAK.
Tot dit kinderfeest hebben alle
SCHOOLKINDEREN GRATIS toegang.
Met het oog op de ruimte zal een BEPERKT aantal groten worden
toegelaten tegen betaling van f 0.50 entree per persoon. Hierop
wordt geen reductie verleend.
Loket nabij de ingang v. h. terrein. Het loket wordt geopend om 2 u.
HEET BESTUUR.

In 1947 was Oranjedag nog een vereniging. (Archief Stichting Oranjedag, Gemeentearchief Veenendaal.)

Oud Veenendaal

Juni 2004

- 19e jaargang, nummer 2
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Johan Slok

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
W. Brands, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
D.J. Bouwhuis
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
H. Henzen
J.M.J. Pilon

Secretariaat:

Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal,
telefoon 0318 513650

Ledenadministratie:

Mevr. H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Werkgroepen en commissies:

D.J. Bouwhuis, Bezaan 1, 3904 PA Veenendaal,
telefoon 0318 528830

Postbank:

Nr. 4043117, t.n.v. Historische Vereniging Oud
Veenendaal

De contributie bedraagt € 15,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 3,40.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met
het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór
het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Druk: Grafisch Bureau Steitner, Veenendaal
Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

38	Om te beginnen De redactie
39	Ontmoetingen op de begraafplaats T. van Beek
52	Uitgelezen G.C. Groenleer
54	Veenendaal bereidde Juliana warm welkom J.T. Slok
56	Veenendaals gebied ten zuiden van de Dijkstraat P. Will
59	Bijzonder belicht H. Henzen
62	Met vlag en wimpel G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
64	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Nederland is weer vol van Oranje en wij doen daar in dit nummer van Oud Veenendaal van harte aan mee. Niet met een artikel over het Nederlands Elftal. Dat heeft nooit in Veenendaal gevoetbald. Maar koningin Juliana is hier wel eens geweest. We kijken terug op het warme welkom dat de Veenendalers haar in 1976 bereidden.

DOOR DE REDACTIE

Ook besteden we aandacht aan het eeuwfeest van de Stichting Oranjedag, en wel met een verslag van de lezing die Oranjedagvoorzitter Nic van Wakeren hield tijdens de laatste ledenbijeenkomst en een bespreking van het boekje dat ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan is verschenen.

Over boekbesprekingen gesproken: in het maartnummer stond een lovende recensie van 'Wij groeiden op in Veenendaal' van Teus van Beek. In dit nummer kunt u weer genieten van de schrijfstijl van Van Beek. Hij heeft zijn mijmeringen over de begraafplaatsen op papier gezet. Informatief en ook weer met gevoel geschreven.

Velen zijn geïnteresseerd in de geschiedenis van de plek waar zij wonen. Op verzoek van bewoners van de Dijkstraat zette Peter Will een aantal historische feiten van het gebied rondom deze straat op een rij. Wij maken daar dankbaar gebruik van en plaatsen ze als artikel in het blad. We lezen waar de naam Hondzenelleboog vandaan komt en hoe de heilige Cunera in deze contreien op een minder aangename manier aan haar einde kwam.

Liefhebbers van oude foto's komen weer aan hun trekken met de rubriek Bijzonder belicht. En natuurlijk wordt u op de laatste pagina van harte uitge-

nodigd voor onze kwartaalbijeenkomst op 17 juni. Die staat in het teken van twee rasechte Veense bedrijven, die ook al een honderdjarig jubileum te vieren hebben. Komt u dit historische feestje mee-vieren?

Tot besluit geven we graag een reactie door van W.C.B. Oosterbeek, een lezer uit Veenendaal. Volgens Oosterbeek werd de grens tussen Stichts en Gelders niet gevormd door de Nieuweweg zoals het bijschrift op pagina 4 van het vorige nummer suggereert, maar door de Vendelseweg. Dat betekent ook dat de grens op pagina 12 een beetje verlegd moet worden: het driehoekje tussen de Vendelseweg, Nieuweweg en Holleweg was Gelders en niet Stichts. Een dubbele grenscorrectie dus.

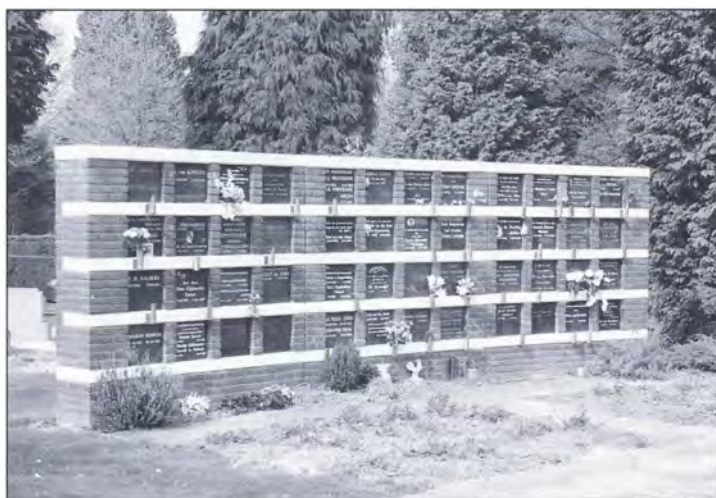
Voor de duidelijkheid nog eens de ansichtkaart uit het maartnummer. De Vendelseweg, links, was de grens. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Ontmoetingen op de begraafplaats

Iemand zei eens toen hem gevraagd werd of hij Veenendaal kende: "Daar zou ik nog niet begraven willen worden." Die uitspraak werd gedaan in de jaren dertig, toen onze woonplaats nog een besloten gemeenschap was en deze man uit de stad voor geen prijs in het grote dorp met de vele fabrieksschoorstenen zou willen wonen of, zoals hij zei, begraven zou willen worden.

DOOR TEUS VAN BEEK

Intussen is er veel veranderd. Het dorp is uitgegroeid tot een gemeente waar publiek afkomstig uit de hele regio in de winkelstraten te vinden is en waar een nieuwkomer er niet over peinst weer weg te gaan. De stadsbewoner van toen zou aan de Munnikenweg een keurig onderhouden begraafplaats aantreffen met talrijke boomsoorten, strakke hagenrijen en een aula die alweer te klein is geworden. Hij zou er zelfs een columbarium tegenkomen waar urnen zijn ingemetseld met de asresten van hen die elders gecremeerd zijn, maar wier namen hier door de voorbijganger gelezen kunnen worden.

Het columbarium op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg, 2004. (Foto: Arie Bravenboer, collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Bezoekers

Er zijn mensen die slechts af en toe het kerkhof bezoeken, bijvoorbeeld wanneer het de verjaardag is van een gestorvene. Op moeder- en vaderdag kan het soms druk zijn. Maar er zijn er ook die geen week of soms geen dag overslaan om iets te brengen of wat op te ruimen bij de plek waar het lichaam van de persoon die hun dierbaar was, aan de aarde werd toevertrouwd. Ze weten precies waar ze de waterkraan, de hark en de afvalbak kunnen vinden. Er wordt door hen een onhoorbaar contact onderhouden met hun dierbare overledene. In de verte zien wij ze bezig en ons schiet het gezegde te binnen: "Men is pas dood wanneer niemand meer aan je denkt."

Namen

Over de paden lopend lezen we links en rechts de namen die vermeld staan op de grafstenen, die in allerlei variaties langs de paden liggen. Het zijn de namen van mensen met wie je geleefd hebt, huisgenoten, familie, vrienden, burens. Mensen met wie je samen in de schoolbanken hebt gezeten of met wie je jarenlang lid was van een club. Soms roept een naam, in steen gebeiteld, herinneringen op.

Maar niet altijd lukt het om de persoon, die bij die naam hoort weer voor je te halen. De naam heb je, maar de mens die daarbij hoort, ben je kwijt. Soms is het andersom. In het driemaandelijks orgaan van de Historische Vereniging Oud Veenendaal worden dikwijls foto's afgedrukt met daaronder de vraag: "Wie kent de mensen die op deze foto staan?" In dat geval zien we de mensen, maar weten hun namen niet meer. Men leeft pas in de herinnering voort wanneer mens en naam bij elkaar blijven. Gelukkig de mens die familie, vrienden en kennissen had. We gaan verder. Links en rechts de namen. Alsof je door een straat in je eigen woonplaats loopt.

De begraafplaats aan de Munnikenweg ademt rust. (Foto: Arie Bravenboer, collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Kerkhof

De naam 'kerkhof' wordt dikwijls nog gebruikt om er in het algemeen een begraafplaats mee aan te duiden. Een kerkhof echter is een begraafplaats gelegen op een kerk. In veel gemeenten, in het bijzonder op het platteland, staan nog grafzerken rondom of bij een kerk.

Dat er ook in Veenendaal om de Oude Kerk op de Markt een kerkhof is geweest, werd duidelijk toen in de jaren dertig in de Achterkerkstraat op het plein achter de kerk een gebouw werd afgebroken dat behalve woonhuis van een politieagent ook een gemeentelijke opslagruimte was. Bij het verwijderen van de funderingen werden in grote getale menselijke overblijfselen aangetroffen. Uit een groot deel van het terrein werden schedels en beenderen verzameld, die op platte handkarren naar de oude begraafplaats aan de Achterkerkstraat werden gebracht. Ook toen in 1956 de pastorie van dominee Van Wijngaarden werd gesloopt en ook nog daarna,

bij werkzaamheden aan de hoge kant van de Markt, werden sporen van graven gevonden.

(Collectie Teus van Beek.)

Kerkgraven

Van nog oudere datum is het begraven in de kerk. De werkgroep Genealogie van de Historische Vereniging heeft in 1998 een rapport uitgebracht met als titel *Luid- en begraafgelden te Veenendaal 1574-1812*. Exemplaren zijn te vinden in het gemeentearchief en in de plaatselijke bibliotheek. In dit rapport worden lezers geïnformeerd over veel zaken die betrekking hebben op begraven in de kerk. Het verslag maakt duidelijk dat in de kerk op de Markt talrijke voorouders begraven zijn.

Een plattegrond uit die tijd laat zien dat 'op het koor' 25 graven beschikbaar waren en 'in de kerk' 102. De kerk kreeg inkomsten uit het begraven. De rekeningen van de kerkmeester vermelden onder andere de baten betreffende de verkoop en verhuur van graven, de verhuur van baarkleden en rouwmantels en het luiden of overluiden met de kleine of grote klok voor de gestorvene. Overluiden betekent dat de klokken één of meer dagen op een bepaalde tijd geluid werden voor een dode die boven aarde stond.

Ook kon iemand die een familiewapen bezat na zijn overlijden een wapenbord laten ophangen in de kerk, zodat hij in herinnering zou blijven van de dorpsgemeenschap. Als een wapenbord was opgehangen, werd er niet meer naar omgekeken. Het gebeurde wel dat een bord naar beneden viel - met een voor een enkele kerkbezoeker fatale afloop. Het zal duidelijk zijn dat begraven in de kerk flinke kosten met zich meebracht die alleen de welgestelden konden opbrengen. De doorsnee burger werd ter aarde besteld op het kerkhof.

In 1829 werd in ons land het begraven in de kerk van regeringswege definitief verboden.

Het hek op de oude begraafplaats aan de Achterkerkstraat, 2004. (Foto: Arie Bravenboer, collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

De oude begraafplaats

In de eerste helft van de negentiende eeuw werd de begraafplaats aan de Achterkerkstraat in gebruik genomen. In de inventaris van de archieven van de gemeente Veenendaal 1811-1941 staat onder nummer 2691 een register waarin zijn opgetekend de uitgiffen van graven op de algemene begraafplaats aan de Achterkerkstraat. Dat register beslaat de periode 1856-1919 en is bijgehouden, tussen aanhalingstekens, tot circa 1945. Slaan we de oude, in sierlijk handschrift beschreven foliant open, dan blijkt dat er reeds vanaf 1829 aan de Achterkerkstraat is begraven of graven zijn gekocht. Het register vermeldt bekende Veense namen, waaronder die van Rijk de Ruijter, Jan van Schoonhoven, Wessel Hiensch, Jan van Eden en Wulphert van Ginkel, allen begraven in 1830. Verder die van Gerrit Bomas (begraven in 1869), Barend van den Bosch (1839), Teunis van Woudenberg

(1871), Bernardus van Kreel (1865) en vele andere bekenden.

Opvallend is dat er in één graf soms zo veel mensen werden begraven, zoals in graf nummer 6, dat op naam stond van Steven van Schuppen. Tussen 1830 en 1856 werden daarin elf personen ter aarde besteld en ten slotte, op 29 december 1888, vond Steven van Schuppen, oud 49 jaar en 8 maanden, er zijn laatste rustplaats. Nu vinden we op de oude begraafplaats nog een aantal leesbare grafstenen, achtergelaten na de ruiming ter herinnering aan de oorspronkelijke bestemming van het park. Op een daarvan komt ook de naam Steven van Schuppen voor, wethouder, overleden op 25 december 1885. De overlijdensdatum komt gedeeltelijk overeen met die in het grafregister wanneer we vier dagen spelling nemen tussen de aangifte van overlijden (25 december) en de datum van begraven in het grafregister (29 december), maar de jaartallen kloppen niet (dat moeten we nog eens uitzoeken, maar nu zou ons dat te ver van het hoofdonderwerp afvoeren).

Hendrik van Schuppen (1827-1901), voorvader van bekende Veenendaalse geslachten. (Collectie Teus van Beek.)

Ook komen we aan de Achterkerkstraat de grafsteen tegen van Hendrik van Schuppen (1827-1901) en zijn vrouw Grietje Beijer (1825-1889). Deze manufacturier en zoon van een tolgaarder was de voorvader van talrijke bekende Veenendalers, waaronder Aletta (1857) die huwde met E.H. Hootsen, Christina (1865) die trouwde met P.C. (Piet) van den Bosch, Marinus (1867) en Jochem (1868), beiden van de latere Ritmeestertak. Enige van die nazaten zullen we straks tegenkomen op de nieuwe begraafplaats aan de Munnikenweg.

Aletta, de oudste dochter van Hendrik van Schuppen, was op 13 mei 1907 vijftig jaar getrouwd met E.H. Hootsen, gemeenteontvanger te Veenendaal. (Collectie Teus van Beek.)

Nu gaan we nog even terug naar het grafregister, waarin we erg veel aangiften aantreffen van jong gestorven kinderen. Hier wordt zichtbaar dat de kindersterfte groot was in die zogenaamde goede oude tijd. Misschien was gebrek aan hygiëne daar wel de grootste oorzaak van. Of de volksziekte tuberculose. Ook kwam cholera voor (op 10 oktober 1892 besloot de gemeenteraad de kermis af te gelasten in verband met de cholera).

Kijken we verder in het register, dan zien we graf nummer 27 op naam van Jochem van Schuppen. Tussen 1831 en 1876 werden daar 19 mensen begraven, waaronder talrijke pasgeboren kinderen. Daarna volgden nog in hetzelfde graf Evert van Schuppen, 49 jaar oud, Jannigje Bouwman, 48 jaar, Klaas Heij, 75 jaar en Jannetje van Schuppen, 41 jaar. Ook graf nummer 83 van eigenaar Johan Werner Hoxel valt op. Dat bood in 1859 plaats aan Johanna Christine Hoxel. Die naam Hoxel herinnert ons aan de kostschool voor jongens in het oude burgemeestershuis aan de Markt.

Vervoer

Over de wijze van begraven zijn, waar het Veenendaal betreft, weinig of geen gegevens bekend. Voor het vervoer van de lijkstij zal men zeker, zoals elders in ons land, gebruik hebben gemaakt van een draagberrie. Dat was een houten plateau van twee meter lang met vier stevige poten, soms met opstaande zijschotten, en met zowel aan de voor- als aan de achterkant twee flinke draagbomen, zodat aan elke boom plaats was voor twee of drie dragers. De kist kon dan door acht of twaalf personen opgetild en over een flinke afstand gedragen worden. In ons dorp, met veel sloten en weinig geplaveide wegen, zullen de doden ook wel vervoerd zijn per boerenwagen. De familie volgde dan te voet. Ook werd wel begraven per aak. Een lijkoets, speciaal ingericht voor begrafenissen, kon besteld worden bij stalhouderijen in de omgeving en later bij De Haas. Het lag er maar aan hoeveel geld er besteed kon worden.

Grafstenen op de begraafplaats aan de Achterkerkstraat, 2004. (Foto: Arie Bravenboer, collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

De mensen van toen

De jaartallen brengen ons terug naar een dorp waarin velen jarenlang met turfsteken de kost hadden moeten verdienen. Toen het veen nagenoeg was afgegraven, verdiende de gemiddelde dorpsbewoner er wat bij met wolkommen en met het spinnen en weven van garens. Achter de huisjes lag meestal een flinke tuin, waarin onder andere bonen, wortels, andijvie en boerenkool werden verbouwd. Het varkentje in de schuur was goed voor het afval. Het tuinpad werd verhard door de as en de sintels uit het fornuis, dat gestookt werd met eierkolen en briketten. De ramen van de woningen waren voorzien van

blinden (luiken). Als het donker werd gingen die dicht en werd binnen de olielamp aangestoken. De plee stond achter de schuur. De emmer werd op tijd gelegeerd in het mestgat achter in de hof. Er ging weinig verloren: de tuin werd bemest met de ultieme resten van het eigen voedsel. Er waren mensen die geen bloemkool lustten, omdat ze de soms niet zo witte kleur van het gewas in verband brachten met een iets te uitbundige bemesting.

Vaak stonden de huizen in een lange rij. Men sprak dan van een blok. Doordat de panden slecht geïsoleerd waren, lag het voor de hand dat de bewoners optimaal op de hoogte waren van elkanders lief en leed.

Arbeidershuisjes in de Zandstraat, 1955. De winkel rechts was navenant klein. (Foto: Henk Lamme, collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Met de hygiëne was het niet best gesteld. Het slapen in een kleine bedompte bedstee was ook niet alles. Infecties kwamen herhaaldelijk voor. Velen stierven aan longontsteking. Een patiënt met tuberculose werd op een bed gelegd aan een raam met een hor. De overlijdensdata in het grafregister geven aan dat de gemiddelde leeftijd van de Veenendaler laag was. Zijn inkomen was dat ook. Het turfsteken bracht niets meer op. Maar in het nijvere dorp telde men reeds in 1815 tachtig wolkammerijen en sajeterijen. In de tweede helft van de negentiende eeuw brak voor Veenendaal het industriële tijdperk aan.

Maar van welvaart was nog geen sprake. Aan de kleding van de kinderen op school was te zien waar ze vandaan kwamen. De meesten liepen op klompen. Burgerkinderen gingen op schoenen naar school. In de textielwinkel kon de arbeider papieren boorden, manchetten en overhemdfrenten kopen

voor een trouwerij of een begrafenis. Om de kosten van een begrafenis op te vangen waren er fondsen, waarvoor wekelijks een of meer dubbeltjes werden opgehaald. In plaats van rouwbrieven waren er aanzeggers, die bij de mensen aan de deur hun verhaal deden.

Tot aan het begin van de twintigste eeuw leefden de meeste mensen in een besloten wereldje. Veenendaal, dat inmiddels 6000 inwoners telde, was geleidelijk aan veranderd in een fabrieksplaats. De wolkammer en de wever waren niet meer met garens bezig in de huiskamer, maar in een lawaaierige, naar olie en zuren stinkende fabriekshal. Een middenstander kon zich een abonnement op een krant permitteren en in een enkel gezin stond iets dat op een radio begon te lijken. Elektrisch was er nog niet, maar er was aan de Kerkewijk een gasfabriek gebouwd, zodat de straatlantaarns niet meer door middel van oliepitjes maar met gaskousjes de straten spaarzaam verlichtten.

Veel mannen deden dienst in het leger tijdens de mobilisatie van 1914 tot 1918.

Consternatie

De meeste ingezetenen van Veenendaal behoorden tot de hervormde kerk. Onder hen ontstond in 1918 grote opschudding toen men vernam dat bij de begrafenis van een 26-jarige vrouw, die overleden was aan de Spaanse griep, een orkest zou optreden.

De ingang van de oude begraafplaats, 2004. (Foto: Arie Bravenboer, collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

In die tijd kwam muziek op het kerkhof niet voor. Men vond het al niks dat de overledene, die uit een door en door hervormde familie kwam, getrouwd was met iemand die apostolisch was. Er werd druk

over gepraat en de slotsom was dat een orkest op de begraafplaats niet door de beugel kon. Zoiets mocht de gemeenschap niet toestaan. Op de dag van de begrafenis zag het bij de begraafplaats aan de Achterkerkstraat zwart van de mensen. De harde kern van de onthutste hervormden had afgesproken dat zij, zodra er muziek gemaakt zou worden, een psalm zou gaan zingen. Bij aankomst van de rouwstoet, die door de dichte menigte nauwelijks bij de ingang van de begraafplaats kon komen, bleek dat het niet ging om een fanfareorkest, maar om een groepje mandolinespelers.

De onrust bleef en toen tijdens de ceremonie de muziek begon te spelen werd er toch een psalmvers ingezet, zodat de chaos compleet was. De politie wilde de mensen van het terrein verwijderen, maar kon het hek pas laten sluiten nadat de familie de begraafplaats verlaten had.

Toen de nabestaanden terug waren in het sterfhuis aan de Zandstraat, speelde het mandolineorkest daar alsnog. Bij de dodenakker op de hoek van de Achterkerkstraat en het Kostverloren was intussen de rust weergekeerd, maar in de huisjes en op de pleinen rommelde het nog lang na.

Het was half november 1918. Wereldwijd had de Spaanse griep 25 miljoen slachtoffers geëist. In Parijs werd een wapenstilstand gesloten na een bloedige volkerenstrijd die vier jaar had geduurd.

Andere begraafplaatsen

Dat het met de verdraagzaamheid niet goed zat, bleek ook uit het feit dat het voor de in Nederland wonende joden moeilijk was om aan grond te komen voor een eigen begraafplaats. Tot ver in de negentiende eeuw had men daar overal in het land bezwaar tegen. Het kan zijn dat het joodse begrafenisritueel, dat sterk afweek van dat waaraan de doorsnee burger gewend was, daar een van de oorzaken van was.

In 1890 stonden in Veenendaal 56 joodse bewoners ingeschreven. Deze joodse gemeenschap bewerkstelligde dat in 1899 aan de Parallelweg een eigen begraafplaats kon worden aangelegd. De begraafplaats (beth ha-gajiem) kan nog steeds gebruikt worden. Bij de ingang leest de bezoeker de tekst uit Prediker 12 vers 7: "Zoo keert het stof terug tot de aarde, vanwaar het gekomen is. Terwijl de geest wederkeert tot God, Die hem gegeven heeft."

Bij de ingang van de joodse begraafplaats. (Collectie Teus van Beek.)

Veel katholieke dorpsgenoten woonden of wonen nog steeds aan de Nieuweweg-Noord. Aan deze straat treffen we, schuin tegenover de voormalige parochiekerk, de rooms-katholieke begraafplaats aan. Deze dodenakker is niet groot, maar nog altijd in gebruik. Op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg zijn inmiddels wel vakken gereserveerd voor overledenen die tot de katholieke kerk behoren.

Het toegangshek van de begraafplaats aan de Nieuweweg-Noord is niet op slot. Op de zerken staan namen die in ons dorp een bekende klank hebben, zoals Van Kessel, Welkzijn, Epskamp, Hannisse en Oeben. Niet ver van de ingang is het graf van Adrie Philips, dochter van de historicus en onderwijzer D. Philips. Zij kwam op zestienjarige leeftijd om bij een verkeersongeluk. Bij het lezen van de naam Welkzijn gaan de gedachten uit naar de 'kankerpoeders' die in hun winkel verkocht en door menige dorpsgenoot geslikt werden. De koper leed in dat gevel zelden aan kanker, maar had meestal

een lelijke infectie of iets dergelijks. En bij het graf van de familie Finkenflügel komt de schoenmakerij aan de Achterkerkstraat weer in beeld. Dat was de eerste elektrische schoenmakerij in Veenendaal. Kinderen drukten in het midden van de jaren dertig hun neus tegen de ruit van de werkplaats om vol bewondering naar de schoenmakers te kijken die met hun machines bezig waren.

De rooms-katholieke begraafplaats aan de Nieuweweg-Noord. (Collectie Teus van Beek.)

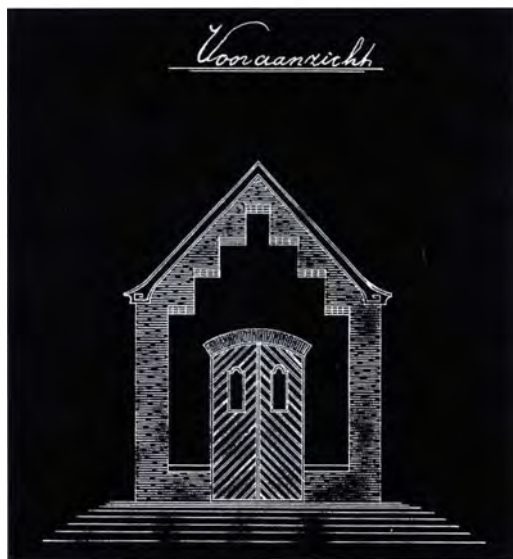
Hoewel het aantal moslims toeneemt, heeft Veenendaal geen islamitische begraafplaats. Waar begraven zij hun doden? De beheerder van de algemene begraafplaats helpt ons uit de droom: moslims, in het bijzonder Turken en Marokkanen, kiezen ervoor begraven te worden in hun moederland of op een islamitische begraafplaats in een nabijgelegen grote stad.

De nieuwe begraafplaats

In de eerste tien jaren van de twintigste eeuw werd in de vergaderingen van de gemeenteraad van Veenendaal bij herhaling gesproken over de aankoop van een nieuw terrein dat als begraafplaats zou kunnen dienen, ondanks dat er nog geruime tijd aan de Achterkerkstraat zou kunnen worden begraven. De keuze viel op een stuk grond gelegen aan de Munnikenweg onder de gemeente Renswoude. De raadsnotulen van 5 juli 1912 vermelden onder punt VI dat in de kantlijn wordt omschreven als 'Aankoop van grond voor eene begraafplaats': "Een besluit van Gedeputeerde Staten dezer Provincie d.d. 10 Juni j.l., 3^e afdeling, nr. 237A/1531, houdende goedkeuring van het raadsbesluit om van J.C. Sweys (het handschrift van secretaris De Klerck is

soms moeilijk te lezen) voor de som van f 500,- aan te kopen de perceelen heide, schuur en bosch, gelegen aan den Munnikenweg."

In de daaropvolgende raadsvergaderingen werd de nieuw aan te leggen begraafplaats bijna een vast agendapunt. Er werd overlegd met de buurgemeenten Renswoude en Ede. Architect Van Kreeel kreeg in 1916 opdracht om een 'verdeelpen' voor het terrein te maken. In 1917 werd een krediet van f 1000,- gevraagd voor een baarhuisje en in 1918 en 1919 ging de raad over tot gedeeltelijke sluiting van de begraafplaats aan de Achterkerkstraat.

Bouwtekening van het baar- of lijkenhuisje, 1917. (Documentatieverzameling Gemeentearchief Veenendaal.)

Aldus kon in 1919 op het nieuwe terrein aan de Munnikenweg begraven worden. Het boek *Vier eeuwen Veenendaal* van dr. Thoomes vermeldt op pagina 69 dat op 6 december 1919 Jannetje Hootsen (1860-1919), bijgenaamd Zwarte Jannetje, begraven werd op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg.

Van oud naar nieuw

Sedert 1919 kon men dus op twee algemene begraafplaatsen terecht.

Omdat er op de oude begraafplaats zo goed als geen nieuwe graven meer beschikbaar waren, werd daar tot zelfs kort na 1945 uitsluitend nog gebruik gemaakt van bestaande graven. Bijvoorbeeld toen

Graffelders op de nieuwe algemene begraafplaats aan de Munnikenweg. (Collectie Teus van Beek.)

op 9 april 1945 Maria van Veldhuizen-Timmer (geboren in 1862 te Lienden) overleed, was het logisch dat zij begraven werd bij haar man Gijsbertus van Veldhuizen (1866-1922) en bij het vroeg gestorven dochtertje Adriana (1897-1899) op de oude begraafplaats. In dit graf nummer 43 waren al eerder begraven: in 1899 Evert Veldhuizen, 76 jaar, in 1906 Maria Wallenburg-Veldhuizen, 85 jaar en in 1917 Frans Davelaar, 61 jaar. (Opvallend is dat de naam Veldhuizen pas later het voorvoegsel 'van' krijgt. Gijsbertus van Veldhuizen was de man van het cafeetje Onder de bomen aan de Achterkerkstraat. In 1902 begon hij een bodedienst onder andere met paard en wagen op Arnhem.) En zo waren er velen die hun laatste gang niet naar de Munnikenweg, maar naar de Achterkerkstraat maakten, omdat daar een familiegraf was.

In de jaren dertig werden door de eigenaren van graven op de oude begraafplaats vergunningen aangevraagd voor het leggen van hardstenen grafbanden en soms voor het plaatsen van zes met kettingen verbonden paaltjes. In de grafregisters zijn daarvan

aantekeningen gemaakt, onder meer vanaf 1938 tot 1944. De mensen van toen zagen de sluiting aankomen en verondersteld kan worden dat ze daarom hun dierbare bezit duidelijk hebben willen afbakenen.

In de jaren na de oorlog tot aan de definitieve sluiting van het oude kerkhof bleef de mogelijkheid bestaan om voor eigen rekening stoffelijke resten over te brengen naar de nieuwe begraafplaats. Voor zover bekend is tot circa 1965 van die mogelijkheid gebruikgemaakt. Zo werd in 1962 de familie Spencer Elce herbegraven vanuit graf nummer 158 op de oude begraafplaats naar grondgraf B204 op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg. Het betrof hier de stoffelijke overschotten van Sara Elize Elce (overleden in 1885, oud 15 jaar), Thomas Spencer Elce (overleden in 1899, oud 58 jaar) en Mary Jane Jackson (overleden in 1931, oud 91 jaar).

De oude begraafplaats, 1973. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Uitbreiding

Het werd al spoedig duidelijk dat het stuk grond aan de Munnikenweg niet toereikend zou zijn om lange tijd als begraafplaats voor de bewoners van Stichts en Gelders Veenendaal te kunnen dienen. Besloten werd mr. J.C. Sweys junior te Amsterdam te benaderen met het doel grond bij te kopen. Op 28 mei 1942 ontving het college van burgemeester en wethouders van Veenendaal een brief waarin mr. Sweys meedeelde een perceel, grenzende aan de bestaande begraafplaats aan de Munnikenweg, groot 1.10.80 hectare, te willen verkopen à f 0,48 per m². Nadat B en W van de gemeente Ede zich bereid hadden verklaard een derde deel van de kosten voor hun rekening te nemen, werd het terrein aangekocht voor de som van f 5370,-.

Door deze aankoop zou nog lang begraven kunnen worden op de plek waar vóór 1912 alleen heidevel- den en bossen waren. Maar nog altijd vond de ter- aardebesteding plaats in de openlucht. Soms in weer en wind. Voorafgaand aan de begrafenis werd de rouwdienst in bijna alle gevallen gehouden in het sterfhuis, ofschoon daar in de meeste woningen wei- nig plaats voor was. Kamers moesten worden ont- ruimd en stoelen bij de burens geleend.

De katholieken deden het anders. Die maakten na de begrafenis dikwijls gebruik van het café van Van Kessel, dat vlak bij de kerk en de begraafplaats stond. Ze kwamen er samen om elkaar te begroeten en een kop koffie te drinken. Onterecht werd er vroeger wel eens schamper opgemerkt: "Die room- sen duiken meteen na de begrafenis de kroeg in." Maar in het algemeen ging men in Veenendaal na de plechtigheid terug naar het huis van de overlede- ne, waar, indien men kerkelijk was, de predikant of ouderling nog een gedeelte uit de bijbel las en daar- op een toelichting gaf. In de volksmond heette dat de nabegravenis - en die kon soms lang duren, ter- wijl iedereen zat te verlangen naar de versgezette koffie waarvan de geur al in de kamer waarneem- baar was. Wanneer de dominee uit het sterfhuis ver- trok, stopte de begrafenisondernemer hem meestal bij de deur een handvol sigaren toe.

De nieuwe begraafplaats, 1970. (Foto Cord Otting, collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Na 1950 werden rouwkoetsen en volgrijtuigen vervan- gen door auto's. Maar nog altijd kon men uit de mond van een geboren Veenendaler vernemen dat "iedereen gedurig zat te schreeuwen". Een vreem-

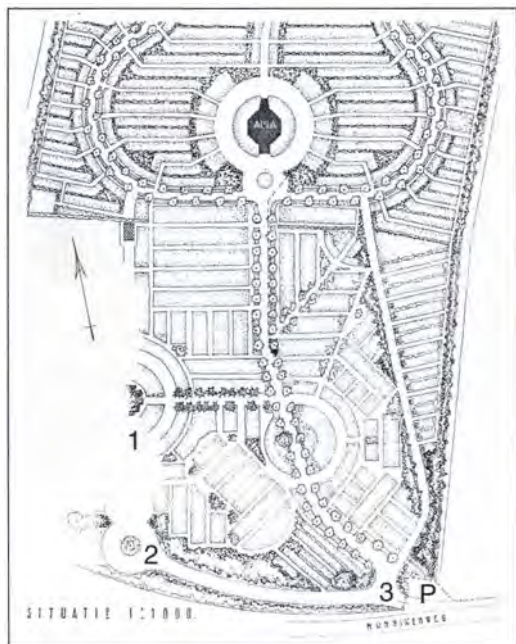
deling zou denken dat iedereen een poos herrie zat te maken, maar de autochtoon bedoelde dat ieder- een af en toe zat te huilen.

Begravenisstoet in de Mulderslaan, begin jaren vijftig. (Collectie Teus van Beek.)

Verandering

De jaren vijftig zouden we de jaren van verandering kunnen noemen. Kleine en grote gebeurtenissen maakten dat Nederland en in het bijzonder ook Veenendaal werden geconfronteerd met feiten die haaks stonden op de traditie. Bijvoorbeeld met cre- mieren in plaats van begraven. Zelfs in Europa was dat lange tijd taboe, hoewel reeds in 1869 op een geneeskundig congres in Florence de stelling werd aangenomen dat crematie wenselijk was. Pas in 1914 werd cremieren in Nederland mogelijk. Het cre- matorium Westerveld bij de begraafplaats Driehuis- Velsen zou veertig jaar lang de enige plek zijn die daarvoor was ingericht. In 1954 werd in het Gelderse Dieren een tweede crematorium gebouwd. De Veenendaalse gemeenschap was traditioneel ingesteld en in de jaren vijftig nog niet aan cremieren toe. Wel werd het hoog tijd dat er aan de Munnikenweg een voorziening kwam voor de rouw- plechtigheden, die nog steeds in alle jaargetijden buiten plaatsvonden. Op 25 oktober 1954 werd de bouw van een aula aanbesteed. Aannemer G.C. van Stuijvenberg te Veenendaal mocht voor de som van f 55.000,- de accommodatie bouwen. De gemeente Ede zou voor f 14.500,- bijdragen in de kosten (noordoostelijk Veenendaal behoorde nog tot de gemeente Ede, het zogenaamde Gelders Veenendaal). De plek die voor de aula bestemd was lag ongeveer 160 meter van de toenmalige ingang (dus op de plaats waar nu de urnenmuren staan).

Het 'verdeelpplan' dat architect Van Kreel in 1916 ontwierp, is op de tekening voor een groot deel zichtbaar. Bij punt 1 de grote cirkel met de grafkelders. Punt 2 geeft de plaats aan waar de oorspronkelijke toegang tot de begraafplaats was. In 1955 werd deze ingang verlegd naar punt 3. Naast het toegangshek was een kleine parkeerplaats. (Archiven gemeente Veenendaal 1942-1990, voorlopig nummer 220, Gemeentearchief Veenendaal.)

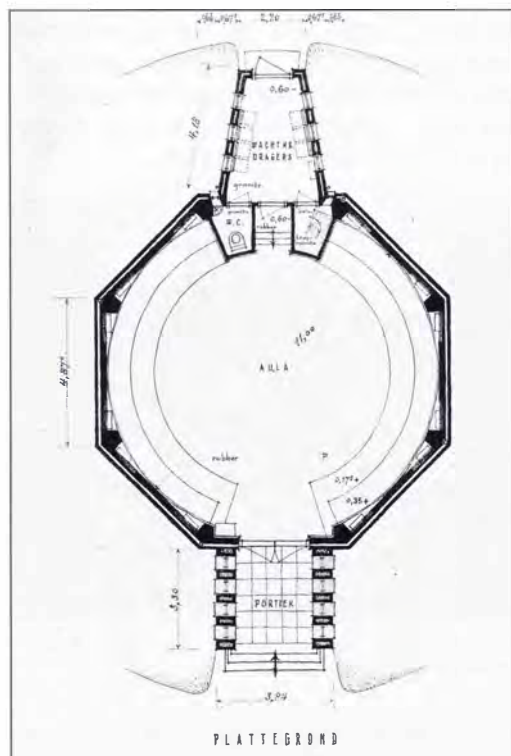
De aula

De tekening van de te bouwen aula laat een zeskantig gebouw zien met een royale portiek en aan de achterkant een wachtkamer voor de dragers, een toilet en een trapopgang naar het orgel. In het midden van de ronde zaal werd de kist met de overledene neergezet. Binnen de eerste cirkel stonden aan beide kanten tien stoelen voor de naaste familie en daaromheen twee hoger gelegen plateaus voor de belangstellenden. Op 29 maart 1956 bestelde de gemeente Veenendaal bij de firma R. van den Burg te Amersfoort een pedalion (orgel met voetpedalen), dispositie C, 7-spel, voor de prijs van f 3600,-. Een week daarna volgde een tweede bestelling van de Psalmen van J. Worp, de Liederenbundel van Johan de Heer, de Kooruitgave van de Nederlandse Hervormde Kerk, Het Nonnenkoor uit Casanova en De Heilige Stad van Adams. Zou organist Willy van Stempvoort deze titels hebben aanbevolen? De muziekkeuze verschaft inzicht in de toenmalige belevenis.

In het voorjaar van 1956 werd het gebouw in gebruik genomen. Begraven vanuit een aula was nieuw voor Veenendaal en velen kwamen tijdens een rouwdienst eens kijken hoe het daar toeling.

Over die onverwachte toeloop werd gesproken in de gemeenteraadsvergadering van 18 juli 1956. De notulen vermelden dat het raadslid Van Ojik verzocht twintig stoelen in de nieuwe aula bij te plaatsen, omdat er voor zoveel nabestaanden geen zitplaats aanwezig was. Het lid Van Galen viel hem bij. De voorzitter (burgemeester A. Bakker) voelde er weinig voor. Hij vond veertig zitplaatsen niet nodig. "Dat zou maar geschuif en geklap van stoelen geven." Van Ojik gaf niet op en zei "meegemaakt te hebben dat de aanspreker mensen een zitplaats aanwees en dat dezen zich daarvan later weer moesten verwijderen, omdat anderen daar moesten zitten". De voorzitter zegde toe een en ander nader te zullen bezien.

In de raadsvergadering van 9 augustus 1956 informeerde Van Ojik naar het onderzoek betreffende de

Het interieur van de aula. (Archiven gemeente Veenendaal 1942-1990, voorlopig nummer 220, Gemeentearchief Veenendaal.)

extra stoelen voor de aula. Er volgde een uitgebreid antwoord, waaruit enkele passages: "Juist gisteren heb ik een begrafenis meegemaakt en mij vreselijk geërgerd aan het publiek. Men komt bij drommen. Daarbij zijn natuurlijk belangstellenden, doch de grote massa komt uit nieuwsgierigheid. De mensen kunnen hun beurt niet afwachten en verdringen elkaar om toch maar bij de aula te komen. Jan Publiek vult de aula. Deze mensen maken van een begrafenis een kijkspel. Spreker is wel eens in aula's in grote steden geweest waar iedereen moest staan. Voor ouderen stonden er enige stoelen." Het kwam erop neer dat Van Ojik zijn twintig extra stoelen niet kreeg.

Wat er wel kwam was een stenen bergplaats voor materiaal ten behoeve van de werkzaamheden op de begraafplaats, met een wasruimte en een schaftlokaal voor het personeel. Maar dat was in 1963.

In 1985 bleek een nieuwe, grotere aula dringend noodzakelijk. Het architectenbureau Huibers & Jaring maakte het ontwerp en de bouwmaatschappij Van Elst kreeg de opdracht. De accommodatie kreeg de naam Munnikenhof en zou een kleine twintig jaar later weer uitgebreid worden. Veenendaal groeit. De besloten gemeenschap van vroeger bestaat al lang niet meer.

Ontmoetingen

De negentiende en de twintigste eeuw zijn voorbijgegaan. Veenendaal is groot geworden en telt meer dan zestigduizend inwoners. De begraafplaats is

meegegroeid. De ingang is een paar keer verplaatst. In 1919 was er een groot hek tussen twee stenen palen. Op de ene paal stond 'memento' en op de andere 'mori'. Wij leerden dat die woorden betekenen 'gedenk te sterven'.

De grafkelders. (Collectie Teus van Beek.)

De oude aula vanbuiten. (Archieven gemeente Veenendaal 1942-1990, voorlopig nummer 220, Gemeentearchief Veenendaal.)

Als gevolg van het raadplegen van de folianten op het gemeentearchief is intussen de nevel van de voorbije tijd wat opgetrokken. Soms lezen we op de begraafplaats dezelfde namen als in het grafregister. Toen in sierlijk handschrift. Nu in steen gebeteld.

Niet ver van de plaats waar de eerste ingang was, liggen de grafkelders van bekende plaatsgenoten. We komen Jacob van Leeuwen (1854-1927) tegen, een van de oprichters van de Stoomspinnerij en -breierij firma Gebroeders Van Leeuwen aan het Verlaat. Hij was jarenlang wethouder (ARP) en bekend als 'Joppie' van Leeuwen. Ook zijn zoon Hendrik Albertus, die op 34-jarige leeftijd overleed, is hier bijgezet. En de naam van notaris J.G. Sandbrink (1858-1933) staat niet alleen op een straatnaambord in het centrum van Veenendaal,

maar ook hier op een grote natuurstenen afdekplaat van een grafkelder. Ook hij heeft vroeg een zoon verloren. Deze zoon, D.F. Sandbrink, was doctorandus in de rechten. Hij overleed in Leiden op 23-jarige leeftijd. Het spreekt vanzelf dat het graf van dominee Jongebreur alsmede de monumenten van fabrikanten en andere notabelen niet op deze opvallende plaats ontbreken.

In de buitenring daartegenover nog meer gemetselde graven. We ontmoeten daar een nazaat van het echtpaar Hendrik van Schuppen en Grietje Beijer, van wie we eerder nog een grafsteen tegenkwamen op de tot park gerestaureerde oude begraafplaats aan het Achterkerk. Die nakomeling van koopman Hendrik van Schuppen is Pieter Cornelis van den Bosch (1861-1941), die trouwde met een dochter van Hendrik en Grietje, namelijk met Christina Gerredina (1865-1932). Op de foto van de familie Van den Bosch zien we zittend op de grond voor de tafel het jonggestorven zoontje Henk (1907-1911) en achter de tafel zoon Joachim Hendrik (1902-1976). Deze zoon (Joop) was jarenlang bestuurslid van de Veenendaalse Winkeliersvereniging. De textielwinkel van Van den Bosch stond aan het begin van de Hoofdstraat, waar nu Megapool is. Een loopjongen begon er voor een kwartje in de week. Hij moest dan wel eens op een handkar een bed naar Renswoude brengen. Zijn salaris was goed voor een paar nieuwe schoenzolen.

Verderop, nog steeds op het oudste gedeelte van de begraafplaats, liggen eenvoudige grafstenen. De tand des tijds heeft de meeste zichtbaar aangetast.

De familie P.C. van den Bosch. (Collectie Teus van Beek.)

Toch worden sommige nog goed onderhouden. We blijven stilstaan bij een liggende steen op een graf voor acht personen. Er staan drie namen op: Teunis van Beek (1846-1928), zijn vrouw Louisa du Pree (1849-1921) en hun dochter Bertha (1881-1930). Het echtpaar Van Beek had een winkel aan de Achterkerkstraat. Hij was koopman in potten en pannen en ging ook met zijn handel de boer op. Zij kwam uit het nabijgelegen Scherpenzeel en was een dochter van Willem Sebastiaan du Pree (1814-1866), de zoon van Louis Beat Sebastien du Pree (1748-1818). Laatstgenoemde bracht de naam Louis in de familie.

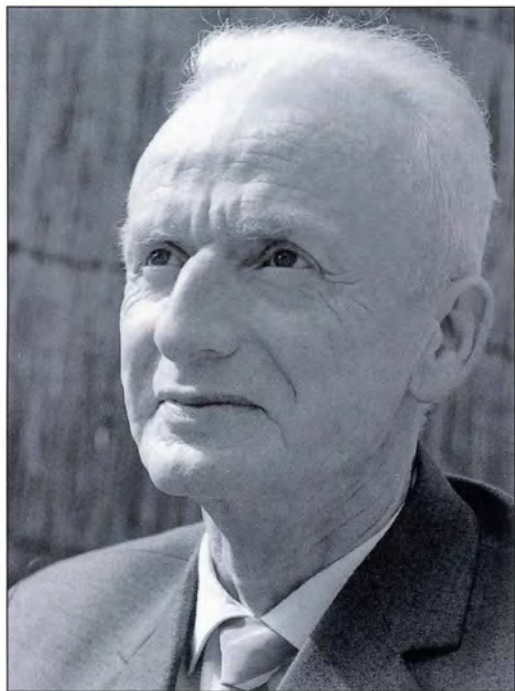
In Scherpenzeel is enige tientallen jaren geleden bij het slopen van een aantal huizen een sabel gevonden met de inscriptie 'L.B.S.d.P.'. In een van die afgebroken panden had de familie Du Pree gewoond. Hier was geen twijfel mogelijk: Louis Beat Sebastien was in de Franse tijd met het leger van Napoleon naar Nederland gekomen en had in Scherpenzeel zijn vrouw gevonden.

In het oudste deel van Veenendaal, de Achterkerkstraat, waren Teunis en Let (de naam Louisa was blijkbaar voor de buurtgenoten te lastig) populaire en geachte medebewoners. Op de foto uit

Louisa van Beek-du Pree met drie van haar kinderen. (Collectie Teus van Beek.)

1903 is zij niet van een echte Veenendaalse te onderscheiden. Zoon Louis (1892-1956) staat ook op de foto met twee van zijn zusjes.

Teus van Beek, de dichter, 1960. (Collectie Teus van Beek.)

Op een ander deel van de begraafplaats staan we opnieuw voor een graf met de naam Teus van Beek (1897-1965). Dat was de man die bekend stond als 'de Dichter', die op verzoek verzen maakte bij verjaardagen en jubilea. Zijn vader Marinus was vanaf 1900 ruim vijftientig jaar lang koster van de gereformeerde Brugkerk. Teus is sigarenmaker geweest bij zijn broer Jacob (Beco) en bode voor een ziekenfonds. Voor de jeugd ontwierp en plakte hij vliegers, die bij een vliegerwedstrijd altijd in de prijzen vielen. Het laatste nummer van *Frontnieuws*, dat in oorlogstijd illegaal gestencild en verspreid werd door Rein Kok en C.C.M van Rijswijk, begon met de regel: "Onze trouwe medewerker, de heer T. van Beek alhier, zond ons zojuist ter publicatie onderstaand gedicht, waarvoor wij hem zeer dankbaar zijn. "Het gedicht was getiteld 'Hollands Opbouw' en telde acht coupletten.

De Tweede Wereldoorlog is op deze dodenakker op veel plaatsen zichtbaar. Er zijn graven van in de eer-

ste oorlogsdagen gesneuveld militairen en van Veenendalers die de Duitse concentratiekampen niet overleefden, graven van verzetstrijders en van bevrijders.

Het door het brandweerkorps geadopteerde graf van de geallieerde vlieger Wakeman, 1946. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Memento mori

Dicht bij de uitgang gekomen zien we een begrafenisstoet die zich opmaakt om de aula door de grote deuren te verlaten. Flarden orgelmuziek waaien mee naar buiten, waar de stoet zich inmiddels in beweging zet op weg naar het graf. Op afstand blijven we toekijken. Wat er bij de groeve, als de kist is neergedaald, gezegd wordt kunnen we niet horen. We zien een steeds terugkerend tafereel. Er wordt een mens begraven. De bedroefde familie zal zich bewust worden van het onherroepelijke verlies en zich straks, op weg naar huis bij het zien van de drukte in de straten, verwonderen dat alles gewoon doorgaat.

Bronnen

Gemeentearchief Veenendaal, Archiven van de gemeente Veenendaal 1811-1941 en 1942-1990.

Archief T. van Beek.

T.C.N. Belgraver, De Recters van Veenendaal.

H.L. Kok, Erfenis onzer voorouders.

Ine Spee, Veelkleurig verdriet.

R. Spruit, De dood onder ogen.

J.G. Thoomes, Vier eeuwen Veenendaal.

Gebr. Van Viegen, Veenendaal in historisch perspectief.

Werkgroep Genealogie van de HVOV, Luid- en begraafgeldten te Veenendaal 1574-1812.

Joop de Ruiter Azn. te Veenendaal.

P.J. van der Weijden te Elst (U).

Uitgelezen

Sommige instellingen vieren een jubileum met een publicatie. In Veenendaal bestaat de Stichting Oranjedag honderd en de Salvatorkerk vijftig jaar. Allebei hebben ze een boek uitgebracht. Er zijn ook mensen die hun familie onderzoeken. Van zowel Hardeman als Valkenburg is een lijvige genealogie verschenen.

DOOR GERT GROENLEER

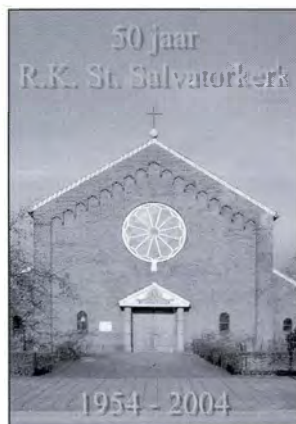
Met vlag en wimpel. Kroniek van 100 jaar Oranjedag in Veenendaal door G.M.J. van Schuppen-Diepeveen. Geïll., 36 p., Stichting Oranjedag Veenendaal.

Voor dit boekje heeft Ineke van Schuppen veel archiefonderzoek gedaan. Hoewel zij zich vooral baseert op de notulen van Oranjedag, vertelt zij niet alleen het verhaal van het bestuur. Over de feesten op koninginnedag en bevrijdingsdag zijn genoeg leuke passages te vinden. Het boekje is helder geschreven, functioneel geïllustreerd en huis-aan-huis verspreid in Veenendaal.

De Vereeniging Oranjedag werd opgericht in 1904 en ging in 1976 verder als stichting. Een voorloper had zij in de Wilhelminavereeniging, die het kroningsfeest van 1898 organiseerde. Muziek, erebogen, optochten, kinderzang, volksspelen, voetbal: dat was Oranjedag. In 1921 stond biggenvangen op het programma (p. 11) en in 1937 kregen de steuntrekkers een krentenbrood en een rookworst (p. 13). Als de predikanten niet op zondag en de fabrikanten niet op zaterdag wilden feesten, had de vereniging een probleem. Voor het kinderfeest en de tocht met de ouden van dagen was zij afhankelijk van het bedrijfsleven.

Maar nog steeds weet Oranjedag wat uitdelen is. Ter gelegenheid van de geboorte van prinses Amalia op 7 december 2003 bezorgde de stichting op één morgen twaalfduizend mandarijntjes bij basisscholen, overheidsinstellingen en bejaardente-huizen (p. 36).

50 jaar R.K. St. Salvatorkerk Veenendaal 1954-2004 door Wim Broekman. Gell., 100 p., Veenendaal, ISBN 90-9018038-9, € 10,-.

"Dit boekje is geen volledige geschiedschrijving van wat er allemaal is gebeurd, maar een kleine afspiegeling van die gebeurtenissen", aldus de samensteller op pagina 95. Hij beoogde "een aardig boekwerkje". En dat is het geworden. Een ode aan

een gebouw, maar meer nog een stukje parochiegeschiedenis (p. 5, 7). Vijftig jaar rooms-katholieke geloofsgemeenschap in Veenendaal in woord en beeld.

Terecht wordt veel aandacht besteed aan de voor-geschiedenis. We lezen over de kapel van de Karthuizers op de Emmikhuizerberg, de St. Salvatorkerk op het Kleine Veenloo, de Geerboerderij, de houten schuurkerk onder Renswoude en de St. Willibrordkerk aan de Nieuweweg. Dat de eerste predikant een lutheraan was, is een misvatting. Hij was gereformeerd.

Aartsbisschop B. Alfrink wijdde op 1 mei 1954 de nieuwe St. Salvatorkerk aan de Adriaen van

Ostadelaan in. Symbolisch nam hij het gebouw in bezit in de naam des Heren. De rijke symboliek van de kerk is mooi beschreven door D. Philips. "Treden we binnen, dan verrast ons terstond de warme, tegelijk sacrale sfeer" (p. 41). In die sfeer hebben diverse pastoors hun ambt bediend. Tegenwoordig is er sprake van een pastoresteam.

Ook zijn in de parochie meer dan 230 vrijwilligers werkzaam. Er zijn koster, werkgroepen, koren, er is de Liduinagroep, het Katholiek Vrouwengilde en de Katholieke Bond voor Ouderen. De misdienaars zijn jongens én meisjes van acht tot zestien jaar. Na het Tweede Vaticaans Concilie werd "alles op geloofsgebied wat losser en vrijer" (p. 91). De St. Willibrordparochie participeert in de Oecumenische Werkgroep Veenendaal, die jaarlijks drie interkerkelijke diensten verzorgt over eenheid, openheid en vrede. Het boekje is verkrijgbaar bij de parochie: 0318 512218.

Genealogie Hardeman 1550-2003 door Johan Hardeman en Gert Hardeman. Geïll., 259 p., eigen uitgave, € 24,- (plus € 3,- verzendkosten).

Johan Hardeman en Gert Hardeman hebben hun gelijknamige Veenendaalse familie uitgezocht. "Door het samenvoegen van onze gegevens ontstond er een genealogie, die behoorlijk volledig is", zegt de eerste samensteller in zijn voorwoord. Het boek is voorzien van een index op voor- en achternamen en verlevendigd met kopieën van foto's, akten en familieadvertenties. In de inleiding worden de geschiedenis van Veenendaal en de verschillende familietakken belicht.

De samenstellers houden het voornamelijk bij de hoofdtak. In een zogenaamde stamreeks noteren ze alle voorouders in de mannelijke lijn. De stamvader is Aert Hardeman, geboren in Veenendaal omstreeks 1550. Uit zijn huwelijk met Trijn werd rond 1580 Cornelis Aertse Hardeman geboren: de tweede generatie. En zo volgen er nog dertien. Ordelijk en overzichtelijk. Zo'n grote familie heeft veel verwanten. Ik noem een aantal Veenendaalse namen: Aalbers, Van Beek, Van Ginkel, Van den Heuvel, De Kleuver, Van Ma(a)nen, Van de Pol, De Ruiter, Van Schuppen, Takken, Versteeg, Van Wijk en Van Zanten. U kunt het Hardemanboek bestellen door

het bovengenoemde bedrag over te maken op giro-rekeningnummer 50.34.147 ten name van J. Hardeman, Erve den Boom 2, 7463 CJ Rijssen, onder vermelding van Genealogie Hardeman. Vergeet uw naam en adres niet.

Genealogie en geschiedenis van de familie (Van) Valkenburg (stam 's-Hertogenbosch) door Piet Valkenburg. Geïll., 360 p., eigen uitgave.

In deze pil presenteert Piet Valkenburg uit Veenendaal het resultaat van vijf jaar onderzoek naar zijn familie. Het boek is volgens de tekst op de achterkant geen historisch verantwoord werk, maar wel prettig leesbaar. Zelf ziet de auteur het als een begin: hij weet dat de stamboom "nog verre van volledig" is (p. 3).

De naam Van Valkenburg vindt zijn oorsprong in Zuid-Limburg, zij het niet precies op het kasteel op de Heunsberg. Thibalt van Valkenburg was in 1101 de eerste naamdrager. Via Den Bosch in de zeventiende en Scherpenzeel in de achttiende kwamen Valkenburgers in de negentiende eeuw naar Veenendaal. Hen vinden we op pagina 152-181. De bekendste was Rik (1922-1994), kapper, fotograaf, zondagsschoolleraar, amateurfotograaf, verteller en schrijver van 96 boeken, onder meer over Veenendaal en de Tweede Wereldoorlog.

Auteur Piet Valkenburg loopt niet weg voor een kleine uitweiding en een dito speculatie. Zo heeft hij er een gezellig bladerboek van gemaakt. Maar van een Spaans beleg van Den Bosch rond 1660 (p. 15) heb ik nog nooit gehoord. En of Joris van Valckenborch rond 1749 in Scherpenzeel de bekende tekenaar Jan de Beijer wel eens ontmoet heeft? Tja, wie zal het zeggen. Soms wordt de familiegeschiedenis iets te gretig gekoppeld aan de 'grote' geschiedenis.

Een nadeel is dat de verschillende generaties niet genummerd zijn. Wie de draad kwijt is, kan naar de namenindexen. Dan ziet hij meteen de Veense namen Achterberg, Van Barneveld, Van Dijk, Gaasbeek, Harselaar, Klumpenaar, Schoonhoven, Stuijvenberg en Van de Weerd. Het Valkenburgboek is ter inzage bij de Historische Vereniging en het Gemeentearchief Veenendaal.

Veenendaal bereidde Juliana warm welkom

Toen prinses Juliana overleed, waren vooral de wat oudere Nederlanders ontroerd. Juliana was 'hun' koningin. Wie herinnert zich niet de defilés op Soestdijk met die aardige koningin die op je moeder of je oma leek, met al die bloemen op de trappen en met dat steeds maar uitdijende gezelschap kleinkinderen op het bordes. Juliana was twee keer in Veenendaal. In 1950 deed ze tijdens een kennismakingsbezoek aan de provincie Utrecht even Veenendaal aan. In 1976 bleef ze langer. Een terugblik.

DOOR JOHAN SLOK

Juliana arriveerde op vrijdag 24 september onder de klanken van de Harmonie Caecilia om kwart over tien bij het raadhuis. Al ruim een uur voor haar komst was het plein volgestroomd met belangstellenden. Juliana werd onder meer ontvangen door burge-

meester P. Bode, de wethouders en de Commissaris van de Koningin. Zij kreeg bloemen van Linda Faber. Dat was een bekende Veenendaalse. Zij maakte deel uit van de zwemploeg die meedeed aan de Olympische Spelen in Montreal.

Linda Faber biedt de koningin bloemen aan. In het midden burgemeester Bode. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

De koningin verlaat het raadhuis. Rechts de burgemeester.
(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Vervolgens begaf het gezelschap zich naar de Koninklijke Veenendaalsche Sajat- en Vijfschachtfabriek v/h Wed. D.S. van Schuppen en Zoon aan de Zandstraat. Langs de route stonden veel mensen. Velen hadden aan de wens van de gemeente voldaan en de vlag uitgehangen. Op het binnenplein

van de fabriek speelde de Scheepjeswolharmonie. De koningin bezocht in de fabriek het Kreativiteitscentrum. Een krant vermeldt dat zij de verleiding niet kon weerstaan om achter een weefgetouw plaats te nemen. Ook kreeg ze te horen hoe een spinnewiel werkt.

Om vijf over half twaalf vertrok Juliana naar Aller Erf. In het wijkcentrum van Dragonder-Noord presenteerden zich vele Veense verenigingen, van vogelvrienden en Welfare tot bijentelers. Ook de Valleidansers, de muziekschool, de kleintjes van de instuif en de bejaarden ontbraken niet.

Lachen met de koningin in Aller Erf. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Koninklijke aandacht voor een spinnewiel. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Taart

"Kleine jongens op bromfietsjes", aldus een krant, gaven een demonstratie voor het gebouw en er werden duiven losgelaten. "Een klein meisje met een bosje afrikaantjes werd door haar moeder naar voren geduwd. Het stond niet in het programma, maar Koningin Juliana toonde zich zeer verheugd over deze geste." Ze liet zich binnen niet verleiden een hapje te eten bij de Franse keuken, maar accepteerde wel een taart voor haar kleinzoon Johan Friso. Zoals het een Nederlandse koningin betaamt, praatte Juliana met iedereen en had zij overal interesse voor. Desondanks verliep alles volgens het tijdschema. Zo kwam het gezelschap op tijd voor de lunch in de bibliotheek. Tegen drieën ging de koningin weer richting Soestdijk en werd zij, volgens de plaatselijke annalen, uitgezwaaid door een enthousiaste Veenendaalse bevolking.

Veenendaals gebied ten zuiden van de Dijkstraat

Veel mensen hebben belangstelling voor hun woonomgeving. Peter Will deed desgevraagd onderzoek naar de geschiedenis van het gebied rondom de Dijkstraat. Hij begint bij de gletsjers die de bodemgesteldheid van de straat mede bepaalden en eindigt bij de overblijfselen van een kapel die gewijd was aan de Heilige Cunera.

DOOR PETER WILL

Het Nederlandse laagland ontstond door de afzetting van erosiemateriaal uit onder meer de rivieren de Schelde, de Maas en de Rijn. Door het gebied van de huidige Gelderse Vallei stroomde de Maas. In de ijstijden was dat gebied gevuld door gletsjertongen, die de bodem voor zich opdrukten en plooiden. Zo ontstond de, overigens toen veel hogere, Heuvelrug. De gletsjertongen dwongen tevens de drie genoemde rivieren tot een meer westelijke koers en zetten in de bodem keileem af. Het binnendringen van de gletsjers voltrok zich in twee

fasen. In de eerste fase drongen ze door tot diep in de Betuwe. In de tweede fase kwamen ze niet zo ver en zorgden ze voor het ontstaan van de Emmikhuizerberg en het Veenloo.

Na de ijstijden en het afsmelten van de gletsjers kreeg de zee gelegenheid de Vallei binnen te stromen. Toen de zeespiegel daalde en het land min of meer droogviel, erodeerde de Heuvelrug door afstroming van de bovenste lagen en door windtransport van de lichte zandsoorten. De bodem van de Vallei werd gevuld met dekzand. Door de wind ontstonden in de dekzandlaag duinen en ruggen. De Dijkstraat ligt misschien op zo'n dekzandrug.

Veen

Als gevolg van de slechte afwatering ontstond zo'n zes- tot drieduizend jaar geleden veen. In het diepste gedeelte van de Vallei bereikte de veenlaag een maximale dikte van ongeveer zeven meter.

Vastgesteld is dat het hier ontstane veen tot circa acht meter boven NAP tegen de Heuvelrug opkroop. Ter hoogte van de Dijkstraat, tot waar de teen van de Heuvelrug reikt, ligt het maaiveld bij benadering acht meter boven NAP. Waarschijnlijk is er dus ten zuiden van de huidige Dijkstraat geen veen van betekenis geweest. En als dat al het geval was, dan is het nauwelijks tot exploitatie kunnen komen, omdat de dunne randen van de veenlaag bij ontwatering vrijwel direct tot oxidatie (verrotting) overgingen door toetreding van zuurstof. Meer waarschijnlijk is het dat het gebied, bestaande uit schraal dekzand, begroeit was met broekbos en natte heide.

De woning van Van Appeldoorn aan de Dijkstraat, circa 1950. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

De boerderij van Van Ginkel aan de Dijkstraat, 1965.
(Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Bebouwing

Er zijn geen aanwijzingen van grootschalige ontwikkelingen van de kant van de Cuneraweg of Prattenburg (Grootveld). Eerder valt te denken aan een ontwikkeling vanuit het centrum van Veenendaal.

De kaart van de Slaperdijk (1705) laat tussen het verlengde van de Geerseweg (nu Adriaan van Ostadelaan, Dr. Colijnstraat enzovoort richting Prattenburg) en de Slaperdijk, de Cuneraweg en de Dijkstraat een aantal zandduinen zien en nauwelijks bebouwing.

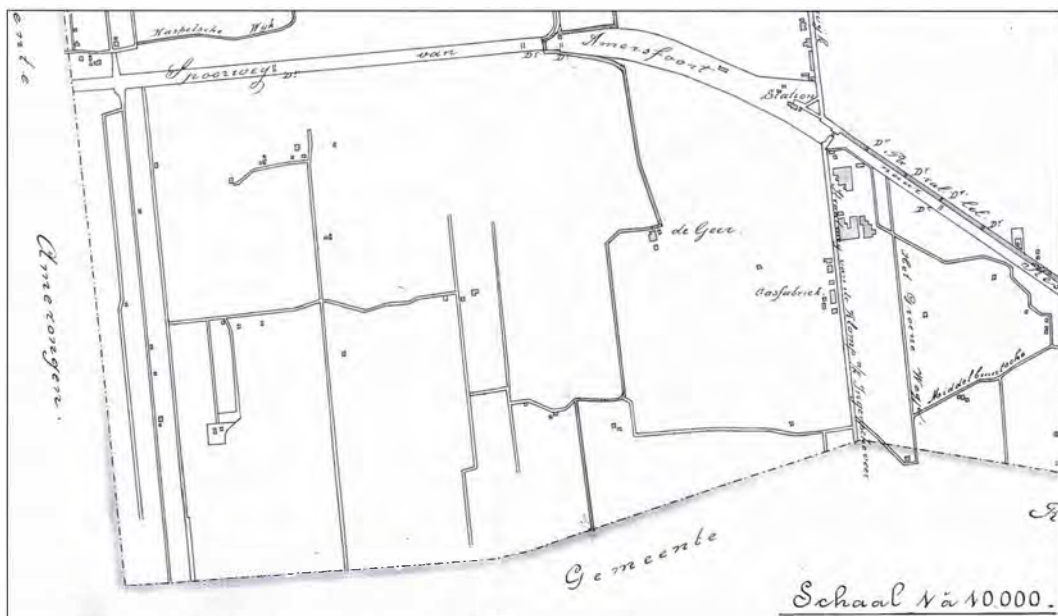
De kadastrale kaart van 1832 vermeldt tussen de Juliahoeve, de Slaperdijk, de gemeentegrens met Rhenen en de Dijkstraat behalve een tiental 'huizen' zes schapenstallen en veel 'bosch' (zoals hakhout), (woest) 'bouwland', 'heide' en soortgelijke aanduidingen.

Vergelijkingen tussen de topografische kaarten van Veenendaal en omgeving 1:25.000 van 1910, 1931 en 1977, de kaart bij de wegenlegger van 1917 en een plattegrond van 1939 duiden op een gestage uitbreiding van het wegnet en de bewoning rondom de Dijkstraat.

Veldnamen

In 1991 besloten burgemeester en wethouders het beschreven gebied in Veenendaal-West de Hondzenelleboog te noemen. Het betreft hier een naam die in de officiële administratie al in de negentiende eeuw voorkwam. In de volksmond heet het nog wel de Hondskont. Al in 1690 komt volgens Van Manen de naam 'In de hondt kont' voor. Die zou slaan op een perceel grond ter grootte van een hont ofwel 100 roeden (= 1400 m²) met een knik erin, zoals een elleboog. Overigens is een hont ook een inhoudsmaat, met name voor turf.

Verder is in het bewuste gebied sprake van de

Wegen en bebouwing in de buurt van de Dijkstraat, 1917. (Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 2704, Gemeentearchief Veenendaal.)

Elleboogsche weg, Alle kantjes land, de Koesteeg, het Lekkere Watertje, het Konijnenbosch, de Gezaaide Sparren, de Keitjes, Westveen, Cornelis z'n Bosch en de Grensakker, terwijl ten zuiden van de gemeentegrens nog het Groot Veld, Den Doolhof, De Heuveltjes, De Egelmeer en Den Kapel te vinden zijn. Voor een aantal van deze namen bestaan aannemelijke verklaringen. De werkgroep Dialect, Veldnamen, Straatnamen en Bijnamen van de Historische Vereniging inventariseert de veldnamen en houdt zich intussen ook bezig met de naamsverklaringen, maar dat kost de nodige moeite.

Cuneralegende

In de tijd van de grote volksverhuizing, na de ineenstorting van het West-Romeinse Rijk, werd Cunera (een adellijke vrouw uit Engeland, terugkerend van een bedevaart naar Rome onder leiding van de Britse prinses Ursula) tijdens een moordpartij van de Hunnen te Keulen als enige gered. Het gebeurde ongeveer 450 jaar na Christus. Cunera was een christin en vond bescherming bij de koning (?) te Rhenen in diens kasteel. Oude bronnen spreken van

Radboud, jongere van Haymo (waarvan de naam Heimerstein kan zijn afgeleid).

Onze streek vormde in die tijd (400-700 na Christus) het grensgebied tussen de christelijke Franken en de heidense Friezen en Saksen. Voor haar veiligheid bracht de koning Cunera naar het meer afgelegen Prattenburg. Toen hij, inmiddels door Cunera tot het christendom bekeerd, weg was voor een jachtpartij, werd zij door de jaloeze koningin gewurgd met een doek. De 'wurgdoek' is in 1996 tentoongesteld in het Catharijnenconvent te Utrecht.

Cunera is later heilig verklaard. De kerk te Rhenen (die waarschijnlijk oorspronkelijk aan Sint Petrus was geconsacreerd) werd aan Cunera gewijd en werd een bedevaartsoord bovendien. Ook Prattenburg werd in de bedevaart betrokken.

Justus van Broeckhuijsen tekende in 1705 op zijn befaamde kaart aan het eind van de Cuneraweg en het begin van de Slaperdijk, bij het Egelmeer, een kapel met het bijschrift: Hier wel gestaan. Of deze kapel te maken heeft gehad met de Cunera-processies, is niet duidelijk.

Bronnen

Asch van Wijck, L.H.J.M. van, *Prattenburg, verleden, heden en toekomst*, in: Oud Veenendaal, november 1996.

Caarte van den Slaperdijk, Justus van Broeckhuijsen, 1705. Kaart behorende bij de legger der wegen in de gemeente Veenendaal, 1917.

Kadastrale atlas Veenendaal, 1832.

Kleuver, A. P. de, *De Stad Rhenen en zijn H. Cunerakerk*, hfdst. III en IV, in: De Rhenense-Edese Courant, 24 februari 1967.

Manen, D. van, *Aanzienlijk vlek in 't Stichtse*, Veenendaal 2001.

Plattegrond van Veenendaal, 1939.

Stol, T., *De Veenkolonie Veenendaal. Turfwinning en waterstaat in het zuiden van de Gelderse Vallei 1546-1653*, Zutphen/Utrecht 1992.

Topografische kaart van Nederland 1:25.000, blad Veenendaal, verkend 1869, herzien 1905 en 1906, uitgave 1910.

Topografische kaart van Nederland 1:25.000, blad Veenendaal, verkend 1927, uitgave 1931.

Topografische kaart van Nederland 1:25.000, blad 39 E Rhenen, herzien 1974, uitgave 1977.

Werkgroep Dialect, Veldnamen, Straatnamen en Bijnamen van de Historische Vereniging Oud Veenendaal, Veldnamenkaart van Veenendaal (in bewerking).

Cunera volgens een afbeelding op internet.

Bijzonder belicht

In dit nummer plaatsen we drie foto's uit de uitgebreide collectie van de Historische Vereniging en twee foto's van een medelid. Weet u waar ze zijn genomen of wie erop staan? Bel dan met Gert Groenleer overdag (0318 538203) of 's avonds (0318 518204) of met Johan Slok 's avonds (0318 518764).

DOOR HENNIE HENZEN

In het vorige nummer plaatsten we op pagina 15 een foto van een schandpaal. Lezer Jaap Schouten reageerde daarop. In september 1949 vierde Veenendaal het 400-jarig bestaan. Ter gelegenheid daarvan werd op de Markt een historisch tafereel uitgebeeld, compleet met decors en acteurs. De acteurs waren afkomstig uit de toneelvereniging van de Ritmeester. De man aan de schandpaal en de bewaker behoren vermoedelijk tot deze acteurs.

Publicist Martin Brink meldde in zijn boek *Veranderd Veenendaal* dat Wim van Amerongen voor schout speelde. Schepenen waren Jo Rademaker en Evert Brouwer. Aardig detail: geliefden konden op het 'Stadhuys' voor een gulden in het huwelijk treden. Voor die prijs was men voor de duur van de feestweek 'getrouwd'. De schout verbond 263 keer een stel zogenaamd in de echt.

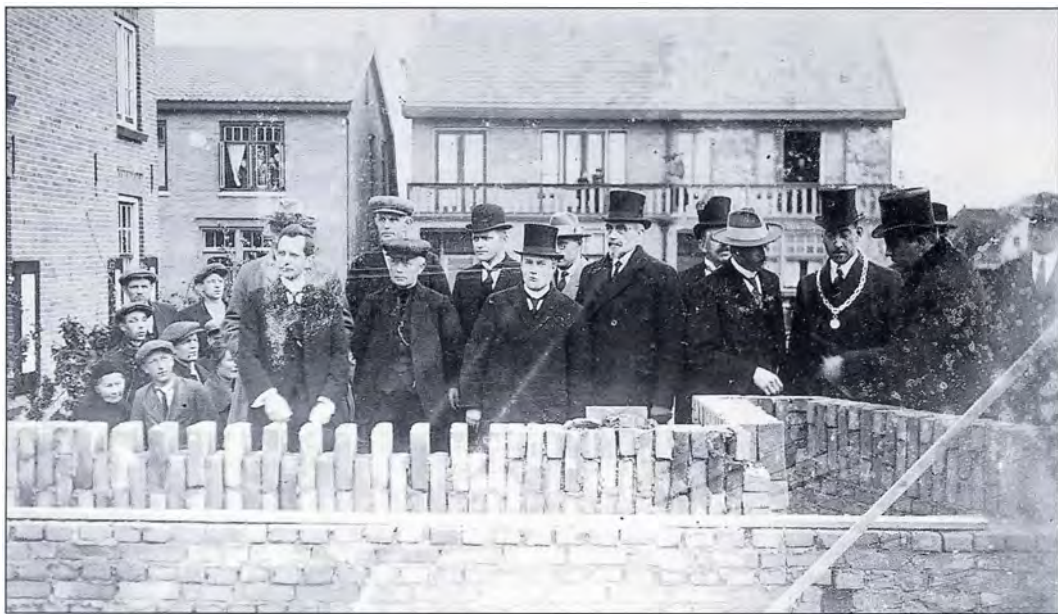

Ook nu hebben we weer een aantal onbekende foto's.
Wie kent deze oude boer van het Benedeneind?

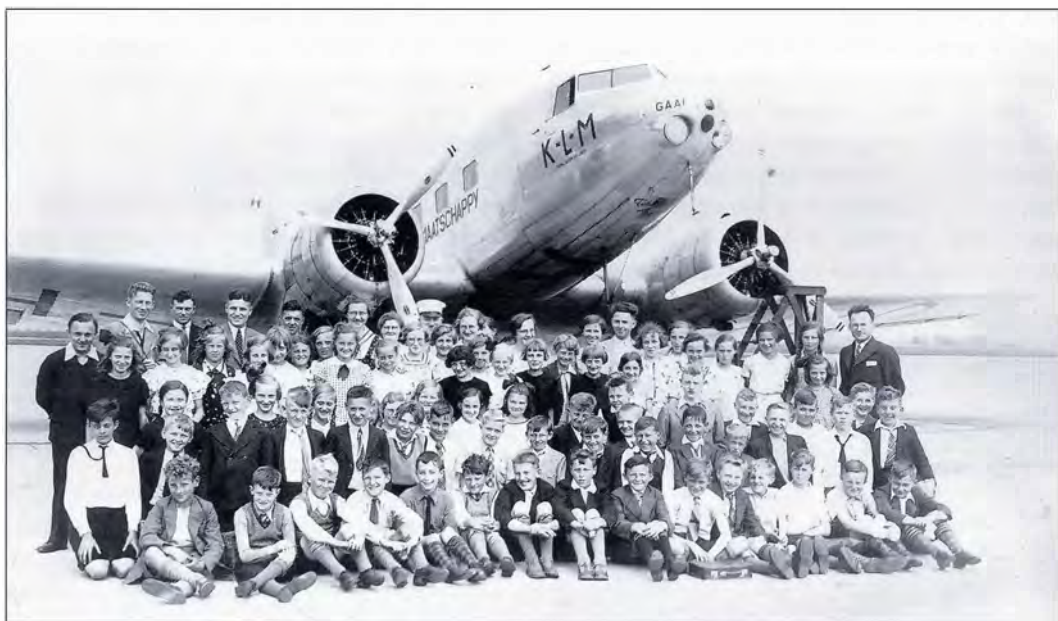
We vermoeden dat hier de familie Van Woudenberg van de Munnikenweg 137 is geportretteerd. Klopt dat? En wie staan er precies op de foto?

Deze klassenfoto is, gezien de aantekening achterop, gemaakt in 1910. Het betreft klas 11 van de Vrije Christelijke School (aan de Nieuweweg). Een van de onderwijzers op de foto is meester Van Vulpen. Staat hij links of rechts? Wie herkent nog familieleden? Rechts staat een meisje met het vaandel van de school. Waar is dat vaandel gebleven?

Van de verzeeuwste Veense Kees van den Bovenkamp uit Waarde kregen we een foto van de eerste steenlegging van de Christelijke Gereformeerde kerk aan het Boerscheland (de Beatrixstraat). Ds P.J. de Bruin was in 1926 de metselaar. Verder zien we, met amtsketting, burgemeester mr J.J.P.C. van Kuyk. Ziet u nog meer bekenden? Het kerkgebouw is nu in gebruik bij de Gereformeerde Gemeente in Nederland.

Nog een foto van Kees van den Bovenkamp. Leerlingen en onderwijzend personeel van de Hervormde school aan het Boerscheland zijn op schoolreisje. Waarschijnlijk op Schiphol? Het is rond 1936. Op de foto staat de 14-jarige Geertruida Carolina (Truus) van den Bovenkamp. Ze trouwde later met Teun van Breugel en overleed toen ze 26 was. Van dit omvangrijke gezelschap kent u vast nog meer mensen.

Met vlag en wimpel

De Oranjes zijn al eeuwen verbonden met onze geschiedenis. Hun rol is in de loop van de tijd nogal veranderd. Maar de aanhankelijkheid lijkt alleen maar te zijn toegenomen. Dat bleek wel in de afgelopen periode van rouw en trouw. Ook op koninginnedag werd er weer volop gezongen, geflaneerd en feestgevierd dankzij de Stichting Oranjedag. Deze stichting bestaat dit jaar een eeuw en werd daarom tijdens de laatste ledenbijeenkomst van de Historische Vereniging in het zonnetje gezet.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Bij afwezigheid van voorzitter Henk van 't Veld opende plaatsvervangend voorzitter Wout Brands de bijeenkomst met een hartelijk welkom. In deze bijeenkomst hadden de jaarstukken behandeld moeten worden, maar door bijzondere omstandigheden had de controle door de kascommissie niet plaatsgevonden. Zowel het jaarverslag van de secretaris als dat van de penningmeester zullen nu tijdens de bijeenkomst in juni worden behandeld.

Een nieuwe kascontrolecommissie, bestaande uit de heren Peter Will en Gert van Eden, werd benoemd. Zij zal zich vóór de volgende bijeenkomst van haar taak kwijten. Penningmeester Roland Ottens was officieel aftredend, maar heeft erin toegestemd de financiën van de vereniging voor een volgende periode weer onder zijn hoede te nemen. De heer Brands stipte de voortgang van het documentatiecentrum in

de oude Hollandiafabriek aan. Op dit gebied werkt de HVOV nauw samen met andere Veense instellingen, zoals de bibliotheek, het museum, de muziekschool, het cursusproject en het filmhuis. Naar alle waarschijnlijkheid zal de vereniging in het voorjaar van 2006 haar nieuwe onderkomen kunnen betrekken.

Eén minuut stilte

Vervolgens kreeg de heer Nic van Wakeren het woord. Hij is voorzitter van de jubilerende Stichting Oranjedag Veenendaal. Hij stond stil bij het overlijden van prinses Juliana en verzocht de aanwezigen staande één minuut stilte in acht te nemen. Aan de hand van het net verschenen boekje *Met vlag en wimpel* nam hij zijn gehoor mee door een eeuw Oranjedagactiviteiten. In 1989 werd door de toenmalige voorzitter van Oranjedag, Bert Stomphorst, in de archieven van Amerongen de juiste oprichtingsdatum achterhaald. Al in 1896 was een commissie in het leven geroepen die de kroningsfeesten van koningin Wilhelmina in 1898 moest voorbereiden, maar de statuten werden pas op 1 februari 1904 officieel vastgesteld.

Door de jaren heen is de Vereeniging Oranjedag (pas in 1976 werd de vereniging omgezet in een stichting) actief geweest bij het organiseren van de diverse Oranje-feesten. Er was koninginnedag, die tot 1948 op 31 augustus werd gevierd. In 1913 werd honderd jaar onafhankelijkheid gevierd. Maar er waren ook andere festiviteiten, zoals het 25-jarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina in 1923, het huwelijk van prinses Juliana en prins Bernhard in 1937, de geboorte van

Op koninginnedag 1922 deden aan de optocht indianen, woadlopers en stropdassen mee. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Eten met het bestuur. (Archief Stichting Oranjedag, Gemeentearchief Veenendaal.)

De handtekeningen van de heren en hun dames achter op de menukaart. (Archief Stichting Oranjedag, Gemeentearchief Veenendaal.)

de Oranjetelgen en, heel belangrijk, de viering van 4 en 5 mei. In de Tweede Wereldoorlog waren uiteraard alle festiviteiten verboden, maar meteen in 1945 barstten de feestelijkheden weer los. Een belangrijke activiteit van Oranjedag was het organiseren van bejaarden- en mindervalidentochten. Voor veel bejaarden was dat de belangrijkste dag van het jaar. De tochten zijn dan ook bijna vijftig jaar achtereen gehouden. Omdat 5 mei 1946 op zondag viel, werd in Den Haag besloten in het eerste naoorlogse jaar de nationale bevrijdingsdag op zaterdag 4 mei te vieren. De herdenking van de oorlogsslachtoffers werd op vrijdag 3 mei gehouden. Hoewel Oranjedagvoorzitter Van Wakeren zich kan voorstellen dat 5 mei niet op zondag wordt gevierd, is hij er voorstander van dat de doden altijd op de dag zelf, dus ook op zondag, worden herdacht.

In de jaren vijftig had het bedrijfsleven een dikke vinger in de pap, maar de heren fabrikanten droegen ook een behoorlijk bedrag bij in de kosten van de kinderfeesten en de bejaardentochten. Een activiteit die veel bezoekers trok was het fierljeppen, waarbij een Fries kampioenspaar een demonstratie gaf, maar ook een wip voor een heel team trok veel bekijks.

Een offer voor de schoolkinderen, de oudjes en de mindervaliden. (Archief Stichting Oranjedag, Gemeentearchief Veenendaal.)

Het jubileumboekje *Met vlag en wimpel* is tot stand gekomen met medewerking van de Historische Vereniging. Na de pauze overhandigde de heer Van Wakeren het eerste exemplaar aan de samensteller, Ineke van Schuppen. Vervolgens werd een videoband getoond met beelden uit de mobilisatieperiode, van de bevrijding en van koninginnedag vlak na de oorlog. Voor veel aanwezigen waren het herkenbare beelden. Waarnemend voorzitter Wout Brands dankte de heer Van Wakeren hartelijk voor zijn lezing.

Het laatste woord

Terugblikken hoort bij een historische vereniging. Het negentiende verenigingsjaar is verstreken en tijdens de jaarlijkse ledenvergadering van 17 juni kijken we terug op het afgelopen jaar: wat bracht het ons qua activiteiten en publicaties, hoe reidden en zeilden we qua ledenbestand en in financieel opzicht? Maar we duiken nog verder in het verleden. In 2003 vierden twee Veense familiebedrijven hun honderdjarig bestaan: de firma Jan van Schuppen en het tuincentrum Van Ginkel.

DOOR HET BESTUUR

Ieder lid wordt van harte uitgenodigd op donderdag 17 juni de jaarlijkse ledenvergadering bij te wonen. Aan de orde komen het jaarverslag 2003 van secretaris Wout Brands en het financieel verslag 2003 en de begroting 2004 van penningmeester Roland Ottens. Alle stukken zijn opgenomen in het maartnummer van *Oud Veenendaal*. Verder zal de kascommissie verslag doen van haar bevindingen. De heer Ottens is aftredend als bestuurslid en stelt zich herkiesbaar.

Hierna houdt Jan van Schuppen zijn verhaal over Honderd jaar firma Jan van Schuppen. Voor het voetlicht komen de stamvader en het voorgeslacht, de opvolging en de bedrijfsvoering, de veranderingen in de winkel, de collectie en het ondernemerschap. In de pauze is er op de tafels achter in de zaal heel wat interessants over de geschiedenis van het jubilerende bedrijf te bezichtigen.

Na de pauze schetst voormalig directeur Erris van Ginkel de geschiedenis van Honderd jaar Van Ginkel, een ander familiebedrijf. Aan de orde komen de vroege historie, de groei en de landelijke activiteiten van het bedrijf.

Beide firma's hadden en hebben graag tevreden klanten. We hopen dat u even tevreden de zaal in De Meent zult verlaten.

U bent van harte welkom op:

- **Donderdag 17 juni**
- **Jaarvergadering**
- **De heer J. van Schuppen**
- **Honderd jaar firma Jan van Schuppen**

Kopen en verkopen in de Hoofdstraat, 1978. (Foto: Cord Otting, collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

- **De heer E. van Ginkel**
- **Honderd jaar Van Ginkel**
- **De Meent, Grote Beer 10**
- **Aanvang: 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

Volgende bijeenkomsten

- Woensdag 22 september komt F.G. van Oort, deskundige op het gebied van de Gelderse Vallei. Hij heeft al een paar keer in ons blad gepubliceerd. Het onderwerp is nog niet precies bekend.
- De novemberbijeenkomst vervalt.
- In plaats daarvan is er een bijeenkomst op donderdag 27 januari 2005. Die staat in het teken van de watersnood van 1855. De spreker is nog niet bekend.

Oud Veenendaal

September 2004

- 19e jaargang, nummer 3
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Johan Slok

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
W. Brands, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
D.J. Bouwhuis
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
H. Henzen
J.M.J. Pilon

Secretariaat:

Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal,
telefoon 0318 513650

Ledenadministratie:

Mevr. H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Werkgroepen en commissies:

D.J. Bouwhuis, Bezaan 1, 3904 PA Veenendaal,
telefoon 0318 528830

Postbank:

Nr. 4043117, t.n.v. Historische Vereniging Oud
Veenendaal

De contributie bedraagt € 15,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 3,40.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met
het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór
het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Druk: Grafisch Bureau Steitner, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

66	Om te beginnen De redactie
67	Ons Veense broertje G. Laheij
72	Uitgelezen G.C. Groenleer
74	Bijzonder belicht H. Henzen
79	Een vrouwelijke koster J. van den Berg-van Wakeren
88	Adrie Philips F.A. Buiten-Brouwer
89	Eeuwelingen in het zonnetje gezet G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
92	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Ook zestig jaar na dato is de oorlog nog niet voorbij. Nog altijd worden er boeken over geschreven en steeds vaker komt de televisie met documentaires. Meestal gaat het om de grote geschiedenis: Hitler, Churchill, de krijgsverrichtingen, de concentratiekampen. In dit nummer een kleine historie. Gerrit Laheij schrijft over zijn broertje in Veenendaal in 1945. Een aandoenlijk familieverhaal dat de lezer bepaalt bij de alledaagse werkelijkheid van de Tweede Wereldoorlog. Die kon rauw zijn.

DOOR DE REDACTIE

Bij het lezen van het artikel over de begraafplaatsen in het juninummer kwamen bij Ina Buitter herinneringen boven aan Adrie Philips, dochter van de onderwijzer en geschiedschrijver David Philips. In het kort doet ze er hier verslag van.

Een andere scribente, Janneke van den Berg, heeft uitgebreid archiefonderzoek gedaan naar een kosteres die aan het eind van de zeventiende eeuw van alles meemaakte in en rond de kerk op de Markt. Haar bijdrage voorziet in een lacune. Want hoe vaak blijft de oudere geschiedenis van Veenendaal niet onderbelicht en wat weten we nu helemaal van de rol van de vrouw in die tijd? Het verhaal van Petertje

Backer licht een tip van de sluier op.

Waar per definitie altijd veel te zien is, is de fotobriek. Het is leuk dat mensen reageren en dat zo, gezamenlijk, de geschiedenis van Veenendaal en de Veenendalers vastgelegd wordt. Er waren ditmaal verschillende reacties. Verschillend ook in die zin dat niet iedereen dezelfde namen noemde. Erg is dat niet. Blijft u reageren, dan komen we samen verder.

Verder. Met de boekbesprekingen en de terugblik op de vorige bijeenkomst is het al met al wel weer een gevarieerd nummer geworden, dachten wij zo. Heeft u een verhaal, een verslag van een onderzoek of

iets anders dat interessant is voor het blad? Laat het ons weten. U kunt bellen met Ineke van Schuppen (0318 511066), Johan Slok (0318 518764) of Gert Groenleer (0318 538203 / 0318 518204). Een hartelijke groet.

Een stukje recente geschiedenis: de Hoofdstraat in 1982. Maar ook hier geldt dat alles stroomt en niets blijft. De auto's, fietsen en laarzen zie je niet meer. (Foto Cord Otting, collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Ons Veense broertje

*Het is alweer zestig jaar geleden dat de geallieerde legers vanuit Normandië oprukten om ook Nederland te bevrijden. Er werd **Geschiedenis** geschreven, met een hoofdletter. In de kantlijn van die grote **Geschiedenis**, ging het leven van de Nederlanders door, met alle mooie en verdrietige dingen die daarbij horen. In het gezin Laheij, in Veenendaal geëvacueerd, werd vlak voor de bevrijding een kindje geboren. Door de ontberingen overleed het 'broertje' al na enkele weken. Nu, na zestig jaar, is het moment gekomen om dit verhaal aan het papier toe te vertrouwen, om te voorkomen dat het door het verstrijken van de tijd in de vergetelheid raakt.*

DOOR GERRIT LAHEIJ

Het grootste deel van mijn leven ben ik binnen onze familie de benjamin geweest. Ik ben de jongste van vier kinderen en ik heb een oudere zus en twee oudere broers. Als jongste had ik, zoals vaker voorkomt, een speciale status. Ik werd door mijn broers en zus bemoederd. Zij namen mij vaak onder hun hoede, zo niet vrijwillig, dan toch op dringend verzoek van onze moeder. Een jongste kind hoeft veel verworvenheden niet meer te bevechten, want de weg is al voor hem vrijgemaakt. Ik mocht veel meer dan mijn oudere broers en zus en dat maakte hen soms wel jaloers.

Hoewel ik feitelijk de jongste was, was ik dat niet in formele zin. Mijn jongere broertje Marius werd in 1945 geboren, maar hij stierf zeer kort na zijn geboorte. De laatste turbulente oorlogsperiode deed deze gebeurtenis enigszins vervagen. Het was een periode van verwarring en hoop, maar ook van wanhoop. De familie was geëvacueerd in Veenendaal en van normale verhoudingen en omstandigheden was in die tijd nauwelijks nog sprake.

Om te voorkomen dat veel verhalen uit onze familie door het verstrijken van de tijd in de vergetelheid zouden raken, achtte ik het mijn plicht aandacht te schenken aan deze voor ons gezin toch ingrijpende gebeurtenis. Een telefoongesprek met het Gemeentearchief Veenendaal leverde direct herkenning op. De archivaris wist mij te vertellen dat er in

Moeder, Dick, Gerrit, Gijsje en vader Laheij voor hun hotel in Rhenen, 1946. (Collectie Gerrit Laheij, 's-Hertogenbosch.)

het archief voldoende informatie voorhanden was over de in Veenendaal opgenomen evacués die in de oorlogsjaren 1940-1945 in Veenendaal waren ondergebracht. Na enig zoekwerk bleek ook informatie over het jonggestorven zoontje van de familie Laheij-van Gelderen aanwezig.

De voorgeschiedenis

In de laatste twaalf oorlogsmaanden kwam de hoop op een wellicht snelle afloop van de oorlog en de nog steeds voortdurende bezetting door de nazi-legers steeds dichterbij. De onderdrukking van de burgerbevolking van ons land werd steeds intensiever, de nood steeds hoger en de hongerwinter 1944-1945 moest nog komen. Veel Nederlanders werden opgepakt en naar Duitsland getransporteerd om daar in de zware (oorlogs)industrie te werken.

Het café van Bart Vonk, 1925. (Martin Brink, *Veranderd Veenendaal*, 1995.)

Op D-day, 6 juni 1944, landden de geallieerde legers in Normandië en begon de bevrijding van Europa daadwerkelijk met een overweldigende opmars, die toch nog bijna een jaar zou vergen. De Duitse bezetter bracht in het toenemende oorlogsgeweld de bevolking in grote delen van het land naar elders over. Daar de bevrijders na de Slag om

Arnhem (operatie Market Garden) in de Betuwe oprukten, kwam het stadje Rhenen zwaar onder vuur te liggen. De bevolking moest vertrekken en zo kwam de familie Laheij in Veenendaal terecht. Na een kort verblijf in Hotel Berg en Bosch, dat toebehoorde aan de familie Frisch, betrok de familie eind oktober/begin november 1944 een ruimte in het café van Bart Vonk aan de Markt te Veenendaal.

De geboorte

In deze moeilijke tijd was moeder Laheij zwanger. De levensomstandigheden werden met de dag slechter en de druk op de bevolking was zwaar. Voedsel en brandstof waren op de bon, maar zelfs met bon nauwelijks te krijgen. Het was de periode rond de hongerwinter, waarin in grote delen van ons land bloembollen werden gegeten en bomen werden gekapt om aan brandstof te komen. Ook in Veenendaal was de ellende goed voelbaar.

De bevolking werd heen en weer geschud tussen hoop en vrees. Men zag verlangend uit naar de komst van de bevrijders. Steeds staken nieuwe geruchten de kop op. Betrouwbare berichtgeving was er nauwelijks. Kranten verschenen niet of onder Duits toezicht en radio's waren in 1943 al ingeleverd. De geruchtenstroom ging door en bij ons werd gebruik gemaakt van de berichtgeving via de verboden Engelse zender op de radio van de NSB-buren. De gevechten waren hevig. De Nederlandse SS'ers in Duitse dienst hadden niets meer te verliezen en zij wilden hun huid zo duur mogelijk verkopen. Delen van ons land waren al bevrijd, maar in en rond Veenendaal ging de strijd nog lang door. Hoe moes-

Pieter Pauwstichting "Ziekenzorg". Zandstraat 2. Veenendaal.

Voor ingediende factuur dd. 20/12'44. No.904.

voor verpleging Mej.M.J.Hendriksen-Meurs

over het tijdvak 12/12 - 18/12'44.f. 28,80

Nog te ontvangen over 1944." 10.-

r. 38,80

Mandaat uit te schrijven ten name van:

Pieter Pauwstichting "Ziekenzorg"

Zandstraat 2 te Veenendaal, voor bovengenoemd bedrag groot f.38,80.

In 1944 kostte de verpleging van M.J. Hendriksen-Meurs in het noodziekenhuis f 28,80. (Archieven gemeente Veenendaal 1942-1990, voorlopig nummer 5171, Gemeentearchief Veenendaal.)

Nr. 264

Heden zeventien September
negentienhonderd vijf en veertig verscheen voor mij, Ambtenaar van den
burgerlijken stand der gemeente Veenendaal
de Leeuw, Antonie Johannes
oud acht en dertig jaren adjunct commissie secretaris
wonende te Rhenen
die verklaarde, daarvan uit eigen wetenschap kennis dragende, dat op
vijf Mei dezes jaars,
te een uur vijftien minuten
Landshoof, twee in deze gemeente is overleden
Laheij, Marius Engelbert Charles Karel, oud
negenien dagen geboren alhier en wonende
te Rhenen zoon van: Laheij Hendrikus,
hotelhouder en van: van Ojelen, Anna
Maria Everdina, zonder bejeg, leden wonen
de te Rhenen.

Waarvan akte, welke is voorgelezen.

[Handwritten signature]

De overlijdensakte van Marius Laheij. (Archieven gemeente Veenendaal 1942-1990, ongenummerd, Gemeentearchief Veenendaal.)

ten wij weten dat Veenendaal een van de laatst bevrijde plaatsen zou worden?

Onder deze omstandigheden werd moeder Laheij medio april 1945 opgenomen in het tijdelijke noodziekenhuis dat was gevestigd in de kelder van de leegstaande textielfabriek van D.S. van Schuppen aan de Zandstraat 2. Op 16 april 1945 beviel zij in dit noodziekenhuis van haar jongste zoon en ons nieuwe broertje: Marius Engelbert Charles Karel.

Broer Dick Laheij beschreef mij zijn herinneringen als volgt: "Jouw vraag over de geboorte van ons broertje vind ik maar moeilijk. Er werd in die tijd over dit soort onderwerpen niet gesproken. Maar wat ik me nog herinner: medio april 1945 ging onze moeder naar het ziekenhuis voor een bevalling. Het ziekenhuis was gevestigd op een van de laagste verdiepingen van de fabriek van D.S. van Schuppen in de Zandstraat in Veenendaal. Op zekere dag moesten neef Klaas en ik een wieg naar dit ziekenhuis

brengen. We moesten binnen het uur weer terug zijn, want het was spertijd en daarbuiten mochten we niet op straat komen van de bezetter. We zijn daar veilig aangekomen. We hoorden van ma dat het daar maar griezelig was, want in de nacht had zij vanuit haar bed door de grote ramen gloeiende granaatscherven zien neerkomen. In de ruimte lagen ongeveer zes vrouwen naast elkaar. We moesten ons haasten om weer op tijd terug te zijn, wat toch niet meer lukte, maar via een zijstraat zijn we hardlopend weer huiswaarts gegaan. Na de geboorte, de juiste datum weet ik niet meer, hebben we zelf een aankondiging gemaakt. Pa wilde dat we op een briefkaart een rood-wit-blauwe vlag zouden tekenen met de namen van de baby."

Het overlijden

Op 5 mei overleed Marius thuis aan een ingewandziekte. Ik herinner me nog dat de voedingen een

Een zee van vlaggen, een zee van mensen. Veenendaal was vrij. (*Collectie Gemeentearchief Veenendaal.*)

drama waren. Door de slechte kwaliteit en hygiëne hield de baby niets van de voeding binnen. Hij had permanente diarree. Medische voorzieningen waren in onvoldoende mate aanwezig. Marius is slechts 19 dagen oud geworden.

Dick vervolgt zijn herinneringen: "Op 9 mei moesten we voor de begrafenis van Marius met iemand van de kerk naar de katholieke begraafplaats aan de Nieuweweg-Noord (gemeente Renswoude), want Veenendaal had geen katholieke begraafplaats. Het lichaamje werd met een bakfiets van ons huis naar het kerkhof vervoerd. De plechtigheid werd geleid door de pastoor uit Veenendaal. Er was geen grafsteen. Er werd een houten kruis met een nummer gebruikt. Het nummer ken ik niet meer. Na afloop van de begrafenis zijn we lopend naar Veenendaal teruggekeerd. Veenendaal bleek bij onze terugkomst intussen deels bevrijd te zijn door de oprukkende Canadese legers. Overal hingen de vlaggen uit."

Dankzij de welwillende medewerking van het Gemeentearchief Veenendaal mochten we de desbetreffende archiefstukken bestuderen. Een deel van de herinneringen van mijn broer en zus werd hier bevestigd en soms ook aangevuld of van kanttekeningen voorzien. Tevens kregen we een fotokopie van de overlijdensakte van Marius. Dat de akte pas in september 1945, dus vier maanden na zijn overlijden, werd opgemaakt, was in die roerige periode geen echte uitzondering. Pas na maanden was de gemeenteadministratie weer enigszins op orde en kwam men toe aan het bijwerken van de registers. In het archief bevond zich ook een foto van het café van Bart Vonk, waar de familie de laatste oorlogsmaanden doorbracht. Ook daarvan maakten we een kopie.

In de hal van het huidige winkelcentrum aan de Zandstraat (het vroegere noodziekenhuis en de voormalige textielfabriek) is later een gedenkplaat geplaatst, die herinnert aan het bijzondere gebruik van deze ruimte tijdens de oorlogsjaren.

De gedenkplaat in het winkelcentrum Scheepjeshof, 2004. (Collectie Gerrit Laheij, 's-Hertogenbosch.)

Bronnen

Gemeentearchief Veenendaal

- Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, overlijdensakten, 1941-1945, inv.nr. 2600.
- Archieven gemeente Veenendaal 1942-1990, diverse dossiers betreffende de opvang en verzorging van oorlogsevacués, 1944-1945, voorlopige nummers 5095-5097, 5099, 5101-5103, 5171 en 5172.
- Fotocollectie.
- Bibliotheek.

Uitgelezen

Een presentexemplaar van een woonstichting, een pil over de militaire geschiedenis van een buurgemeente en een bundel over de leerzame en lollige kanten van de lokale geschiedbeoefening: ziehier de boekenoogst van de afgelopen maanden. Mensen met een brede belangstelling voor de geschiedenis van Veenendaal vinden in elk boek iets van hun gading. Al was het maar een mooie foto, een verrassend raakvlak of een nuttige tip.

DOOR GERT GROENLEER

Een zonnig gevoel. Wonen met Patrimonium door Chan Blok Tekst. Geïll., 51 p., Patrimonium woonstichting, Veenendaal.

Het boek, een verjaardagscadeautje van Patrimonium voor de huurders, gaat "over Veenendaal, over ons en onze bewoners" (p. 2). Harde kافت, fraaie vormgeving en scherpe foto's in kleur en zwart-wit. Met als extraatje een uitklapbaar ganzenbordspel

voor Veenendaal. De winnaar komt als eerste op vakje 63. "Hoera! Je betreft een nieuwe woning!" Ik hou niet van spelletjes.

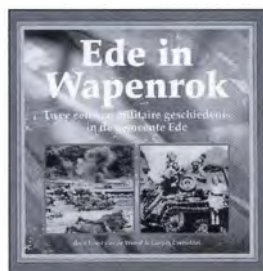
De geschiedenis van Veenendaal wordt gevangen in termen als turf, textiel, sigaren, groei, gastarbeiders, handel, dienstverlening, winkels, bijenmarkt en groen. Bepaald achterhaald is de Vlaamse invloed wat betreft oorsprong, familienamen en Lampegietersavond (p. 5).

In de verhalen van een veertiental huurders lijkt het boek op *Ik woon in Veenendaal*, een recente uitgave van dezelfde stichting. We maken kennis met actieve Veenendalers uit het vrijwilligerscircuit: een inzamelaar van goederen voor zieken en gehandicapten in Marokko, een lid van een rockband, een bestuurslid van een voetbalclub, een chauffeur op

een ouderenbus.

Patrimonium is er voor jongeren, ouderen, allochtonen, asielzoekers, gehandicapten en mensen die begeleid wonen. De mens staat centraal en maatwerk is het devies. Als de achterstand in het aantal nieuwbouwwoningen is weggewerkt, komen de winnaars vanzelf. Voor *Een zonnig gevoel* kunt u de woonstichting bellen: 0318 557911.

Ede in Wapenrok. Twee eeuwen militaire geschiedenis in de gemeente Ede door Evert van de Weerd & Gerjan Crebolder. Geïll., 492 p., Barneveld, ISBN 90-701506-3-8, € 19,50.

Twee specialisten hebben in vijf jaar een boek geschreven over twee eeuwen soldatentijd in Ede in de meest brede zin van het woord. Het is een imposant werkstuk geworden: dik, stevig gebonden, uitstekend verzorgd, rijk en gevarieerd geïllustreerd, informatief en leesbaar voor militairen en burgers. Oorlog en vrede in Ede.

Gekozen is voor een thematische indeling. Deel I gaat over bezetting en bevrijding. Het begint in 1795 met de Franse tijd en eindigt in 1945 met de Canadese zomer. De meeste aandacht gaat uit naar de Tweede Wereldoorlog: de Duitse inval, de bezet-

ting, de Slag om Arnhem, de bevrijding. Onvermijdelijk in deze opzet is de vrije val tussen de Tiendaagse Veldtocht in 1831 en de mobilisatie in 1939.

In deel II lezen we over veiligheid en vrede. Het leger is ingezet bij rellen en rampen en zelfs een paar keer om kerkelijke twisten te beslechten (p. 204-208). Voor de ontwikkeling van Ede is de komst van het garnizoen in 1906 van grote betekenis geweest. Met het schietkamp Harskamp en de vliegbasis Deelen komt het hier uitvoerig aan bod. Straks is de legergroene wapenrok goeddeels verdwenen – en dat heeft alles te maken met de bezuinigingen op defensie. De auteurs blijven er nuchter onder: "Einde verhaal, einde oefening, de heren worden bedankt" (p. 421).

Voor Veenendaal ligt de relevantie vooral in Gelders. Dat hoorde tot 1960 bij Ede en wordt dus regelmatig genoemd. Er is ruimte voor de late bevrijding van Gelders én Stichts Veenendaal (p. 179-183), maar ook de watersnoodramp van 1855 (p. 202-204), de marechausseekazerne (p. 216-218) en het 10e Regiment Infanterie (p. 33, 34, 58-63 en 430) zijn niet vergeten. Veense foto's ontbreken evenmin. De meest opmerkelijke foto staat op pagina 258. Twee honden en een mitrailleurkar. Tegenwoordig gaat dat anders. Voordat er in Harskamp geschoten wordt, waarschuwt Defensie een hondenbezitster in Hoenderloo. Zij geeft het dier dan een kalmerend pilletje (p. 405).

Achterin is de lijst van geraadpleegde literatuur en archieven indrukwekkend lang. Internationaal ook. Als burger neem ik er diep, zij het alleen 's winters, mijn donkerblauwe alpino voor af.

Lokale geschiedenis tussen lering & vermaak
door Henk Michielse, Eddie de Paepe en Gerrit Schutte (red.). Geïll., 160 p., Hilversum, ISBN 90-6550-797-3, € 10,-.

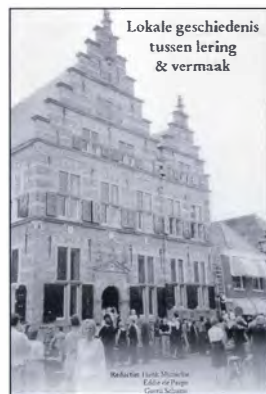
Veenendaal komt in dit boek niet voor. Toch is het een aanrader voor ieder die iets heeft met de historie van 't Veen. Veertien auteurs belichten het nut en de leut van de kleine geschiedenis. Die zit in de lift. Had Nederland begin jaren zeventig 128 lokale en regionale historische verenigingen, in 1995 was het aantal gestegen tot 1500. Nu zijn meer dan 300.000

mensen lid van zo'n vereniging, wat neerkomt op drie procent van de Nederlanders van zestien jaar en ouder (p. 7). Hoe zou de verhouding in Veenendaal zijn?

Voor de beroepshistoricus Gerrit Schutte is lokale geschiedenis "gewoon geschiedenis". Schutte vertelt hoe hij "een bronnentic" kreeg. "Wie lokale geschiedenis wil beoefenen, moet houden van bronnenmateriaal, moet een beetje bronnenfetisjist zijn" (p. 16, 17). Moet dus naar het archief. En steeds

meer mensen doen dat. Iemand noemde archiefinstellingen trefvend "hangplekken voor ouderen" (p. 103). De jongeren, die er voor school de eigen woon-omgeving komen verkennen, had hij over het hoofd gezien.

Elk onderzoek, zegt Schutte, verdient een goede vraagstelling, uitvoering en verslag-

geving. Dat geldt ook voor onderzoek naar de eigen familie, het dorp en de fanfare. En elke gebeurtenis krijgt pas kleur in de context en moet vergeleken worden met soortgelijke gebeurtenissen van toen en elders. Wie zo, vergelijkend en relativerend, de lokale geschiedenis beoefent, vervalt niet in nostalgie of musealisering. Hij ontdekt dat er weinig is dat meer vermaak en lering biedt dan juist die discipline (p. 22, 23 en 25).

De bijdragen verschillen nogal in kwaliteit. Soms heeft het iets van een lappendeken. Maar de boodschap is duidelijk: de lokale geschiedenis heeft bestaansrecht en toekomst. Henk van Hees schrijft over genealogie en Elke Pluijmen en Willem van der Ende hebben waardevolle tips voor historische verenigingen: over lesbrieven, een publicatiefonds, educatieve projecten en internet. Met als uitgangspunt haar boek *De vader, de moeder & de tijd* laat Marijke Hilhorst zien hoe je een familiegeschiedenis kunt schrijven. "In bijna elk hoofdstuk, hoe klein ook, komt de grote geschiedenis om de hoek kijken", zegt ze op pagina 126. De context van Schutte.

Bijzonder belicht

Ook in dit nummer plaatsen we weer een aantal foto's uit de uitgebreide collectie van de Historische Vereniging. Weet u waar de foto's zijn genomen of wie erop staan? Bel dan met Gert Groenleer overdag (0318 538203) of 's avonds (0318 518204) of met Johan Slok 's avonds (0318 518764).

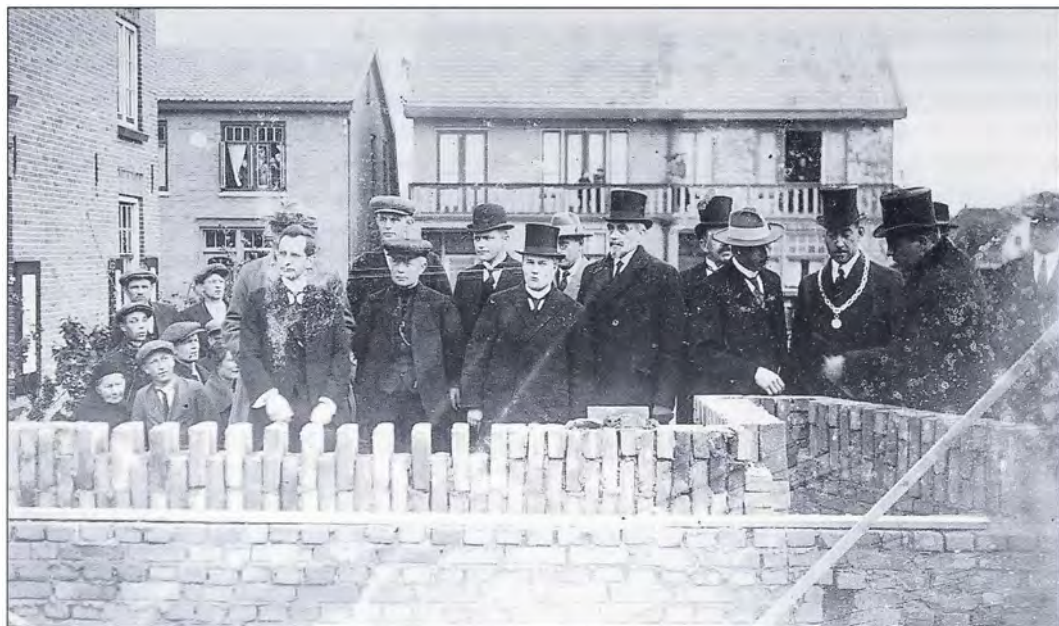
DOOR HENNIE HENZEN

en Wim van Elst weten het zeker: het is Gerrit Hardeman. Zijn bijnaam was Gart Kus. Naar alle waarschijnlijkheid werd hij geboren in 1862 en overleed hij in 1953. Wim van Elst: "Van hem gaat de anekdote dat hij op een zondag moest passen op de jongste van zijn kinderen, terwijl zijn vrouw met de rest van het gezin naar de kerk was. Het kind was die middag erg huilerig en dat begon Hardeman te vervelen. Hij besloot de kleine maar wat brandewijn met suiker te geven. En jawel, dat hielp. Bij thuiskomst van zijn vrouw lag het kind in een diepe slaap. Het werd pas de volgende dag weer wakker."

We hebben twee reacties gekregen op de foto van het boertje op pagina 60 van het vorige nummer. J. van de Haar uit Apeldoorn reageerde spontaan toen hij de foto zag: "Dat lijkt ome Jan Mid wel." Mevrouw A. Schakel-Geurtsen uit Barneveld noemt een andere naam: Volgens haar is de gefotografeerde boer 'Ouwe Gaard Hardeman'. "Die was destijds negentig jaar en had een nieuwe fiets gekocht. Hij zei: "Nu kan ik er weer een paar jaartjes tegen."" Johan Hardeman, Wout Roseboom

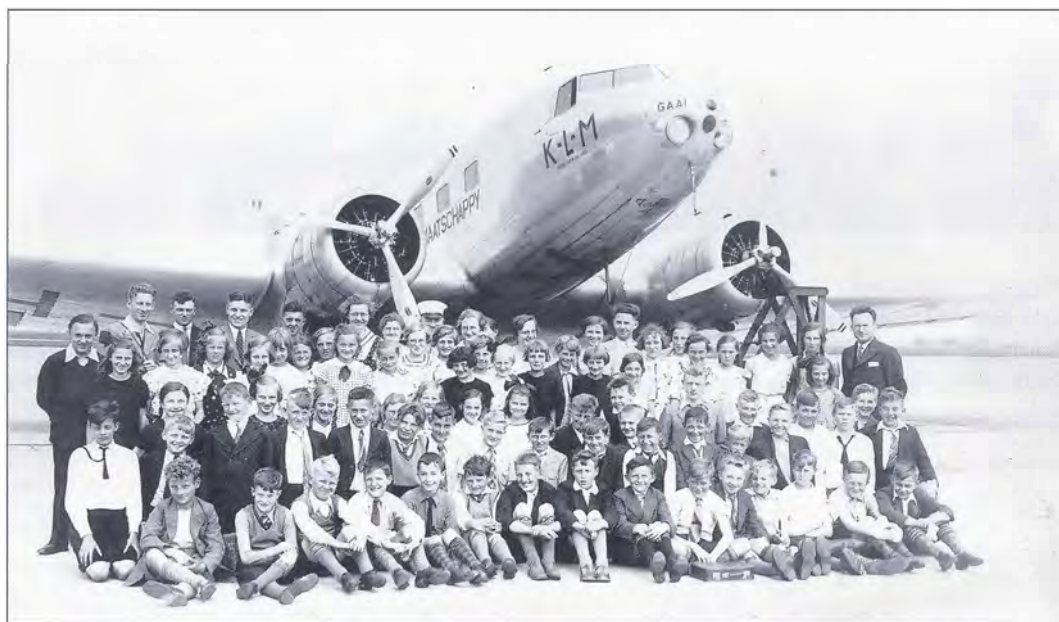

Wij vermoedden dat op de tweede foto op pagina 60 van het juninummer de familie Van Woudenberg van de Munnikenweg was afgebeeld. Volgens Wim van Elst klopt dat niet. De jongen rechts op de foto is volgens hem Arie Roseboom. Hij vermoedt dat het om het gezin Roseboom gaat. Ook dit wordt bevestigd door Wout Roseboom. De vier jongens op de achterste rij zijn (van links naar rechts) Ceel, Hein, Piet

en Arie. De ouders heten Wim en Bartha, de jongste kinderen An (links) en Bertha.

Ten slotte de bovenste foto op pagina 61. Wim van Elst somt op wie er zijn vereeuwigd. Voorste rij van links naar rechts: onbekend, D. Gaasbeek, ds P.J. de Bruin, wethouder W. van Son sr, onbekend, burgemeester mr J.J.P.C. van Kuyk en gemeentesecretaris D. Blankespoor. Achterste rij: onbekend,

Hendrik Achterberg, onbekend en wethouder G.J. van de Bovenkamp. Tussen het groepje mensen links staat de heer De Kievid.

Ook van de onderste foto, het uitje van de Boerselandse school naar Schiphol, weet Van Elst het nodige te vertellen. Zo kent hij enkele leerkrachten: M.E.D. Davids, J. van Bommel, J.C. van Rijswijk, juffrouw R. Wilzing, A.H. Nijhof (met witte pet, hoofd van de school), juffrouw F.G. Nijhof en J.M. Meijer (geheel rechts).

Meevallers

De rommelmarktcommissie van de Christelijke Oratoriumvereniging trof op haar stand in de

Veenendaalhal een tweetal bekers aan die werden gemaakt ter gelegenheid van het vijfentwintigjarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina in 1923. De bekers zijn aan de HVOV geschonken.

Van de heer Pomp kregen we twee oude foto's. We zullen ze de volgende keer plaatsen.

Ook de heer en mevrouw Bastmeijer dachten aan de HVOV. Zij schonken een viertal schoolfoto's en een album met ingeplakte bevrijdingsfoto's. De naam Bastmeijer is voor velen geen onbekende. De vader van de heer Bastmeijer was bakker en wethouder in Veenendaal. Voor alle giften is de HVOV zeer erkentelijk.

Nieuwe zoekplaatjes

Ook deze keer plaatsen we weer enkele zoekplaatjes. We beginnen met een aantal foto's uit de collectie Bastmeijer. Vlak na de bevrijding was er een kinderfeest op de Markt met een poppenkasttheater. Twee foto's herinneren daaraan. De mannen bij de poppenkast zijn de heren Van Hunnik, Van Manen (van Het Anker) en Bastmeijer. Herkent iemand zichzelf? En wie herinnert zich nog deze gebeurtenis?

Ook de klassenfoto is van de familie Bastmeijer. Wij vermoeden dat de foto is genomen op de Patrimoniumschool. Op de achterzijde staat met potlood 43. Is dat het jaartal?

Het plaatje met de verklede heren is genomen in 1949 tijdens de viering van het 400-jarig bestaan van Veenendaal. Wie herkent het gebouw op de achtergrond?

We besluiten met een foto van klas 11 van de Hervormde school aan het Boerseland, de latere Beatrixschool. De foto dateert uit het begin van de vorige eeuw. Aardig detail: de liggende jongen rechts heeft een blauw oog. En wat zien de meisjes er mooi uit in hun prachtige jurken. Wiens opa, oma, vader of moeder staat erop?

Een vrouwelijke koster

In het boek Uit de geschiedenis van de Hervormde Gemeente van Veenendaal vertellen Van Barneveld en Diepeveen kort iets over een vrouwelijke koster, die aangesteld werd in 1685. Ze volgde haar man op in deze functie en vervulde die tot aan haar dood in 1699. In die vijftien jaar heeft ze het nodige meegemaakt, van de dood van haar man tot de afzetting van dominee Keyenbergh.

DOOR JANNEKE VAN DEN BERG

Haar naam was Petertje Hendricksdr. Backer. Haar man, Steven Jansz Schenk, was koster vanaf 1674 tot aan zijn dood in 1685. Zij solliciteerde daarop naar deze post en de veenraden besloten haar aan te stellen:

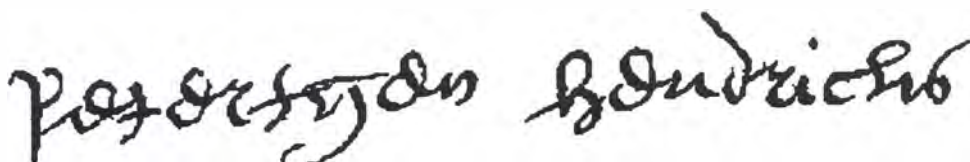
"Petertjen Hendricks Backer, wed[uw]e van Steven Jansz Schenk, in leven koster en dootgraver, hebbende van de heeren veenraeden versocht dat, vermits het droevigh ongeluck van haren man, in dienste van de kercke en sijn ampt sijnde doot gevallen, mochte werden in hetselve ampt gecontinueert, met belofte dat hetselve ampt getrouwelijk ende tot volkoomen contantement van de veenraeden sall waerneemen; is verstaen dat haer eene provisionele acte desen aengaende sal worden uitgegeven, waarbij tot wederseggens toe, dus provisionele haer 't selve versoeck wordt geaccordeert, actum den 15den ioct. 1685."¹

Ongelukken

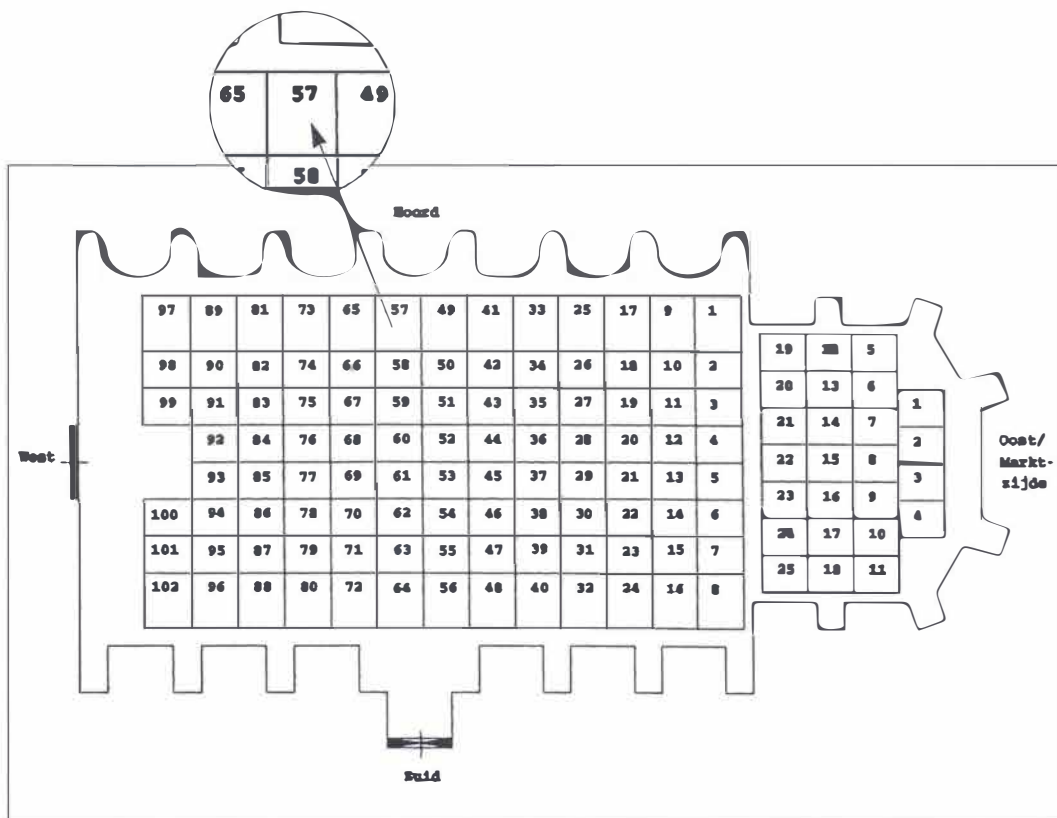
Wat dat "droevigh ongeluck" precies was, is niet duidelijk. Van Manen meent dat de koster uit een van de dakvensters is gevallen, maar daar is geen bewijs voor te vinden.² Op 4 oktober werd Steven

Jansz nog betaald voor de bediening van het Avondmaal. Dus het ongeluk moet gebeurd zijn tussen 4 en 15 oktober. Vreemd genoeg maakt het register van luid- en begraafgelden geen melding van zijn begrafenis. Op 4 december vermeldde de kerkmeester dat "de weduwe van de koster" het verschuldigde bedrag voor het "baer cleet" voldaan had. Dat was mogelijk omdat ze op 28 november haar eerste traktement ontvangen had. Uit het register van eigenaren van graven van 1690 blijkt dat Steven Jansz grafnummer 57 tegen de noordelijke muur in de kerk in eigendom had. Later is het graf overgeboekt op naam van zijn vrouw en kinderen. Opmerkelijk is dat ook zijn voorganger, Lubbert Sanderz, in 1671 van het dak zou zijn gevallen, waarna ook zijn vrouw enige tijd het werk overgenomen heeft.

Petertje en Steven hadden vier of vijf kinderen (van wie er twee waarschijnlijk jong overleden zijn) en, voor zover bekend, geen familie. De enige sociale zekerheid in die tijd was aankloppen bij de diaconie. Ze was dus hoe dan ook op de kerk aangewezen. Mogelijk heeft ze haar man vroeger bij zijn werk geholpen en was dat een doorslaggevende reden

De handtekening van Petertje Hendricksdr. Backer onder de kwitantie van haar eerste traktement, 28 november 1685. (Veenraadschapsarchief (kerk), inv.nr. 43, Gemeentearchief Veenendaal.)

Schets van de vermoedelijke ligging van de graven in de kerk. Nummer 57 aan de noordzijde was eigendom van Steven Jansz Schenk. (*Werkgroep Genealogie, Eigenaren van graven in de Kerk te Veenendaal, deel 2.*)

voor de veenraden om haar aan te stellen. Bijzonder was het niet. In een artikel over de afzetting van dominee Keyenbergh enkele jaren later maakt Adriaan P. de Kleuver melding van een vrouwelijke koster in de Cunerakerk in Rhenen.³

In ieder geval vervulde Petertje Schenk de functie kennelijk tot genoegen van de veenraden, want de "provisionele" aanstelling werd stilzwijgend verlengd. Haar traktement bedroeg 13 gulden per jaar, terwijl ze gemiddeld eenzelfde bedrag per jaar aan bijkomende inkomsten genoot, voor het schoonhouden van de kerk en de verzorging van begrafenissen. In 1692 verklaarde Jacob Hendricksz, "oud omtrent 49 jaeren", dat "ick alhier in Venendael voor de weduwe van Steven Jansz Schenk als kosteresse het dootgraversampt sij bedienende".⁴ Dus het zware werk hoefde zij zelf niet te doen. Wie deze Jacob Hendricksz was, is verder niet duidelijk.

In en rond de kerk was altijd wel wat te doen. De meeste mensen werden er begraven. De open rekendagen van de veengenoten vonden in die tijd in de kerk plaats. Op zondag werd er druk gehandeld op het marktplein. Dat de kosteres niet altijd een even gemakkelijke taak had, blijkt uit het verloop.

Schorsing

Na ruim vier jaar in functie te zijn geweest, raakte Petertje Schenk bijna haar baan kwijt. Wat was het geval? Het wordt slechts één keer in de stukken van het veenraadschap genoemd, en dan nog vrij summier.

Op 24 januari 1690 stond een droeve stoet voor de deur van de kerk: Cornelis Thonis Timmerman kwam zijn vrouw begraven. De vrouw was reeds enkele dagen daarvoor gestorven, maar er was een

*De Doodgraaver.
Die sich wat voorlaat staan, Sie deszen Spiegel aan .*

*Dit is het End van Klyn en Groot ,
Daar wast geen Kruitie voor de Dood ;
Hoe't hecht en kleeft, hier moet het scheiden.
Het is dan best, iaa veer het best,
De Deugd omhelst, voor al de rest,
Die sal ons door de Dood. geleiden.*

De laatste van 100 Verbeeldingen van Ambachten (Johannes en Caspaars Luiken, *Het menselyk bedryf*, 1694.)

op die bewuste januarimorgen liet zij Cornelis Thonis en zijn metgezellen toch in de kerk. Deze metgezellen waren Adriaen Bunt en Roeloff en Willem Lamberts van Hardeveld. Het negeren van het bevel van de veenraden kwam haar duur te staan. Ze werd voor twee maanden geschorst en de sleutels van de kerk zouden haar afgenomen worden.

Dezelfde dag nog verscheen de kosteres echter voor de veenraden om haar zaak te bepleiten. Zij verzocht "dat in aensien haere begane misslach onwetende ende door onnoselheit gedaen, de suspensie tegens haer verleent mochte werden verandert, ende haer deselve misslach voor dese reise vergeven; belovende sulcx naer desen niet meer te doen; ende nimmer meer iets tegens de ordres en bevelen van de veenraden off kerckmeesters aen te gaen".⁵ De veenraden en kerkmeesters streken met de hand over het hart en "hebben deselve voorm[elde] kosterse haere begane misdaet voor dese reise, edoch sonder eenige consequentie, vergeven; permitterende deselve den kerckendienst als voorhenen nae behooen waer te nemen, tot welcken einde haer de sleutels van de kerck weder sijn ter handen gegeven".⁶

Waarschijnlijk naar aanleiding van dit incident besloten de veenraden later dat jaar alle eigenaren van graven in de kerk te laten registreren.

meningsverschil ontstaan over de eigendom van het graf met de "huisvrouw [van] Willem Thonis", mogelijk de schoonzuster van Cornelis Thonis, gelet op het patroniem. Zij beweerde dat zij het graf van haar vader geërfd had en dat het nog op haar vaders naam stond. Ze had daarom verzocht het bewuste graf niet te openen. De veenraden hadden overeenkomstig het verzoek aan Petertje Schenk opdracht gegeven het graf dicht te laten tot de zaak nader uitgezocht was. Maar

Gebied voor de maaltijd bij minder welgestelden, 17^e eeuw. (E. de Jongh en Th. van Tijn (red.), *58 miljoen Nederlanders en hun Kerken*, 1979.)

Na gedane arbeid is het goed drinken. (*Rien Poortvliet, Langs het tuinpad van mijn vaderen, 1987.*)

Of zaten de ouders en stonden de kinderen? (*Rien Poortvliet, Langs het tuinpad van mijn vaderen, 1987.*)

Ruzie over de voornaamste plaats

In hetzelfde jaar begon ook een langsturende kwestie tussen Aelbert Steck en het veenraadschap over de eigendom van een bank in de kerk. Steck, voormalig veenraad, beweerde dat de bank, door Jacob Casembroot bij zijn vertrek naar Oost-Indië achtergelaten, hem toekwam omdat Casembroot zijn zwager was. De veenraden echter zeiden dat deze bank hun rechtmatige eigendom was. Begin juni liet Steck de bank afsluiten voor de veenraden. Die sommeerden hem de bank te laten verwijderen.⁷ Of hij aan dit verzoek gehoor heeft gegeven weten we niet, maar het geschil was duidelijk niet opgelost. Om van het gezeur af te zijn, besloten de veenraden in augustus de bank te laten slopen en een eigen bank te laten maken. Dat hierbij ook andere motieven meespeelden is wel duidelijk: "Mede overleggende dat somwijlen verscheidene heeren van consideratie alhier ter kercke comen, daer door de armen merckelijck wort gegifticht, die nu geen bequame plaetse in de kercke cunnen hebben."⁸

Kort na de plaatsing, op zaterdag 20 juni 1691 wist Steck echter met zijn knecht en dienstbode via de portaaldeur in de kerk te komen en de nieuwe bank te verplaatsen. Daarbij raakte de bank zwaar beschadigd. Daarna bracht hij een bezoekje aan

onderschout Hendrick Slock en maakte er geen geheim van wat hij gedaan had. Tegen zijn knecht zei hij: "Laten wij nu eens drinken, wij hebben ons werck gedaen."⁹ De kosteres verklaarde hem niet in de kerk gelaten of de sleutel afgegeven te hebben. Steck verklaarde zelf tegenover onderschout Slock dat hij wist dat er een graf gedicht zou worden en dat hij daarom naar de kerk gegaan was om te kijken of hij binnen kon komen.

De veenraden waren zeer ontstemd. Ze lieten de sloten onmiddellijk veranderen en drukten Petertje nogmaals op het hart iemand alleen in de kerk te laten als zij en de kerkmeesters daar toestemming voor hadden gegeven. Ze zochten het hogerop en legden de zaak voor aan het gerecht van Rhenen en later zelfs aan het hof van Utrecht. Uiteindelijk werd Steck veroordeeld tot een boete en het betalen van de reparatiekosten van de bank.

Vandalisme in de kerk

Deze zaak liep nog toen de kosteres op een zondagmiddag in 1692 een soortgelijke vernieling onder haar ogen zag gebeuren. Door de vele getuigenverklaringen is het mogelijk te reconstrueren wat er precies aan de hand was. De kerk had gescheiden mannen- en vrouwenzitplaatsen, die verhuurd of

verkocht werden. Belangrijke personen, zoals de veenraden of hoge heren uit de omgeving, zetten ook wel eigen stoelen. Wie geen plaats had, moest de dienst staande bijwonen.

Johannes Feijtingh, in dienst van de heer van Renswoude, en zijn vrouw waren in de loop van het vorig jaar verhuisd naar Emminkhuizen. Op 29 januari besloten de veenraden de stoel van de vrouw naar het koor te verplaatsen, aangezien de kerk toch al aan de kleine kant was en de lege stoel alleen maar in de weg stond. Daarvoor in de plaats kwam een stoel voor de vrouw van Christoffel Boumeister, secretaris van de veenraden.

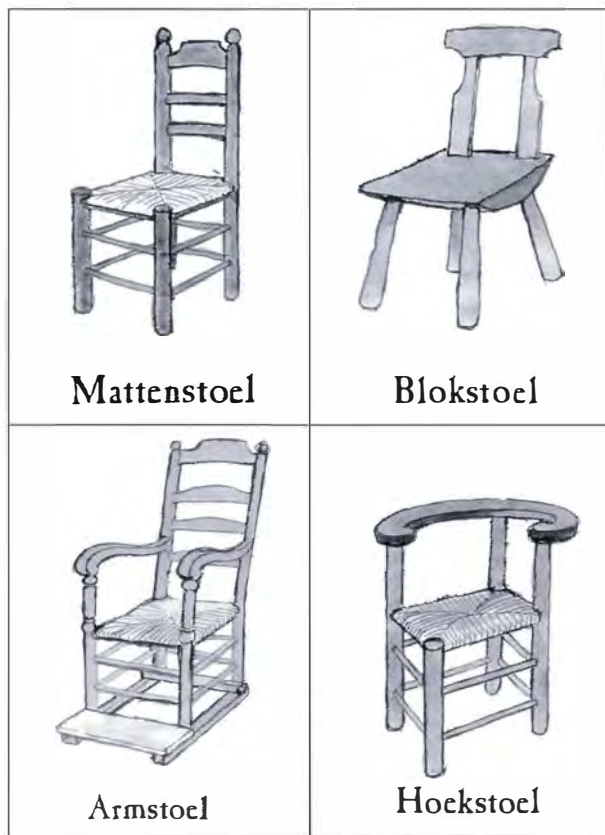
Op zondag 6 maart kwam de vrouw van Feijtingh echter naar de kerk in Veenendaal. Kennelijk ontdekte zij tijdens de ochtenddienst dat haar stoel verplaatst was. Kort voor de "tweede predicatie", waarschijnlijk halverwege de middag, bracht zij een bezoek aan veenraad Cornelis Frans Ros om te vragen waar haar stoel gebleven was. Terwijl hij voorzichtig antwoordde dat hij geloofde dat de kerkmeester voor het verzetten daarvan verantwoordelijk was, liet zijn vrouw zich ontvallen dat het op last van de veenraden en kerkmeesters gebeurd was. Voor de vrouw van Boumeister was het een geluk dat ze niet in de kerk geweest was, anders had de vrouw van Feijtingh haar volgens eigen zeggen bij de arm gegrepen en van de stoel gesleurd. Daarbij verklaarde zij ook nog dat haar man de stoel van de vrouw van Boumeister "daer uit sal smijten en trappen die aen stucken"¹⁰ indien hij het te weten zou komen. Toen Ros haar dat ontraadde, verliet zij de woning.

Even later ontmoette een andere veenraad, Jeurjaen Jans van Langeveldt, haar man "op de brugge, liggende voor de huisinge van Jan Bernts Weppelman". Feijtingh wilde van hem weten waarom de stoel verplaatst was. Van Langeveldt verwees hem naar kerkmeester Rijck Huijberts, die kort achter hem liep, en zei tussen neus en lippen door dat

Er werd veel en gauw gevochten. (Rien Poortvliet, *Langs het tuinpad van mijn vaderen*, 1987.)

de veenraden van niets wisten. Vervolgens stelde Feijtingh Huijberts dezelfde vraag. Deze antwoordde dat hij het in opdracht van de veenraden gedaan had en dat de kerk te klein was om lege stoelen te laten staan omdat er veel mensen waren die een zitplaats nodig hadden. In zijn verklaring tegenover de drossaard van Renswoude zei Huijberts daarop "dat den selven Feijtingh daer op mij met vele quade woorden bejegent heeft, seggende oock tegens mij: "Weet gij niet beter, soo sal ick u beter leeren."¹¹ Intussen waren Hendrickje en Maria, de twee oudste dochters van de kosteres, reeds in de kerk voor de tweede dienst. Maria ging naar boven om de klok te

Variatie genoeg. (Rien Poortvliet, *Langs het tuinpad van mijn vaderen*, 1987.)

luiden, terwijl de twintigjarige Hendrickje bij haar vriendinnen Gerbrantje Jochums Wildeman, Catharina Tuijren en de dochter van dominee Brinckhuysen ging zitten. Terwijl de gemeente al aan het zingen was, hoorde Hendrickje gerammel aan de deur. Zij dacht dat het de voorlezer was en deed open. Daar stond Johannes Feijtingh. Hij vroeg waar de stoel van zijn vrouw was en Hendrickje ging die gediensig halen. Vervolgens brak Feijtingh de stoel van de vrouw van Boumeister met geweld los van de andere stoelen, zette die van zijn vrouw daarvoor in de plaats en ging er op zitten. Overigens wist alleen Hendrickje Stevens deze afloop te vertellen, aangezien de andere meisjes geschrokken de kerk verlaten hadden.

Dezelfde dag nog werd een akte opgemaakt van de verklaringen van de meisjes. Op donderdag 10

maart ging er een brief van de veenraden naar een rechtsgeleerde in Utrecht en een klacht naar de drossaard van Renswoude (omdat Feijtingh in dienst van de heer van Renswoude was en ook op diens grondgebied woonde). Op zondag 13 maart verklaarden kosteres Petertje en doodgraver Jacob Hendricksz dat de veenraden het volste recht hadden om stoelen in de kerk te plaatsen of daaruit te verwijderen. Dezelfde dag sommeerden de veenraden, in naam van het gerecht van Renswoude, Johannes Feijtingh op de eerstvolgende open rechtsdag voor het gerecht te verschijnen. Op zaterdag 19 maart legden Van Langeveldt en Huijberts een verklaring af over het gebeurde en op maandag 21 maart volgde de verklaring van Ros.

Op dinsdag 22 maart vond de eerste zitting plaats. De verklaringen van alle getuigen werden voorgelezen en bevestigd. De volgende ochtend "des voornemens ten tien uyren" was Feijtingh aanwezig om de uitspraak te horen. "Tot voorkominge van alle verdere procedure" was hij echter met de drossaard al tot een schikking gekomen. Hij werd veroordeeld tot een boete van 25 gulden en 4 stuivers en tot betaling van de proceskosten, vastgesteld op 8 zilveren dukaten.

"Petertgen kosterse"

Na alle commotie rond Steck en Feijtingh gebeurden er een aantal jaren geen schokkende dingen meer. Petertje diende jaarlijks een rekening in voor de diensten die zij voor de kerk verricht had. Opvallend is dat ze die altijd ondertekende met haar naam en niet met een handmerk, zoals veel van haar tijdgenoten. Mogelijk heeft haar man haar leren schrijven. De rekeningen zijn niet altijd van haar hand, maar wel door haar ondertekend. Soms deed ze dat met "Peterchen Hendricks", een andere keer met "Petertge Backer". Af en toe voegde zij daar ook haar functie aan toe. Ze gebruikte echter nooit de naam van haar man, hoewel ze in de kerkmeestersrekeningen meestal aangeduid wordt als "de weduwe van de koster" of "de weduwe van Steven Jans". Dat ook haar kinderen hebben leren schrijven, blijkt

uit de verklaringen in de zaak-Feijttingh. Veel meer is er over haar niet te vinden. Bij gebrek aan de doop- en trouwboeken van vóór 1674 zijn haar geboorte- en huwelijksdatum niet te achterhalen. Dochter Hendrickje werd, gezien haar leeftijd tijdens de kwestie-Feijttingh, geboren in 1672, Catarijna op 24 september 1676 en Jan op 8 augustus 1680. Van Maria is geen geboortedatum bekend. Wellicht was zij de oudste. In het register van luiden begraafgelden is op 4 januari 1679 de begrafenis van een kind van Steven Jansz opgetekend. Mogelijk is dat de dan driejarige Catarijna, omdat er later helemaal niets meer over haar te vinden is. In december vinden we nog een vermelding van een "kynt van Steven Jansen". Of het hier daadwerkelijk om nog een kind van Steven en Petertje gaat, is niet na te gaan. Maar onwaarschijnlijk is het niet, want de naam Steven Jansz of Jansen komt niet vaak voor.

Laatste levensjaren

In 1694 deed een nieuwe predikant intrede in Veenendaal: dominee Hermannus Josephus Keyenbergh. Hij was de opvolger van Johannes Brinckhuysen. Er was nogal wat verzet tegen zijn

komst, mogelijk omdat hij een gewezen monnik was.¹² Ook in de zes jaar dat hij in Veenendaal gestaan heeft, werd hij regelmatig lastig gevallen. Zelfs werden af en toe de ruiten ingegoooid. Kort na de geboorte van zijn tweede dochter in 1697 werd zijn vrouw Cornelia van Aken ziek en kwam haar ongetrouwde zuster Mechteld helpen in de huishouding. Het duurde niet lang voor de vrouw van Keyenbergh stierf. Na haar dood ontstond er een relatie tussen de dominee en zijn schoonzuster. In die tijd was het verboden om met de zuster van een overleden echtgenote te trouwen. Dat werd beschouwd als bloedschande. Toen Mechteld van Aken in verwachting raakte, besloot het gerecht van Rhenen een onderzoek in te stellen. Uiteindelijk, in december 1699, leidde dat tot de afzetting van dominee Keyenbergh.

Petertje Hendricks Backer heeft dat waarschijnlijk niet meer meegemaakt. In 1699 diende ze nog de gebruikelijke rekening in. Op 26 september ontving ze een bedrag van 29 gulden en 6 stuivers voor "verdiensten ende verschote van boomolij, bese-men, als anders"¹³ uit handen van de kerkmeester. Maar een kwitantie voor ontvangst van het traktement over 1700 is ondertekend door Jan Stevens

Een gereformeerde kerkdienst in de 17^e eeuw. (E. de Jongh en Th. van Tijn (red.), *58 miljoen Nederlanders en hun Kerken*, 1979.)

Schenk. In de rekening van de kerkmeester staat dat het uitbetaald is aan "de erffgenamen van de weduwe van de koster". Aangezien het traktement meestal vooruitbetaald werd in november, valt aan te nemen dat zij tussen eind september en eind november 1699 is overleden. Haar laatste rustplaats zal wel in het graf tegen de kerkmuur bij haar man geweest zijn. De kerkmeestersrekeningen vermelden verschillende uitbetalingen aan "kosters volk" tot en met 1704. Daartoe behoorde in ieder geval zoon Jan, omdat hij telkens de rekening en de kwitantie ondertekende. In 1704 werd Garrit Bonesaijer aangesteld als koster. Een jaar later, op 17 mei, trouwde Hendrickje met Dirck Hendricksen van Bleeck uit Renkum.

Hoe Petertje en haar man en kinderen eruitzagen en hoe en waar ze woonden, weten we niet. Ook naar haar levenswijze en de manier waarop zij omging met emoties kunnen we slechts gissen. Toch werpt haar verhaal licht op het leven van een bijzondere gewone vrouw aan het eind van de zeventiende eeuw.

Misschien zag het huisje van Petertje er zo uit? (*Rien Poortvliet, Langs het tuinpad van mijn vaderen, 1987.*)

Bronnen en literatuur

Gemeentearchief Veenendaal, Archief van het Veenraadschap der Geldersche en Stichtsche Veenen te Veenendaal.

Werkgroep Genealogie van de Historische Vereniging Oud Veenendaal, Eigenaren van graven in de Kerk te Veenendaal, deel 1 en 2.

J. van Barneveld en H. Diepeveen, Uit de geschiedenis van de Hervormde Gemeente van Veenendaal.

R. Bisschop en A.C. van Grootheest (red.), Geschiedenis van Veenendaal.

H. Diepeveen, De Oude- of St. Salvatorkerk.

Geschiedenis van de Oude Kerk en de Markt te Veenendaal.

A.P. de Kleuver, Vergeelde documenten. 'Met kruys besochte' dominee te ziek om zich te verweren tegen aanklacht bloedschande, in: De Vallei, 20 augustus 1975.

D. van Manen, Aanzienlijk vlek in 't Stichtse. Kroniek van de Veenendaalse samenleving tot 1840.

Noten

- 1 Archief van het Veenraadschap der Geldersche en Stichtsche Veenen, inv.nr. 14, veenregisters, deel XV. De veenraden, later het veenraadschap, waren oorspronkelijk aangesteld om toezicht te houden op de turfwinning en de afwatering in het zuiden van de Gelderse Vallei. Gerechtiglijk viel Veenendaal onder Rhenen, maar de veenraden hadden het beheer over de kerk.
- 2 D. van Manen, Aanzienlijk vlek in 't Stichtse. Kroniek van de Veenendaalse samenleving tot 1840, p. 187.
- 3 A.P. de Kleuver, Vergeelde documenten. 'Met kruys besochte' dominee te ziek om zich te verweren tegen aanklacht bloedschande, De Vallei, 20 augustus 1975.
- 4 Veenraadschapsarchief (kerk), inv.nr. 18.
- 5 Veenraadschapsarchief, inv.nr. 18b, fol. 86.
- 6 Idem.
- 7 Veenraadschapsarchief, inv.nr. 18b, fol. 78.
- 8 Veenraadschapsarchief, inv.nr. 18b, fol. 76.
- 9 Veenraadschapsarchief (kerk), inv.nr. 16.
- 10 Veenraadschapsarchief (kerk), inv.nr. 18.
- 11 Idem.
- 12 Van Manen, p. 203.
- 13 Veenraadschapsarchief (kerk), inv.nr. 43.

Adrie Philips

Je geheugen zit raar in elkaar. Veel kan het aan en veel slaat het op. Na jaren herinner je je nog de naam van de juffrouw van de eerste klas, het schoolreisje naar de Efteling en de uitslag van Feyenoord-Ajax in het seizoen 1969-1970. Maar je geheugen is ook kieskeurig, wispelturig en feilbaar. Het kan je in de steek laten. Soms heb je een zetje nodig. Iets of iemand neemt je mee en dan weet je het weer, hoor je het weer, voel je het weer. Soms lees je iets in het blad van de Historische Vereniging.

DOOR INA BUITER

Geboeid las ik in de juniaflevering van *Oud Veenendaal* het verhaal over de begraafplaatsen. Ik moest erdoor aan Adrie Philips denken.

Eind jaren veertig richtte mijn pianoleraar, Gijsbert van Zanten, de Werkgroep voor muziek op. Mijn broer, Jan Brouwer, werd voorzitter van het bestuur en Gijsbert van Zanten dirigent en zakelijk leider. Het voornaamste onderdeel was het koor. Daarnaast werden lezingen gehouden over bijvoorbeeld componisten en er werden ook concerten georganiseerd. Aanstormende talenten deden zo ervaring op. Een van hen was Aafje Heynis. Het koor oefende één avond in de week.

Verder hadden we regelmatig contact met andere groepen in Doorn en Zeist en gingen we een keer op uitnodiging van de Arbeitskreis für Haus- und

Jugendmusik naar Heppenheim in West-Duitsland voor een Sing- und Spielwoche.

Adrie Philips was lid van het koor. Op een avond in december 1950 fietste ze na afloop van een repetitie naar huis. Het vroor dat het kraakte en het had flink gesneeuwd. Op de Nieuweweg, vlakbij haar huis, slipte ze in de sneeuw en viel ze tegen een passerende bus aan. Die nacht stierf ze aan inwendige bloedingen.

Met onze dirigent en andere koorleden gingen mijn broer en ik naar de begrafenis. Eerst was er de dienst in de katholieke kerk, toen nog aan de Nieuweweg. De parochie was arm en de kerk werd niet verwarmd. We zaten een uur lang te bibberen van de kou. Daarna kwam de begrafenis. We staken de weg over naar de begraafplaats en stonden voor

mijn gevoel nog een half uur of misschien wel langer te luisteren naar het ritueel. Thuisgekomen kon ik wel huilen van kou. Onze moeder maakte hete thee en wreef voor de kachel onze voeten weer warm.

Het was voor het eerst dat een leeftijdgenoot van me overleed en het heeft een onuitwisbare indruk op me gemaakt. Toen wij na onze schooltijd uitzwierven en er geen nieuwe aanwas kwam, is de Werkgroep voor muziek opgeheven.

Deelnemers aan de Sing- und Spielwoche op de trap bij de Turnhalle, 1952.
Rechts Gijsbert van Zanten. (Collectie Ina Buiters.)

Eeuwelingen in het zonnetje gezet

De HVOV-bijeenkomst van 17 juni 2004 stond in het teken van twee 'eeuwelingen': de firma's van de heren Jan van Schuppen en Erris van Ginkel. Daarnaast werd het huishoudelijk gedeelte behandeld.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Het jaarverslag van secretaris Wout Brands en het financieel verslag van penningmeester Roland Ottens riepen geen vragen op, zodat de voorzitter kon vervolgen met het voorlezen van de dechargeverklaring van de kascontrolecommissie. De heren Will en Van Eden verklaarden de financiën in orde te hebben bevonden, waarop de penningmeester gedechargeerd kon worden. Met toestemming van de aanwezigen zal de voorzitter genoemde heren, die niet aanwezig waren, ook voor volgend jaar verzoeken deze taak op zich te nemen.

Na nog een dankwoord aan bestuur en directie van De Meent voor de geboden gastvrijheid kreeg de heer Jan van Schuppen het woord.

Jan heeft zijn grootvader, Gerrit van Schuppen, nog gekend. Hij was getrouwd met Gerritje van Silfhout en overleed in 1947. De vader van Gerrit was Hendrik van Schuppen en deze Van Schuppen was de eigenlijke stamvader van de latere Van Schuppens. Hij was getrouwd met Grietje Beijer en hun grafsteen is nog terug te vinden op het oude kerkhof aan het Achterkerk. Achterneef Job van Schuppen bleek in het bezit van een exemplaar van *Het Nieuws* van 30 januari 1901, waarin een verslag staat van de begrafenis van Hendrik. Overgrootmoeder Grietje is bekend van haar schriftuur *De Oordelen Gods over Nederland*.

Het Stoepje

Opa Hendrik bestierde een textielwinkel op Hoofdstraat 101, beter bekend als 'Het Stoepje'. Er zijn veel verbanden te leggen met andere Van Schuppen-families, die ook in textiel deden. Opa Hendrik was echter niet de grondlegger van 'Jan van Schuppen Mannenmode', maar wel de financier en initiatiefnemer. De oudste zoon, ook een Hendrik,

koos voor het predikantschap en daarom werd er voor de tweede zoon, Jan, iets anders bedacht. Men meende dat aan herenkleding nog wel wat te verdienen zou zijn en dus ging hij voor een coupeuropleiding naar Dresden, want wat Parijs was voor de dames, was Dresden voor de heren. Opa Hendrik kocht twee pandjes aan de overkant en daar begon Jan, de vader van de verteller van vanavond, zijn nering.

Architect B. van Kreel bouwde het pand, dat nu op de gemeentelijke monumentenlijst staat. Oorspronkelijk was het woonhuis op de eerste verdieping een werkplaats. Toen Jan in 1916 trouwde, werd het bovenhuis als woonhuis ingericht en werd een kleermakerij achter de winkel gebouwd. In de jaren dertig kreeg de winkel een nieuw front: er kwamen twee etalages met een portiek, maar bij de laatste verbouwing kwam de deur weer aan de voorkant. Vader Jan begon zijn bedrijf met twaalf kleermakers. In de beginperiode lag de nadruk op het vervaardigen van maatkleding en bestond de winkelvoorraad alleen uit bovenkleding voor heren en jongens. Na de oorlog werden er overhemden, dassen, sjaals en hoeden aan toegevoegd.

In de jaren veertig kwam verteller Jan in de zaak bij zijn vader. Na de basisschool volgde hij een vierjarige opleiding aan de Handelsdagschool in Wageningen en vervolgens een vakopleiding in Utrecht. Om sneller op de modetrends te kunnen inspelen, sloot het bedrijf zich aan bij inkoopvereniging Centurion. Jan heeft een aantal jaren zijn bijdrage geleverd in een commissie voor de samenstelling van de collectie. Omdat mode erg snel verandert, is dat geen eenvoudige taak, maar bij een inkoopvereniging is het overleg met collega's erg prettig.

Vervolgens trad de derde generatie Van Schuppens

aan. Zoons Joost en Steven kwamen begin jaren zeventig het bedrijf versterken, daarin terzijde gestaan door echtgenotes Hanneke en Hannie. Op initiatief van Hanneke werd ook een damesmode-winkel ingericht. Daarvoor werd het belendende pand aangekocht, maar dit bleek niet zo geschikt vanwege de splitlevel. Na diverse verbouwingen mag de huidige winkel met zijn prachtige daglichtinval er zijn.

Achter in de zaal had de heer Van Schuppen wat foto- en ander materiaal neergelegd, zodat de aanwezigen in de pauze het een en ander konden bekijken.

De Hoofdstraat vanaf de Markt, 1968. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Koninklijk

Vervolgens kreeg de heer Erris van Ginkel het woord. Hij is terecht trots op het predikaat 'Koninklijk', dat vorig jaar werd verleend. Men kan het predikaat zelf aanvragen, maar een bedrijf moet wel aan een groot aantal criteria voldoen. Het moet honderd jaar bestaan, het moet landelijk werken, er wordt naar de organisatie gekeken, er zijn verklaringen van fiscus en accountant nodig. Volgens Erris is de bedrijfsgeschiedenis in vier periodes te verdelen, waarin vier generaties de directie voerden.

Oprichter Arris Pieter van Ginkel werd in 1879 in Zeist geboren. Nadat hij wat rondgezworven had en tuinbouwkennis had opgedaan in Erfurt in Duitsland, streek hij rond 1903 in Veenendaal neer om daar

zijn eigen bedrijf te starten. 'Zomerzorg' stond op het hek aan de Nieuweweg te lezen. Hij trouwde met Geertruida van Nieuwkerk en het echtpaar kreeg drie zonen en twee dochters. Onder de naam Bloemisterij Van Ginkel verkocht hij zaad, vaste en eenjarige planten en bloemen. Hij maakte alle soorten bloemwerk, van bruidsboeketten tot grafkransen, maar bij feestelijkheden versierde hij ook fietsen, karren en de eerste auto's. Met de aanleg van tuinen en het verrichten van onderhoud leidde hij een allround bedrijf.

Hij was een gelovig man en Erris herinnert zich hem als een aardige opa, van wie hij met Sinterklaas cadeautjes kreeg. Hij was actief in winkelierkringen en hij was de eerste voorzitter van Handel en Nijverheid. Zijn kinderen werden altijd nauw bij het bedrijf betrokken. In 1923 werd grond aan de Kerkewijk aangekocht. Daar werd 'Bloemenmagazijn Flora' gebouwd en in 1930 huurde hij een winkel over het spoor, naast bakker Hament. Zijn twee zoons moesten om de beurt de winkel bemannen en zijn twee dochters waren aanwezig over het spoor, in 'Erica'. Er werden in die tijd steeds stukjes grond aan de Kerkewijk verkocht om de winkel uit te breiden. Toen Erris in 1975 het buurpand Kerkewijk 25 uit de erfenis van de familie Van Silfhout kocht, kwam hij allerlei bepalingen tegen die zijn grootvader nog had laten opnemen.

Als Erris terugkijkt op vroeger jaren en de boeken er op naslaat, blijkt dat het financieel niet altijd even soepel is verlopen. Klanten waren wel erg makkelijk met het bestellen van bloemen, maar aan het eind van het jaar stonden vaak nog de nodige rekeningen open. Maar grootvader Van Ginkel had liefde voor zijn vak en met hard werken kwamen hij en zijn medewerkers de crisisjaren door. In 1937 ging het bedrijf voor de eerste keer naar de veiling in Aalsmeer, omdat er een grote receptie werd gehouden ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de Ritmeester Sigarenfabrieken. Er werd een aanzienlijke hoeveelheid planten en bloemen gekocht, net als vijftientig jaar later, toen Ritmeester vijfen-

zeventig jaar bestond en een grote receptie in Sola Fide hield.

Vooral in de laatste oorlogswinter was het heel moeilijk om aan bloemen en planten te komen. Wim van Ginkel, de vader van Erris, ging met een aantal medewerkers op de bakfiets naar Doorn, Driebergen en Wijk bij Duurstede om toch nog maar iets bij elkaar te scharrelen. Want bij de klanten bleef ondanks de zware tijden de belangstelling bestaan: ze stonden op de Nieuweweg in de rij. In september 1944 overleed grootvader Van Ginkel in het ziekenhuis in Utrecht, nadat hij gevallen was en zijn heup had gebroken.

Bid maar vooral werk

Na de oorlog werd op het gebied van bloemsierkunst een brede klantenkring opgebouwd. Vanaf de eerste dodenherdenking in 1946 heeft Van Ginkel de krans voor de gemeente Veenendaal en de Stichting Oranjedag gemaakt. Belangrijke functies werden door de familie vervuld in de landelijke organisaties in de bloemenbranche. Erris en zijn broer Wim traden respectievelijk rond 1950 en 1960 in dienst van het bedrijf. Van vader Wim kregen ze alle gelegenheid om zich in het vak te bekwamen en diploma's te halen. Erris en Wim zijn al vrij jong leiding gaan geven aan het bedrijf. Wim deed de bloemenwinkel en Erris de inkoop en het groenvoorzieningsbedrijf.

Het bedrijf bleef in ontwikkeling. In 1963 werden een nieuwe winkel en plantenkas gebouwd, die in de jaren tachtig weer werden opgedeeld. In de jaren negentig werd de winkel overgedaan aan Wout van Manen, waarna besloten werd alle activiteiten op één plaats te concentreren. Niet alleen heeft de firma een groot aandeel gehad in de groenvoorziening in Veenendaal, ook buiten de Veense grenzen werd werk binnengehaald. Op de Nieuweweg ontstond door parkeerproblemen overlast voor de omwonenden, maar het duurde nog tot 1977 voor de gesprekken met de gemeente rond waren en de firma naar de Castor verhuisde.

Veel medewerkers bleven vele jaren in dienst. Vaak kwamen ze uit dezelfde families, zodat door de jaren heen steeds dezelfde namen in de boeken voorkamen. Rond 1985 werd de vierde generatie, weer een Wim, gevraagd toe te treden tot de directie.

Mede onder zijn directie is de Koninklijke Van Ginkel Groep uitgegroeid tot een landelijk bedrijf dat ook daktuinen en zwemvijvers kan leveren en specialist is op het gebied van boomverzorging. Het is een van de grootste familiebedrijven in de sector geworden. Om met de woorden van Erris bij het honderdjarig jubileum te eindigen: "We hebben in honderd jaar veel hoogte- en dieptepunten meegemaakt, maar mijn grootvader stroopte zijn mouwen op, zijn credo was: BID maar vooral WERK!"

Voorzitter Van 't Veld bedankt beide heren hartelijk voor hun boeiende betoog en wenst de aanwezigen wel thuis.

Ondernemend Veenendaal. Burgemeester A. Bakker (rechts) op de Handels- en Industriebeurs VEWIBETO, 1949. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Het laatste woord

In de gemeentepolitiek komt men steeds weer de uitdrukking WERV-overleg tegen. WERV staat hier als afkorting van Wageningen, Ede, Rhenen en Veenendaal, gemeenten in het zuidelijke deel van de Gelderse Vallei. In het verleden zijn er tal van ontwikkelingen in de Vallei geweest, positieve zowel als negatieve. Het kan 'wervend' zijn voor een historische vereniging als zij deze geschiedenis voor het voetlicht brengt.

DOOR HET BESTUUR

Op de eerstvolgende ledenbijeenkomst van de Historische Vereniging, op woensdagavond 22 september, zal Frans van Oort uit Bennekom een powerpointpresentatie en lezing houden over de Gelderse Vallei. Hij is voor ons geen onbekende: in *Oud Veenendaal* van december 2002 schreef hij het artikel 'En het landschap veranderde'.

Vóór de pauze bespreekt hij een aantal onderwerpen uit de geschiedenis van dit gebied, gezien door een geografische bril. Hierbij zal hij speciaal aandacht besteden aan het graven van het Valleikanaal.

Na de pauze zal hij nader ingaan op een aantal ontwikkelingen in het Binnenveld. Het Valleikanaal heeft immers een enorme ommekeer teweeggebracht in dit gebied. Te denken valt onder andere aan de demping van de Grift, de ruilverkaveling en het ontstaan van de natuurgebieden De Hel en de Bennekomse Meent.

U bent van harte welkom op:

- **Woensdag 22 september**
- **De heer F.G. van Oort**
- **Ontwikkelingen in de Gelderse Vallei**
- **De Meent, Grote Beer 10**
- **Aanvang: 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

Het Benedeneind, ca. 1980. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Volgende bijeenkomst

Zoals in het juninummer al is aangekondigd, is de gebruikelijke novemberbijeenkomst verschoven naar donderdag 27 januari 2005, dit in verband met de herdenking van de watersnood van 5 maart 1855. De spreekster op die avond is mevrouw M. Mijnsen-Dutilh, archivaris van het Waterschap Vallei en Eem. De titel van haar lezing is: 'Zwaar met ijs bezet, bovenmate met water bezwaard', de doorbraak van de Wageningse Grebbedijk op 5 maart 1855. Het novembernummer van *Oud Veenendaal* vervalt ook. In plaats hiervan komt er in januari 2005 een themanummer over de watersnood.

Onderstaande uitgaven zijn verkrijgbaar bij de administrateur (adres: zie binnenzijde vooromslag). Alle genoemde prijzen zijn exclusief verzendkosten.

- *Kleurenreproductie schilderij 'Vluchtelingen uit Veenendaal in de Geertekerk te Utrecht'* door W.C. van Dijk, 1856 (formaat hxb 20x23 cm). Reproductie is opgenomen geweest als middenpagina in het jubileumnummer van *Oud Veenendaal* van november 1995
Prijs: € 2,25

- *Vier kleurenreproducties van ansichtkaarten van Veenendaal*, Hoofdstraat, Hooge en Lage Kant, Nieuweweg en Kerkewijk, ca. 1915
Prijs: € 2,20

- dr R. Bisschop, *Een tweeling zelfstandig. Stichting en Gelders Veenendaal in de Bataafse-Franse tijd 1795-1813* (62 pagina's)
Prijs: € 2,25

- dr R. Bisschop, G.C. Speelpenning en T. Stol, *Het veen, de veenraden en het Veenraadschap. De historische wortels van de gemeente Veenendaal, toegelicht aan de hand van oude teksten en de transcripties daarvan, 1546-1847* (152 pagina's; leerboek paleografie)
Prijs: leden € 9,10; niet-leden € 11,35

- Werkgroep Genealogie van de Historische Vereniging Oud Veenendaal, *Eigenaren van graven in de Kerk te Veenendaal - deel 1* (40 pagina's; inventarisatie van de eigenaren van graven uit 1690, met veel voor genealogen interessante gegevens; transcripties van de oorspronkelijke registraties)
Prijs: leden € 4,55; niet-leden € 6,80

- Werkgroep Genealogie van de Historische Vereniging Oud Veenendaal, *Eigenaren van graven in de Kerk te Veenendaal - deel 2* (33 pagina's; aanvullingen op de leggers van graven uit 1683 en transcripties van de leggers 1710-1754, 1754-1818 en 1790-1858. Bevat tevens gegevens betreffende de ligging van graven in de Oude of Salvatorkerk)
Prijs: leden € 4,55; niet-leden € 6,80

- P.G. Doolaard, *Tot tijd en wijle... Een bloemlezing uit een eeuw Gereformeerd kerkelijk leven in Veenendaal, 1887-1987* (179 pagina's)
Prijs: € 6,80

- J.C. Meeuse, *De laatste oorlogsdagen in Veenendaal* (24 pagina's; verslag van de laatste oorlogsdagen in Veenendaal weergegeven voor familie in Zeeland door J.C. Meeuse, onderwijzer te Veenendaal)
Prijs: € 1,60

- P. Will, *Veenendaal, straat in straat uit. Betekenis en geschiedenis van Veenendaalse straatnamen* (96 pagina's)
Prijs: € 6,80

- R. Valkenburg, *Toen de vloed over het land raasde. Verhalen, tekeningen, foto's, impressies en documentatie over de watersnood van 1855* (191 pagina's)
Prijs: leden € 3,40; niet-leden € 4,30

- Gert Groenleer, *Veenendaal en de ramp van 1953* (32 pagina's)
Prijs: € 4,95

- Werkgroep Genealogie van de Historische Vereniging Oud Veenendaal, *Leggers van de Morgentalen der Geldersche en Stichtsche Veenen - deel 1* (176 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1618-1722; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: leden € 12,50; niet-leden € 15,-

- A.C. van Grootheest en R. Bisschop (red.), *Geschiedenis van Veenendaal* (392 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal in al haar geledingen)
Prijs: € 38,50

- Teus van Beek, *Wij groeiden op in Veenendaal. Herinneringen aan een samenleving die voorgoed voorbij is* (104 pagina's; over vriendschap in Veenendaal in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw)
Prijs: € 9,95

Historische Vereniging Oud Veenendaal

